

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju – studij antropologije

Diplomski rad

POKUŠAJI OBNOVE ZAGREBAČKOG KAPTOLA KAO
SIMBOLIČKOG SREDIŠTA

Kristina Barać

Mentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, red. prof.

Komentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Igor Toš, docent

ZAGREB, 2017

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest umjetnosti
Diplomski studij

Diplomski rad

POKUŠAJI OBNOVE ZAGREBAČKOG KAPTOLA KAO SIMBOLIČKOG SREDIŠTA

Kristina Barać

SAŽETAK

Zagrebački Kaptol je, poput brojnih sličnih primjera, nastao kao produkt ljudske potrebe. Jedna od čovjekovih potreba koja dovodi do nastanka fenomena poput Kaptola je potreba za identifikacijom. Izgradnja identiteta odvija se na simboličkoj razini ljudske egzistencije stoga nam shvaćanje čovjeka kao simboličkog bića i proučavanje biti simbola pomaže u razumijevanju čovjekove prirode i njegovih produkata. Hrvatski nacionalni identitet kroz povijest se formirao vezivanjem uz određene simboličke elemente poput hrvatskog jezika, latiničnog pisma, pripadnosti kršćanstvu i tisućljetne kulture. Kaptol je kao fizička i simbolička tvorevina sudjelovao u izgradnji i jačanju hrvatskog nacionalnog identiteta zahvaljujući svojim sakralnim, povijesnim i umjetničkim vrijednostima.

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća, restauracijom zagrebačke katedrale i rušenjem Bakačeve kule narušeni su simbolički i prostorni odnosi Kaptola što je pokrenulo niz rasprava i prijedloga s ciljem regulacije Kaptolskog trga i okolnog područja. Do tridesetih godina 20. stoljeća provedena su dva natječaja za regulaciju Kaptola koji unatoč nekim kvalitetnim idejama nisu doveli do rješenja kaptolskog pitanja. Mimo natječaja javila su se prominentna imena hrvatske arhitekture (Zemljak, Stržić, Schön, Kovačević, Bauer, Ibler) s prijedlozima regulacije Kaptolskog trga i okolice. Aktivnosti arhitekata bile su popraćene burnim raspravama u javnom tisku u koje su se uključili brojni priznati stručnjaci (Szabo, Knoll, Korenić, Šenoa, Frangeš Mihanović) zazivajući konačno rješenje utilitarnih, estetskih i urbanističkih problema s većim ili manjim senzibilitetom prema simboličkim vrijednostima Kaptola.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: 92 stranice, 36 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: *animal symbolicum*, Bruno Bauer, Edo Schön, Gjuro Szabo, hrvatski nacionalni identitet, identitet, Ivan Zemljak, Kaptol, natječaj, Petar Knoll, regulatorna osnova Kaptola, simbol, Stjepan Korenić,

Mentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Zlatko Jurić, redovni profesor, Filozofski fakultet Zagreb

Komentor: dipl. ing. arh., dr. sc. Igor Toš, docent

Ocjenjivač: dr. sc. Darko Polšek, redovni profesor, Filozofski fakultet Zagreb

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Kristina Barać, diplomantica na Istrazivačkom smjeru – modul konzervatorstvo diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti i studija antropologije na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Pokušaji obnove zagrebačkog Kaptola kao simboličkog središta rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 30.06.2017.

SADRŽAJ

UVOD	6
1. ANTROPOLOŠKA ISHODIŠTA	9
1.1 Identifikacija kao ljudska potreba.....	9
1.2. Identitet.....	10
1.3. Simbolička bit identiteta.....	12
1.3.1. Simbol	12
1.3.2. Čovjek kao <i>animal symbolicum</i>	12
1.3.3. Okolina kao „simbolički milje“.....	13
1.3.4. Simbolička bit mjesta	14
1.4. Hrvatski nacionalni identitet.....	15
2. GENEZA SIMBOLIČKIH VRIJEDNOSTI KAPTOLA	17
3. SUDBINA KAPTOLA OD SREDINE 19. DO POČETKA 20. STOLJEĆA.....	21
4. MEĐUNARODNI NATJEČAJ ZA GENERALNU REGULATORNU OSNOVU GRADA ZAGREBA 1930/1931.....	32
4.1. Analiza radova.....	34
5. ANKETA O REGULACIJI KAPTOLA U <i>NOVOSTIMA</i> 1933. GODINE.....	41
6. PRIVREMENA REGULACIJA KAPTOLA	45
7. <i>ARHITEKTURA</i> 1934. GODINE.....	47
7.1. Petar Knoll: Zagrebački Kaptol kao urbanistički problem.....	47
7.2. Ivan Zemljak: Regulacija Kaptola u Zagrebu.....	48
7.3. Zdenko Strižić: Kaptol u smislu racionalnog urbanizma	51
8. EDO SCHÖN I MILOVAN KOVAČEVIĆ: PRIJEDLOG URBANISTIČKOG PLANA DOLCA I KAPTOLA IZ 1935. GODINE	54
8.1. Detaljni urbanistički plan Kaptola.....	55
8.2. Hrvatska kulturna javnost o urbanističkom planu Kaptola Schön – Kovačević	
1935. godine	58

8.2.1.	Ivan Zemljak: „/projekt nije dao dovoljno u pogledu jednog suvremenog umjetničkog tretmana/“	58
8.2.2.	Polemika Korenić – Schön, Kovačević	59
8.2.3.	Aleksandar Freudenreich: „/donosi osnova Schön – Kovačević neka osobito važna i vrijedna rješenja/“	60
8.2.4.	Marko Vidaković: „/prijedlog regulacije sadrži ideje koje smo već sretali/“	61
9.	OSNOVA ZA REGULACIJU KAPTOLA GRADSKOG GRAĐEVNOG UREDA	63
9.1.	Osnova arhitekta Brune Bauera 1936. godine	63
9.2.	Osnova arhitekta Drage Iblera	66
9.3.	Osnova Gradskog građevnog ureda	67
9.3.1.	Bruno Bauer: „/Kaptol i Gornji grad podvrgnuti su specijalnom građevnom režimu koji mu ima sačuvati historijski karakter/“	69
9.3.2.	Polemika Knoll – Bauer 1938. godine	70
10.	TRIDESET GODINA POLEMKE OKO TRAGEDIJE KAPTOLA	74
11.	ZAKLJUČAK	78
12.	POPIS ARHIVSKIH IZVORA I LITERATURE	82
13.	POPIS SLIKOVNIH PRILOGA	89

UVOD

Kada danas govorimo o Kaptolu gotovo da govorimo o nečemu što ne zanima žive ljude, tema kojoj nedostaje vitalnosti pretvara se, kako je to Bruno Zevi (1948.) govoreći o kritici povijesti arhitekture opisao, u arheologiju u smislu mrtve riječi.¹ Poznato je da, kako bismo nešto objektivno procijenili, mora proći vremenska distanca od najmanje jedne generacije. Rušenje Bakačeve kule još su suvremenici negativno prihvatili a danas s odmakom od dvije, tri generacije možemo samo potvrditi njihov stav. Nakon masovnih intervencija na prostoru Kaptola u drugoj polovici devetnaestog stoljeća, nebitno je definirali ih mi kao pozitivne ili negativne, rušenje zapadnih utvrda katedrale kao da je označilo početak kraja dinamičnog razvoja ovog dijela grada. Nismo dobili ni zamrznuti povijesni ambijent niti možemo govoriti o pretjeranoj modernizaciji prostora, dobili smo naprosto prazninu u povijesnom tkivu grada. Da Kaptolski trg vapi za povijesnom i prostornom rehabilitacijom primijetit će svatko tko se barem jednom prošeta od Trga Bana Jelačića preko Bakačeve ulice i nađe se pred krnjim prostorom ispred hrvatske prvostolnice. Iako smo u prvoj polovici prošlog stoljeća mogli čuti o brojnim regulacijama izrađenim za ovo područje, možda je upravo rehabilitacija ispravan pojam slično kao što profesor Knoll navodi ističući kako Kaptol nije predmet regulacije nego reparacije.²

Kaptol je mjesto gdje se srednjovjekovni spomenik kulture susreće s religioznim iskustvom i poviješću naroda. Kroz brojne projekte izrađene za područje Kaptola, počevši od Viktora Kovačića na početku 20. stoljeća sve do plejade domaćih i međunarodnih arhitekata koji su se okušali na ovom primjeru tridesetih godina prošlog stoljeća, uz estetska i utilitarna pitanja, privlačili su se pokušaji simboličke interpretacije nacionalne povijesti. Upravo ta činjenica navela nas je da sagledamo Kaptol ponajprije iz antropološke perspektive. Prikazom geneze simboličkih vrijednosti na Kaptolu pokušat ćemo utvrditi u kojoj se mjeri i na koji način simbolička dimenzija mjesta odrazila na tretiranje Kaptola u 20. stoljeću.

Građa diplomskog rada podijeljena je u poglavlja koja započinju teorijskim ishodištima i nastavljaju se kronološkim prikazom zbivanja oko Kaptola u 20. stoljeću s naglaskom na

---

¹ Zevi, 2000. (1948.): 4

² Vidaković, 1935: 12

tridesete godine. Prvo poglavlje donosi antropološka ishodišta koja nas uvode u shvaćanje Kaptola kao „simboličkog miljea“ odnosno mjesta identifikacije i koja su temelj za interpretaciju pojedinih elemenata u narednim poglavljima. Fenomen poput Kaptola rezultat je ljudskih potreba stoga poglavlje započinje prikazom hijerarhijske piramide potreba Abrahama Maslowa kako bismo došli do potrebe za identifikacijom koja je preduvjet za formiranje identiteta. Ovdje će ukratko biti objašnjen pojam identiteta i uloga simbola u njegovu formiranju. U određivanju biti simbola u čovjekovu percipiranju okoline započet ćemo s definicijom čovjeka kao *animal symbolicum* Ernsta Cassirera i nastaviti se na teorijske pristupe teoretičara arhitekture Christiana Norberg-Schulza koji ukazuje na važnost povezivanja čovjekove fizičke i simboličke realnosti i povjesničara religije Mirche Eliade čime ćemo ukazati na čovjekovu tendenciju identifikacije s određenim objektima i mjestima koja je ključna za razumijevanje fenomena Kaptola. Posljednji dio poglavlja posvećen je hrvatskom nacionalnom identitetu i definiranju simboličkih elemenata koji su sudjelovali u njegovu formiranju.

Nakon pregleda antropoloških ishodišta u drugom poglavlju ćemo prikazati genezu simboličkih vrijednosti Kaptola kako bismo dobili širi kontekst za daljnju razradu. Promatrajući sakralnu arhitekturu kao simboličku tvorevinu započet ćemo sa smislom nastanka i opstanka Kaptola s naglaskom na identifikaciju simboličkih elemenata koje je moguće povezati s hrvatskim nacionalnim identitetom. Ovdje će nam povijest poslužiti kako bismo argumentirali osnovne simboličke motive koje pronalazimo na Kaptolu.

Treće poglavlje čitatelja uvodi u zbivanja na Kaptolu neposredno prije i tijekom masovnih intervencija poput restauriranja katedrale i rušenja Bakačeve kule. Ovaj dio rada utemeljen je na do sada objavljenoj kritičkoj literaturi kojom je cjelovito obuhvaćena sudbina Kaptola s početka 20. stoljeća.

Četvrto poglavlje bavi se Međunarodnim natječajem za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba 1930/1931. Nakon uvida u tijek natječaja izložena je analiza radova i kritički osvrt na ishod natječaja. Istraživanje je temeljeno na građi dostupnoj u Hrvatskom državnom arhivu i objavljenim radovima Aleksandera Lasla i Darje Radović Mahečić i Sanje Štok.

Sljedeća poglavlja (5-9) na temelju kritičke obrade novinskih članaka tridesetih godina 20. stoljeća donose pregled polemike oko Kaptola među hrvatskom kulturnom javnosti i projekata koji su u tom razdoblju izrađeni za kaptolsko područje. Tijekom rasprava u tisku javit će se brojni stručnjaci poput Gjüre Szabe, Stjepana Korenića, Branka Šenoe, Roberta Frangeš Mihanovića, Ivana Zemljaka, Petra Knolla, Zdenka Strižića, Aleksandra Freudena, Marka

Vidakovića i Bruna Bauera koji će kritički popratiti zbivanja na Kaptolu od ankete o regulaciji Kaptola u *Novostima* 1933., preko privremenih regulacija na Kaptolu i brojnih projekata do konačne osnove za regulaciju Kaptola Gradskog građevnog ureda. Tridesetih godina 20. stoljeća prominentna imena hrvatske arhitekture okušala su se u regulaciji Kaptola stoga će u narednim poglavljima biti riječi o projektima Ivana Zemljaka, Zdenka Strižića, Ede Schöna i Milovana Kovačevića, Brune Bauera i Drage Iblera.

Deseto poglavlje *Trideset godina polemike oko tragedije Kaptola* donosi pregled glavnih aktera i osnovnih misli koje su se provlačile tijekom žustrih rasprava u javnom tisku i nastoji ukratko predočiti neujednačenost projekata izrađenih za područje Kaptola tridesetih godina.

U zaključnom dijelu rada analizirat će se dometi prikazanih projekata i pokušati utvrditi u kojoj je mjeri i da li je uopće postojala tendencija stvaranja onoga što se u više navrata spominje među stručnjacima a izraženo je sintagmom *Metropola Hrvata*. Naravno, o metropoli u pravom smislu ovdje je pretjerano govoriti ali bitno je razmotriti tezu da su ambicije o stvaranju nacionalne metropole svoje polazište imale upravo na Kaptolu.

1. ANTROPOLOŠKA ISHODIŠTA

Kako bismo shvatili značaj Kaptola i značaj različitih promjena u njegovu tkivu ali i nerealiziranih projekata potrebno je sagledati simboličku dimenziju mjesta. Pođemo li od pretpostavke da je Kaptol u svom značenju i fizičkoj pojavnosti usko vezan uz hrvatsku naciju nameće se pitanje njegove uloge u formiranju hrvatskog nacionalnog identiteta.

1.1 Identifikacija kao ljudska potreba

Do uporišta čovjekove potrebe za identifikacijom doći ćemo ako pogledamo hijerarhijsku piramidu potreba američkog humanističkog psihologa Abrahama Maslowa (Maslow, 1943). Maslow je, suprotno do tada dominantnim teorijama bihevorista i psihoanalitičara, isticao holističku prirodu ljudskog ponašanja stoga je kompleksnost ljudske prirode pokušao objasniti kroz čovjekovu konstantnu težnju za zadovoljavanjem određenih potreba. Napravio je hijerarhijsku podjelu na potrebe koje su neophodne za preživljavanje organizma i metapotrebe ili motive rasta. Na taj je način Darwinovu teoriju o preživljavanju nadopunio čovjekovom težnjom rastu i ostvarivanju svojih maksimalnih potencijala.³ Kako se penjemo na piramidalnoj ljestvici potreba i odmičemo od isključivo fizičke stvarnosti zajedničke svim životinjskim vrstama stvara se distinkcija između čovjeka i životinja ali i između pojedinaca općenito. Više potrebe svojstvene su kasnijem stupnju evolucijskog razvoja kao i zrelijoj dobi čovjeka. Motivacija za zadovoljavanje potreba višeg ranga obično počiva na zadovoljavanju nižih potreba ali time nije nužno uvjetovana. Maslow ističe kako se radi o generalnoj podjeli ljudskih potreba koju ne bismo trebali shvaćati kao statičnu, strogo definiranu ljestvicu nego organski povezan kompleks potreba unutar kojeg je zadovoljavanje viših potreba moguće i ukoliko niže potrebe nisu stopostotno zadovoljene.

Potrebe nižeg ranga koje se zadovoljavaju izvana su prije svega primarne fiziološke potrebe i potreba za sigurnošću. U fiziološke potrebe ubrajamo potrebu za zrakom, hranom, vodom i sve one potrebe koje su neophodne za normalno funkcioniranje organizma. Potreba za sigurnošću odnosi se na fizičku zaštitu ali može uključivati i druge faktore koji osiguravaju egzistencijalnu sigurnost čovjeka. Relativnim zadovoljavanjem osnovnih potreba dolazimo do potreba višeg ranga koje se zadovoljavaju iznutra. U ovo skupinu ubrajamo redom zadovoljavanje potreba za

---

³ Maslow, 1954:104

prihvatanjem i ljubavlju, potreba za poštovanjem i samopoštovanjem, potreba za samoostvarenjem a pred kraj života Maslow je kao posljednju najvišu kategoriju dodao potrebu za samonadilaženjem u čemu je sadržana čovjekova konstantna težnja višem i otvorenost drugom i drugačijem kako bi spoznao sebe kao dio šire cjeline.

Kada govori o kulturi Maslow napominje kako ona nije stvorena za ljudske potrebe nego su je ljudske potrebe stvorile⁴ a slično bi se moglo reći i za primjer identiteta. Čovjek kao društveno biće ima izraženu potrebu za pripadanjem koja se ispunjava kroz obitelj, prijateljstvo, partnerstvo i zajednicu. Pripadnost zajednici odnosno identificiranje s određenim skupinama može na fizičkoj, psihološkoj i simboličkoj razini zadovoljiti čovjekovu potrebu za sigurnošću. Vođen potrebom za pripadanjem, svojstvenoj ljudskoj prirodi, čovjek traga za svojim mjestom u zajednici i identificira se s ciljevima i postignućima zajednice. Težnja za pripadanjem povezana je i sa sljedećom razinom u Maslowljevoj hijerarhiji potreba, potrebom za poštovanjem i samopoštovanjem. Svi ljudi u društvu imaju potrebu za priznanjem i uvažavanjem a samopoštovanje proizlazi i iz prihvatanja od strane drugih pripadnika zajednice. Potragu za identitetom Maslow povezuje sa samoostvarenjem i uspoređuje s postizanjem onog što netko zbilja jest a osjećaj koji samoostvarena osoba postiže unutar zajednice opisuje terminom „*gemeinschaftsgefühl*“ (osjećaj zajedništva).⁵

1.2. Identitet

Čovjekovu potrebu za pripadanjem odnosno identifikacijom možemo pratiti kroz cijelu povijest čovječanstva od najranijih oblika socijalizacije. Ipak, pitanje identiteta u kulturnom, političkom i znanstvenom smislu postaje aktualno tek početkom 19. stoljeća.⁶ O važnosti identiteta za objašnjavanje različitih društvenih, kulturnih i političkih promjena svjedoči niz radova koji se bave teorijskim pristupom koncepciji identiteta i etničkom i nacionalnom heterogenošću. Pojam identiteta prvi je odredio psihoanalitičar Erik H. Erikson opisujući razvoj samosvijesti kroz identifikaciju s drugim pojedincima a kasnije je prisvojen u drugim društvenim znanostima.⁷ Upravo iz tog razloga pojam identiteta teško je opisati jednom jedinstvenom definicijom. Prema općem rječniku hrvatskog jezika identitet je „/ 1. odnos po kojemu je u različitim okolnostima

---

⁴ Maslow, 1954 :102

⁵ Maslow, 1954:155

⁶ Cifrić, Nikodem, 2006:174

⁷ Heršak, 1998:79

*nešto jednako samo sebi, istovjetno sa samim sobom; odnos koji svaki objekt susreće isključivo sa samim sobom; potpuno isto, 2. ukupnost činjenica koje služe da se jedna osoba razlikuje od bilo koje druge..., 3. osjećaj pripadnosti pokretu, grupi, organizaciji, religiji, naciji; prihvaćanje i isticanje te pripadnosti“.*⁸ Razlikujemo različite vrste identiteta pa tako možemo govoriti o identitetu predmeta, objekta ili mjesta, individualnom identitetu koji odgovara na pitanje „tko sam ja?“ i kolektivnom identitetu koji odgovara na pitanje „tko smo mi?“ a odnosi se na različite skupine i narode. Kada govorimo o osobama identitet možemo definirati kao „*skup značenja koja određuju osobu kada zauzima određenu ulogu u društvu, kada je član određene grupe, ili koji sebe predstavlja putem određenih obilježja koja ga identificiraju, određuju kao jedinstvenu osobu“.*⁹

Ovdje je prije svega potrebno razgraničiti pojmove *etnički identitet* i *nacionalni identitet*. Etničke identitete možemo pratiti dublje u prošlosti nego što je to slučaj s nacionalnim identitetima budući da su nacije a sukladno tomu i nacionalni identiteti moderni fenomeni koje pronalazimo u razdoblju moderne i razvoja modernog društva od kraja 18. stoljeća. Do izgradnje modernog društva u 19. i 20. stoljeću pojam nacije označavao je manje lokalne skupine unutar većih zajednica na nekom prostoru.¹⁰ Razdoblje od kraja 18. stoljeća vrijeme je konstantnih društvenih i nacionalnih promjena u kojima dolazi do izgradnje i jačanja nacionalnih identiteta. Nacionalni identitet sastoji se od više preklapajućih identiteta koji u sebi nose smisao i iskustvo jednog naroda i time ga razlikuju od nekog drugog naroda.¹¹ Montserrat Guibernau razlikuje pet dimenzija nacionalnog identiteta: psihološku, kulturnu, teritorijalnu, povijesnu i političku.¹² S obzirom na to da sveukupnost nacionalnog identiteta među ostalim čine kulturni, jezični i religijski identiteti, u procesu njegove izgradnje bitnu ulogu imaju simbolički kodovi stoga ćemo se u nastavku osvrnuti na simboličku razinu čovjekove egzistencije.

---

⁸ <http://hjp.znanje.hr> (pregledano 04.06.2017.)

⁹ Poljak Trako, 2013:46

¹⁰ Korunić, 2005: 88

¹¹ Skoko, 2009:18

¹² Guibernau, 2007:11

1.3. Simbolička bit identiteta

1.3.1. Simbol

Pojam *simbōl m* [klas. evr.] rječnik hrvatskog jezika (Anić, 1991) definira kao „/znak koji ili označuje neki pojam ili na nj podsjeća, znak koji sugerira nešto drugo od primarne predodžbe preko srodnosti, asocijacije ili sličnosti/“.

Tijana Trako Poljak u istraživanju uloge nacionalnih simbola u stvaranju nacionalnog identiteta definira simbole kao „/komunikacijska sredstva koja se sastoje od opredmećenih ideja (na način da se arbitrarno povezuju predmet i ideja na koju se referira) kojima se uvijek pridružuju i značenja/“.¹³

Emil Heršak (Heršak, 1998) simbol definira kao oznaku ili pojavnost čije je značenje konstruirano prema običaju ili učestaloj uporabi a ne prema konkretnom sadržaju stoga se njihova uloga osobito manifestira u vjerskim obredima, kulturnom sustavu i ostalim područjima društvenog života.¹⁴

Iako smo gore pojam znaka koristili sinonimno s pojmom simbola potrebno ih je razgraničiti. Naime, dok se znak sastoji samo od predmetnog i idejnog dijela kojima nešto označava, osnovna obilježja simbola su povezanost predmetnog, idejnog i značenjskog dijela koja su uvijek otvorena mogućnosti interpretacije.¹⁵

Kod dva tradicionalno oprečna tumačenja pojma simbola (a: kao visoko arbitrarnog odnosno konvencionalnog i b: kao podudarnošću odnosno ikonično motiviranog)¹⁶ mi ćemo se zadržati na prvom tumačenju kojeg, među ostalim zastupa njemački filozof Ernst Cassirer dajući simbolu i simboličkoj djelatnosti ključno mjesto u određenju čovjeka.

1.3.2. Čovjek kao *animal symbolicum*

Ernst Cassirer (Cassirer, 1978) cijelu svoju filozofiju čovjeka temeljio je na definiciji čovjeka kao simboličkog bića odnosno *animal symbolicum* uzimajući simbol kao ključ za shvaćanje ljudske prirode. Tradicionalnu definiciju čovjeka kao umne životinje odnosno *animal rationale*

---

¹³ Trako Poljak, 2013:54

¹⁴ Heršak, 1998:250

¹⁵ Trako Poljak, 2013:20

¹⁶ Biti, 2000:501

prihvaća interpretirajući um kao simboličku djelatnost. Definiciju čovjeka kao društvenog bića smatrao je nedostatnom budući da iznenađujuće složenu društvenu organizaciju pronalazimo i kod nekih životinja (npr. pčele i mravi) dok ono što čovjeka uvodi u više oblike društva i dovodi do razvoja društvene svijesti jesu upravo elementi izgrađeni na simbolima poput jezika, mita, religije i znanosti. U pokušaju određivanja obilježja svojstvenih isključivo ljudskoj prirodi Cassirer se poziva na biologa Johannesesa von Uexküllu koji je kritičkom revizijom bioloških načela metodama promatranja i eksperimenta došao do zaključka kako je bitno obilježje svake vrste „funkcionalni krug“ sačinjen od dva različita ali međusobno povezana sustava – receptornog sustava kojim prima vanjske podražaje i efektornog sustava kojim reagira na njih.¹⁷ Uexküllov funkcionalni krug Cassirer je kvantitativno i kvalitativno proširio pridodavši mu simbolički sustav kao treću kariku koja čovjeka razdvaja od drugih životinja otvarajući novu dimenziju zbilje. Nova realnost, svojstvena čovjeku, ispoljava se kroz svijet simbola pa ćemo tako fizičkom svijetu zajedničkom svim živim bićima pripisati upotrebu signala dok simbole pronalazimo isključivo u ljudskom svemiru značenja. Prema tome, Cassirer nas upućuje kako životinje posjeduju isključivo praktičku imaginaciju i inteligenciju dok je simbolička imaginacija i inteligencija rezervirana za čovjeka. Bez simboličke misli i simboličkog ponašanja na čemu se zasniva napredak ljudske kulture čovjek bi bio rob isključivo bioloških potreba i praktičnih interesa lišen mogućnosti izgradnje druge dimenzije realnosti koju čine religija, umjetnost, filozofija i znanost. „/Ljudska je spoznaja/“, navodi Cassirer „/po samoj svojoj naravi simbolička spoznaja/“¹⁸ stoga je za čovjeka svojstvena simbolička interpretacija stvarnosti.

1.3.3. Okolina kao „simbolički milje“

Norberg-Schulz (Norberg-Schulz, 1963) čovjekovu okolinu opisuje kao fizički i simbolički milje. U stvaranju simboličkog miljea kao smislenog okvira ljudskih djelatnosti ključnu ulogu imaju simbolički sustavi artefakata čiji bitan dio čini arhitektura. Pokušavajući proniknuti u bit arhitekture uvodeći pitanja interakcije čovjeka i okoliša Norberg-Schulz zadire u područje psihologije. Polazi od intencionalne psihologije i Egona Brunswika koji je „/prvi formulirao psihologiju koja integrira organizam s njegovom okolinom/“¹⁹ i pokušao odgovoriti na pitanje na koji način čovjek percipira predmete koji tvore njegovu okolinu. Slijedom toga Norberg-Schulz je svoju teoriju razvijao na postavci da se okolina može opisati samo ako krenemo od predmeta. Što organizacija okoline postaje složenija potreban nam je širi spektar znakova

---

¹⁷ Cassirer, 1978 (1944) :41

¹⁸ Cassirer, 1978 (1944) :80

¹⁹ Norberg-Schulz, 2009(1963): 33

odnosno sustava simbola kojim opisujemo predmete. Impliciranjem potrebe povezivanja fizičke i simboličke realnosti kako bismo shvatili njihovu bit, Norberg-Schultz je na tragu Cassirerove definicije čovjeka kao *animal symbolicum*. U određenju arhitekture kao fizičkog i simboličkog miljea ističe kako su građevine iz različitih povijesnih razdoblja nadišle isključivo praktičnu ulogu stoga graditeljski zadatak proučava kroz četiri dimenzije usporedbe. Prvu dimenziju naziva „fizički nadzor“ a odnosi se na osiguravanje osnovnih uvjeta zaštite čovjeka od vanjskih utjecaja. Svaka građevina mora osigurati uvjete za izvođenje određenih funkcija stoga ona čini „funkcionalni okvir“ za ljudske radnje. Sve te radnje su društveno određene i imaju specifičnu društvenu svrhu pa možemo govoriti o „društvenom miljeu“ kao trećoj dimenziji čime se odmičemo od isključivo fizičke funkcije arhitekture. Uz društvenu sferu, određenju arhitekture kao simboličkog miljea, doprinosi i „kulturna simbolizacija“ kao četvrta dimenzija. Pomoću kulturalne simbolizacije, predstavljanjem različitih vjerskih, filozofskih ili kozmoloških koncepcija, arhitektura sudjeluje u stvaranju povijesnog i kulturnog kontinuiteta. Na ovaj način Norberg-Schultz je tradicionalnu trijadu koju čine graditeljski zadatak, forma i tehnika upotpunio semantikom ističući kako „*semantička dimenzija tako pokriva promjenjive odnose između pragmatičkog, formalnog i tehničkog aspekta*“.²⁰

1.3.4. Simbolička bit mjesta

Pri pokušaju razumijevanja fizičko-simboličke okoline možemo započeti od najranijih oblika ljudskog društva. Koliko je duboko u čovjekovoj povijesti ukorijenjena simbolička moć mjesta otkriva nam Lewis Mumford (Mumford, 1961) kada konstatira kako je grad mrtvih prethodio gradu živih. Ceremonijalna briga za mrtve dokaz je razvoja simboličke imaginacije. Sljedeću stepenicu u razvoju simbolike mjesta čine primitivne obredne konstrukcije koje su ljudi još u vrijeme nomadskog života pohodili zbog pripisanih simboličkih vrijednosti. Mumford smatra kako su primitivna sveta mjesta čovjeku dala „*prvi dojam o arhitektonskom prostoru, o tome kako ozidani prostor može pojačati duhovnu koncentraciju i uzdizanje osjećaja*“²¹. Upravo ta sporadična sastajališta snažnog simboličkog naboja bila su „*kulturna središta*“ i „*krajnji cilj hodočašća*“²² iz kojih su se naposljetku razvile trajne naseobine. U prvim trajnim naseobinama, selima i kasnije gradovima religija je polako preuzimala primat nad ostalim aspektima društvenog života. Svetište je dobilo centralni položaj čiji je značaj uvećan

---

²⁰ Norberg-Schultz, 2009(1963):116

²¹ Mumford, 1968(1961):10

²² Mumford, 1968(1961):11

arhitektonskim i kiparskim simbolima a obrambeni zid je predstavljao duhovnu granicu unutar koje se formirao kolektivni oblik života.²³

Mircea Eliade (Eliade, 1952) proučavajući religijski fenomen kroz povijest polazi od arhajskog i integralno ljudskog ponašanja ističući kako mitove i simbole od samih početaka susrećemo kao dio ljudskih bića. Na taj način objašnjava različite mitove i simbole kao „*tvorevine jednog jasno razgraničenog, razrađenog kulturnog kompleksa*“²⁴ koje određeni tipovi kulture prenose svijetom. Eliade navodi kako se simboli javljaju kao odgovori na određene potrebe stoga nam pomažu da bolje upoznamo čovjeka. Ukazuje na postojanje logike simbola implicirajući da su određene skupine simbola međusobno logički povezane te da ih se može prevesti u racionalne termine. Ako krenemo od arhajskog i tradicionalnog društva vidjet ćemo da postoji ustaljena tendencija poimanja vlastitog mikrokozmosa kao središta svijeta koje je ujedno jedino mjesto gdje je moguća komunikacija između zemlje, neba i pakla. Te tri razine povezuje kozmička os stoga unutar simbolizma središta važnu ulogu ima i simbolizam vertikale. Navodeći primjere konstrukcija obrednih središta kroz povijest Eliade nam nastoji predočiti koliko je duboko ukorijenjena čovjekova potreba za nadilaženjem ljudskog i postizanjem transcendentnog stanja do čega dolazi kada nekim objektima ili mjestima pripišemo simboličke vrijednosti.

Predmeti sami po sebi nemaju simboličku vrijednost ona je produkt čovjekove tendencije da izvan sebe postavlja simbole koji mu nešto predstavljaju. Na taj način čovjek se veže uz objekte i identificira s njima. Pripisujući ulogu simbola određenim građevinama one nadilaze isključivo praktičnu uporabu i sudjeluju u izgradnji i jačanju identiteta. Iako je povijesnim razvojem došlo do razgraničavanja funkcija pojedinih građevina (sakralne, državne, privatne) njihove simboličke uloge često su snažno isprepletene stoga mogu sudjelovati u formiranju više različitih vrsta identiteta.

1.4.Hrvatski nacionalni identitet

Vidjeli smo kako je identitet dinamična struktura podložna oblikovanju stoga moramo uzeti u obzir kompleksnost njegova poimanja kroz povijest. Kada govorimo o hrvatskom nacionalnom identitetu nužno je imati na umu da su do 19. stoljeća na prostoru današnje Republike Hrvatske postojali deseci različitih identiteta koji su se temeljili na etničkoj ili teritorijalnoj pripadnosti.²⁵

---

²³ Mumford, 1968(1961): 52

²⁴ Eliade, 2006 (1952):45

²⁵ Budak, 2010:4

U formiranju identiteta ključnu ulogu imaju simboli kao prenositelji značenja. Uloga nacionalnih simbola je dvojaka: izvana služe kako bi se nacija predstavila na globalnoj razini dok iznutra, identifikacijom građana s datim simbolima, osiguravaju društvenu stabilnost i povezanost.

Kroz povijest, Hrvati su se vezali uz određene simboličke elemente koji su sudjelovali u formiranju hrvatskog nacionalnog identiteta. Uz tezu o tisućljetnoj kulturnoj tradiciji, postojalo je nekoliko ključnih trenutaka koji su obilježili taj proces. Jak konstruktivni element bio je motiv borbe protiv Turaka u 16. stoljeću i titula *predziđa kršćanstva*²⁶ čime se kršćanstvo afirmiralo kao bitan simbol u izgradnji hrvatske nacije. Neven Budak (Budak, 2010.) je, naglašavajući kompleksnost poimanja hrvatskog identiteta kroz povijest, zaključio kako se hrvatski nacionalni identitet formirao u drugoj polovici 19. stoljeća i prvim desetljećima 20. stoljeća na temelju sljedećih elemenata: „1. hrvatski jezik (uz minimalnu toleranciju dijalekata), 2. latinično pismo (uz podsjećanje na nekadašnju uporabu glagoljice i – manje – ćirilice), 3. pripadnost zapadnomu civilizacijskom krugu, 4. pripadnost kršćanstvu, odnosno katoličanstvu (uz određenu toleranciju drugih oblika kršćanstva, pa čak i drugih religija: islama i židovstva), 5. tisućljetna kultura, pri čemu se naglasak stavljao na djela nastala nakon pretpostavljenog doseljenja Hrvata početkom 7. stoljeća i na književnost na hrvatskom jeziku, 6. nepostojeća, ali željena država, čiji su korijeni traženi u ranosrednjovjekovnom kraljevstvu./“

Uz navedene simboličke elemente Hrvati su se tijekom povijesti identificirali s određenim simboličkim mjestima i objektima kojima se pripisuje uloga u izgradnji hrvatske nacije a koji i danas sudjeluju u jačanju hrvatskog nacionalnog identiteta. „/Svetim mjestima hrvatske nacije, identiteta i kulture/²⁷ često nazivamo mjesta poput gradova Knina, Nina i Solina koji su se zahvaljujući svom povijesnom kontekstu afirmirali kao snažne simboličke sastavnice hrvatskog identiteta.

---

²⁶ Budak, 2010:7

²⁷ Simbol hrvatske nacije, identiteta, otpora http://www.h-r-z.hr/images/mediji/Presscut_16883316.pdf (pregledano 19.06.2017.)

2. GENEZA SIMBOLIČKIH VRIJEDNOSTI KAPTOLA

Pripadnost kršćanstvu odnosno katoličanstvu važno je obilježje hrvatskog identiteta koji hrvatsku naciju svrstava u zapadni civilizacijski krug. U hrvatskoj svijesti nacionalne i kršćanske vrijednosti snažno su isprepletene stoga se često „biti Hrvat“ izjednačava s „biti katolik“. Upravo ta činjenica navodi nas da sagledamo Kaptol kao dvojak centar (sakralni i nacionalni) i pokušamo dokučiti u kojoj je mjeri, kao simbolički milje, ostavio trag u hrvatskom nacionalnom identitetu.

Prema Cassireru (Cassirer, 1944.) cijeli napredak ljudske kulture čini organsko jedinstvo temeljeno na simboličkoj misli i simboličkom ponašanju pa se tako identitet pojedinca ili skupine može povezati s određenim simboličkim formama, u ovom konkretnom slučaju religijom. Kaptol nas ovdje zanima upravo kao mjesto simboličke identifikacije koju možemo razumjeti postavljanjem fizičke tvorevine u međuodnos sa simbolizmom koji ona nosi. Također, kako bismo pronikli u problem smisla, postanka i opstanka Kaptola potrebno je fizičku tvorevinu povezati s određenim povijesnim i socijalnim uvjetima u kojima je nastala i u kojima se razvijala. Budući da svaki arhitekt djeluje u situacijama koje podrazumijevaju specifične ekonomske, političke i društvene uvjete kao i kulturne tradicije²⁸ nužno je prikazu mjesta pridodati dimenziju kretanja u prostoru i vremenu da bismo naposljetku mogli odgovoriti na pitanje zašto Kaptol izgleda kao što izgleda.

U nastavku se nećemo zadržavati na opširnim opisima nastanka ili fazama razvoja Kaptola koje su već u više navrata obrađivane, stoga ćemo tek uputiti na djelo Lelje Dobronić *Zagrebački Kaptol i Gornji grad – nekad i danas* kao jedinstveno cjelovito djelo u kojem autorica na zanimljiv i jednostavan način, na temelju izvorne građe, govori o sudbini svake pojedine građevine Kaptola. Nama je ovdje deskripcija povijesnog razvoja građevina manje bitna te će nam poslužiti tek kako bismo argumentirali simboličke motive za pojedine faze dok će naglasak biti na Kaptolu kao urbanističkoj cjelini i onom što on kao cjelina simbolizira.

Zametak današnjeg Kaptola pronaći ćemo krajem 11. stoljeća kada je osnovana Zagrebačka biskupija nedugo nakon čega se gradi prva crkva koja je stajala na mjestu današnje katedrale. Crkva je objekt snažnog simboličkog naboja stoga ima neosporno mjesto u procesu formiranja srednjovjekovnog naselja. Dajući mjestu statusni simbol crkva je diktirala gospodarski, politički i društveni razvoj.²⁹ Kao preduvjet za osnivanje biskupije nužno je pretpostaviti

---

²⁸ Norberg-Schulz, 2009(1963):19

²⁹ Milić, 1995:71

postojanje određenog broja žitelja na tom prostoru. Crkva kao jedina moćna i univerzalna organizacija zapadne Europe nakon pada Rimskog carstva³⁰ strateški je osnivala svoje biskupije. To potvrđuje činjenicu da je Zagreb već tada morao biti važno sjecište puteva između istoka i zapada i najkraći put iz Podunavlja prema moru, značaj koji je zadržao do danas.³¹ Svako naselje niče iz jedinstvene situacije tako se ovaj biskupski grad smjestio na brežuljku i razvijao kao crkvena protuteža obližnjem Gradecu koji 1242. godine dobiva status slobodnog kraljevskog grada. Institucija crkve diktirala je svojom idejom strukturu naselja a samim time i smjer razvoja kulturnog i socijalnog života. „/Kršćansko odvajanje i povlačenje u molitvu, duh zaokupljenosti i zaštite, ostavili su svoj pečat na cijeloj strukturi srednjovjekovnog grada./“³²

Temelje Kaptola pronalazimo u njegovom jugoistočnom dijelu gdje se smjestila katedrala koja se, nakon prve privremene crkve, razvijala u etapama od 13. do 17. stoljeća kada je dovršen južni (i jedini) zvonik.³³ Upravo je zvonik uz masivno katedralno zdanje uvećano minijaturnim mjerilom okolne arhitekture predstavljao snažan simbol u prostoru, formalni izraz poštovanja i prihvaćanja autoriteta. Autoritet, uvažavanje kojeg je u teoriji bilo dobrovoljno ali praktički obavezno, predstavljala je biskupija koja se u srednjem vijeku afirmirala kao fundamentalna politička jedinica društva.³⁴ Tako je katedrala postala središnja građevina srednjovjekovnog urbanizma, iako ne u geometrijskom smislu, njenoj simbolici središta u prilog ide radijalna tendencija prometne mreže i već spomenuta dominacija nad ostalom arhitekturom kao važan simbolički atribut. Na ovom primjeru srednjovjekovnog urbanizma vidimo kako povijest simbolima sustavno pridodaje nova značenja pa se tako simbol središta, o kojem je ranije bilo riječi, afirmirao i u kršćanskom svijetu. Uz crkvu koja je postala središte svakodnevnog društvenog života formirao se trg koji je sporadično preuzimao ulogu sajmišta budući da se tamo stanovništvo najčešće okupljalo.³⁵ Lewis Mumford srednjovjekovnu crkvu uspoređuje s društvenim domom: „/ona nije bila suviše sveta a da ne posluži kao blagovaonica prilikom velikih svetkovina, kao pozornica za vjerska prikazanja, kao forum na kome će se učenici crkveni oci nadmetati u govorništvu i učenosti, a u početku čak i kao sef ili riznica.../“.³⁶ O kršćanskom shvaćanju života koje je diktiralo izgradnju i osnivanje institucija svjedoči i postojanje ubožnice nedaleko od samog biskupskog sjedišta.³⁷ Osim katedrale, poznato je kako su se na području

---

³⁰ Mumford, 1968(1961):297

³¹ Erlih, 1935:230

³² Mumford, 1968(1961): 300

³³ Više o fazama razvoja Zagrebačke katedrale vidi u: Deanović, Čorak, 1988.

³⁴ Mumford, 1968(1961): 298

³⁵ Mumford, 1968(1961): 344

³⁶ Mumford, 1968(1961): 344

³⁷ Dobronić, 1988: 25

Kaptola u srednjem vijeku nalazili i dominikanski samostan i crkva sv. Nikole, župna crkva sv. Emerika,³⁸ crkva sv. Franje i cistercitska crkva sv. Marije na Dolcu. To potvrđuje činjenicu da su pripadnici klera predstavljali značajan dio stanovništva srednjovjekovnog Kaptola, ali danas nemamo pouzdane podatke o stambenoj arhitekturi iz tog razdoblja.

Tek krajem 15. stoljeća dolazi do strateško-urbanističko-socijalnih intervencija koje su formirale Kaptol kakav danas poznajemo.³⁹ To se prvenstveno odnosi na podizanje obrambenog pojasa oko područja Kaptola zbog straha od Turskih napada. Tako je Kaptol u tlocrtu, izduženoj pačetvorini, dobio oblik koji ima i danas nakon čega je uslijedilo plansko naseljavanje građana zapadno na Opatovini i u jugozapadnom dijelu na Dolcu.⁴⁰ Zid je imao vrijednost simbola a građanima je donio osjećaj jedinstva i sigurnosti. Crkvena moć, društveni obredi i ekonomska prednost sudjelovali su u formiranju karaktera građana i potaknuli identifikaciju s mjestom čije su granice osiguravale fizičku i duhovnu zaštitu. Sređene prilike privukle su razmjerno velik broj ljudi različitih zanimanja stoga je Kaptol sredinom 15. stoljeća imao oko 1000 stanovnika (usporedbe radi Gradec je u isto vrijeme imao 3500 stanovnika).⁴¹ Iako možda ne strateški, simbolički je svakako bitnije istovremeno utvrđivanje katedralnog sklopa (1512-1520.) na kojem su sudjelovali brojni stanovnici okolnih naselja a za čiju su izgradnju srušene crkva sv. Emerika, dominikanski samostan s crkvom sv. Nikole i dio profane arhitekture. Budući da biskup tada još nije stanovao na Kaptolu razlog gradnje utvrda bila je isključivo zaštita same katedrale. O važnosti ovog arhitektonskog ostvarenja s osam kula povezanih bedemima svjedoče njegove impozantne dimenzije čime katedralni kompleks, odijeljen od zemaljske okoline, poprima simboličko značenje „*otoka izolacije*“.⁴² Na ovaj način maksimalizirano je religiozno iskustvo prostora i artificijelnim oblikovanjem okoline stvoren je prag koji razdvaja dva svijeta, profani i religiozni ali istovremeno služi kao mjesto njihove komunikacije.⁴³ Već smo spomenuli kako je snažan konstruktivni element hrvatskog nacionalnog identiteta zaštita od Osmanlija a upravo Kaptolskoj tvrđi možemo pripisati simboličko značenje predziđa kršćanstva. Simboliku predziđa kršćanstva Radovan Ivančević nadopunio je ukazujući na značaj srednjoeuropskog jedinstva (budući da su u gradnji sudjelovali Hrvati, Slovenci, Austrijanci i Talijani) u obrani Europe od Turaka.⁴⁴

---

³⁸ Dobronić, 1988: 29

³⁹ Dobronić, 1986: 4

⁴⁰ Dobronić, 1988:9

⁴¹ Nejašmić, 1994: 2

⁴² Maruševski 2006:86

⁴³ Eliade, 2002(1965):17

⁴⁴ Ivančević, 1994:542

Utvrđivanjem Kaptola a posebno gradnjom biskupske tvrđe stvorena je vizualna, društvena i politička protuteža obližnjem Gradecu koji je bio utvrđen još od 13. stoljeća. Postavljeni su temelji budućem urbanističkom razvitku Kaptola koji se u 17. stoljeću afirmirao kao svojevrsno središte društvenoga, kulturnog i političkog života Hrvatske.⁴⁵

Opasavanje kaptolskog područja obrambenim zidom i nakon prestanka opasnosti od turske najezde poslužilo je kao logičan okvir za razvitak naselja koji je građanima pružao sigurnost a crkvi osiguravao autoritet i stabilnost no vremenom su njegova vrijednost i značaj slabili. Slično se dogodio i s biskupskom tvrđom pa su se tako od 18. stoljeća sporadično javljale ideje o uklanjanju ili preoblikovanju pojedinih dijelova.⁴⁶

Utvdili smo kako je Kaptol sklop koji obuhvaća građevine nastale kroz više različitih povijesnih razdoblja u kojem je primarna sakralna dimenzija mjesta snažno isprepletena s poviješću naroda. U nastavku ćemo se usredotočiti na sudbinu kaptolskog područja u prvoj polovici 20. stoljeća i pokušati utvrditi u kojoj su mjeri i koje simboličke vrijednosti obilježile projekte i polemike oko, među hrvatskom kulturnom javnosti tada aktualnog, pitanja Kaptola.

---

⁴⁵ Dobronić, 1988:96

⁴⁶ Dobronić, 1988:56

3. SUDBINA KAPTOLA OD SREDINE 19. DO POČETKA 20. STOLJEĆA

„Od svog postanka Kaptol je u historiji i kulturnom razvitku hrvatskog naroda igrao važnu, a često i centralnu ulogu. Ta historijska uloga i samostalna jurisdikcija, koju je Kaptol sačuvao sve do polovice devetnaestog stoljeća, učinile su ga kulturno- historijskim spomenikom prvog reda.

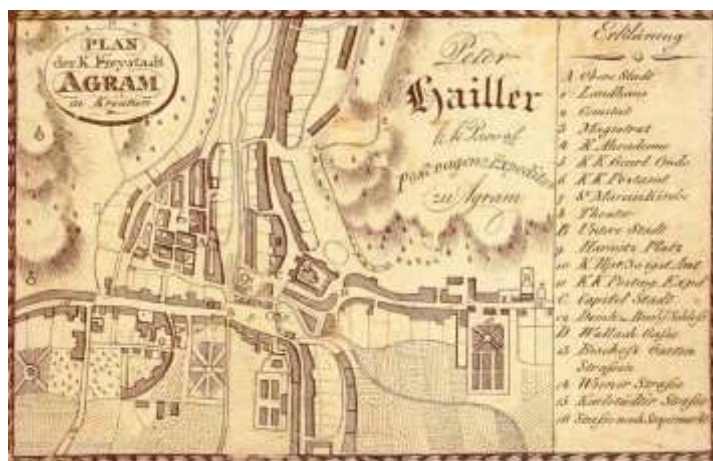
Po osnovnoj urbanističkoj formi Kaptol je sredovečni i specifični biskupski grad, koji zaprema površiu od cca 41 ha.

Poput ostalih sredovječnih biskupskih gradova ima on svoj centralni objekt – biskupsku katedralu. Oko katedrale sapet je poput obruča nadbiskupski dvor sa kulama i starim bedemima. Izvan toga obruča i oko njega nanizale su se na sve strane i na razne načine kuće klera i kaptolskih građana. Gradacija od tih malih kuća preko nadbiskupskog dvora prema Katedrali osjeća se kao formalni izraz poštovanja i uvažavanja duhovnog i svjetovnog autoriteta. Ona se očituje i u radijalnoj tendenciji saobraćajne mreže prema tom kaptolskom centru.

Specifični urbanistički karakter dobio je Kaptol prilagođavanjem izgrađivanja konfiguraciji terena. Kaptol leži na jednom od najjužnijih ogranaka Zagrebačke gore na malom zaravanku. Na mjestu gdje se humak spušta u prostranu savsku ravnicu, tik nad samim obronkom diže se Katedrala. Opasana je zidom, nadbiskupskim dvorom i strateški porazmještenim kulama. Sa sjevera nižu se prema katedrali kurije kanonika, a sa juga uz obronak opasale su je omanje kuće kaptolskih građana, stvarajući tako izvjesni urbanistički poredak i siluetu, koja snažno naglašava mjesto gdje se brežuljak naglo spušta prema ravnici. Ta je ideja bila razumljiva, kad je na mjestu današnje u vanjštini preinačene građevine stajala masivna i nesimetrična arhitektura stare katedrale.⁴⁷

---

⁴⁷ Državni arhiv u Zagrebu, Zapisnik sjednice Gradskog vijeća Općine grada Zagreba od 23. prosinca 1937, čl 65., Uredba o izvođenju Regulacionog i konzervatorskog plana za historijske dijelove grada Zagreba

Slika 1. Peter Hailler, Plan Zagreba 1825. godine (Knežević, 2012:25)

Godine 1850. do tada neovisni Kaptol administrativno postaje dio jedinstvenog grada Zagreba čime se uključuje u regulatorne osnove koje će uslijediti a koje će odrediti sudbinu katedrale i čitavog kaptolskog okoliša. Od sredine 19. stoljeća izrađeno je nekoliko velikih, ključnih regulatornih osnova ali i manje, parcijalne osnove.⁴⁸ O preinakama na području Kaptola bilo je govora još od početka 19. stoljeća pod izlikom ruševnog i zapuštenog stanja. Godine 1862. su iz estetskih i funkcionalnih razloga srušena južna, a 1864. godine odlučeno je da se sruše sjeverna kaptolska vrata.⁴⁹ Potom je 1865. uslijedila prva Regulatorna osnova kojom je Donji grad prvi put planiran kao buduće središte grada.⁵⁰ Osnova predlaže rušenje stare kaptolske vijećnice, zapadnih zidina sa središnjim tornjem i zgrade Metropolitanske knjižnice.⁵¹ Vijećnica je srušena 1876. godine s opravdanjem kako svojom skromnošću i neukusom nije dostojna prostora pred katedralom.⁵²

Slika 2. Kaptolska vijećnica, foto M. Antonini 1875-6. (Knežević, 2012:38)

⁴⁸ Radović Mahečić, Štok, 1997: 10

⁴⁹ Maruševski, 2006:73

⁵⁰ Radović Mahečić, Štok, 1997: 10

⁵¹ Maruševski, 2006:73

⁵² Maruševski, 2006:88

Nakon potresa 1880. godine započela je neogotička restauracija zagrebačke katedrale pod vodstvom Hermanna Bolléa koja će biti dovršena 1902. godine. O rušenju zgrade Metropolitanske knjižnice, zapadnih zidina i Bakačeve kule radi nesmetanog pogleda na novo zapadno pročelje katedrale ponovno je bilo govora 1887. godine pri izradi druge regulatorne osnove grada Zagreba na kojoj su među ostalim sudjelovali Hermann Bollé i Milan Lenuci.⁵³

Slika 3. Pogled sa sjeverozapada na zapadni utvrđni zid i katedralu prije stilske restauracije, foto Julius Hühn (Jurić, Strugar, Ćorić, 2011:80)

Slika 4. Pogled na zapadno pročelje katedrale nakon restauracije i zapadni utvrđni zid s kulama, 1902-1906. godine (Jurić, Strugar, Ćorić, 2011:84)

---

⁵³ Jurić, Stugar, Ćorić, 2011: 71

Budući da je ideja regulacije istočne strane Kaptolskog trga postajala sve aktualnija među hrvatskom kulturnom javnosti počela se zahuktavati rasprava oko sudbine zidina. S jedne strane našli su se povjesničar umjetnosti Izidor Kršnjavi i arhitekt Hermann Bollé zastupajući teoriju o oslobađanju crkvenih spomenika od okolne gradnje i rušenje starih zgrada. Njima nasuprot stali su predstavnici mlađe generacije koji su svoja razmišljanja temeljili na teorijskim postavkama Camilla Sittea i protomodernističkim teorijama u gradogradnji i očuvanju spomenika.⁵⁴ Teorijska rasprava u dnevnim novinama između dvije suprotstavljene generacije započela je 22. lipnja 1901. godine kada su Josip Brunšmid i Emilij Laszovski objavili *Predstavku hrvatskih historičara i arheologa u poslu očuvanja srednjovjernih utvrda oko stolne crkve zagrebačke*.⁵⁵ Potpisnici Predstavke među kojima su se našli vodeći hrvatski stručnjaci poput Ivana Tkalčića, Frane Bulića, Luke Jelića, Vjekoslava Maruna, Tadije Smičiklase, Vjekoslava Klaića, Natka Nodila, Gavre Manojlovića, Milana Šenoe, Ferde Šišića, Rudolfa Horvata, Vladimira Lunačeka i drugih ustali su protiv historicističkih teorija zaštite arhitektonskog nasljeđa koje su zagovarali Hermann Bollé i Izidor Kršnjavi. Cilj Predstavke bio je upoznati širu javnost s modernim strujanjima u zaštiti arhitektonskog nasljeđa ukazujući na važnost očuvanja i obnove povijesnih građevina i ističući prvenstvo povijesno-umjetničke vrijednosti nad prometno-higijenskim razlozima u procesu obnove.⁵⁶ Potpisnici Predstavke, kritizirajući dotadašnju konzervatorsku službu u Hrvatskoj, apeliraju na očuvanje Bakačeve kule budući da se radi o karakterističnom primjeru arhitekture i sastavnom dijelu utvrda oko katedrale.⁵⁷ Pozivajući se na Predstavku, Odjel za bogoštovlje i nastavu uz podršku bana Khuena-Hédervarya odlučio je 1903. godine da se utvrde oko katedrale, odnosno Bakačeva kula i zapadni utvrđni zid moraju sačuvati.⁵⁸ Nakon odlaska bana Khuena-Hédervarya Društvo umjetnosti na čelu s Izidorom Kršnjavim uputilo je vladi zahtjev za rušenjem Bakačeve kule ističući kako se radi o spomeniku bez povijesne vrijednosti koji zaklanja novo pročelje katedrale. Pod izlikom da se kula i zapadni utvrđni zid nalaze u ruševnom stanju, ban Teodor Pejačević konačno je 1906. odobrio odluku o rušenju „/posljednjeg bastiona starog katedralnog kompleksa“.⁵⁹

---

⁵⁴ Jurić, Stugar, Ćorić, 2011: 93

⁵⁵ Jurić, Stugar, Ćorić, 2011: 69

⁵⁶ Jurić, 1996: 70

⁵⁷ Maruševski, 2006: 91

⁵⁸ Maruševski, 2006: 92

⁵⁹ Maruševski, 2006: 94

Slika 5. Rušenje Bakačeve kule 1906. godine (Knežević,2012: 153)

Slika 6. Pogled na zapadno pročelje katedrale nakon restauracije i rušenja Bakačeve kule (Knežević, 2012: 134)

Slično kao što se u 15. stoljeću za osnovni razlog gradnje biskupske tvrđe navodila obrana od neprijatelja a simbolika i važnost utvrda katedrale išla je mnogo dublje, tako se i početkom 20. stoljeća kao glavni razlog rušenja zapadnog zida s Bakačevom kulom isticao slobodan pogled na pročelje nove katedrale dok je značaj tog čina bio mnogo širi. Podsjetimo samo kako je i prva regulatorna osnova za Zagreb, kada je na Kaptolu još stajala stara masivna katedrala, predlagala rušenje zapadnog utvrdnog zida kako bi se otvorio pogled na (tada) „*najljepšu i*

najznamenitiju gradnju“.⁶⁰ Istina, podizanjem nove katedrale prekinuta je povijest biskupskog grada i narušeni su simbolički odnosi prostora ali rušenjem Bakačeve kule i zapadnog zida negirana je bit srednjovjekovnog pristupa sakralnoj građevini koju čine tajanstvenost i iznenađenje promatrača koji se odjednom nađe pred vertikalom katedrale čije je reljefno oblikovanje pročelja namijenjeno gledanju izbliza.⁶¹ Olga Maruševski ističe kako je na ovaj način vrijednost građevine iz dimenzije sakralnog objekta pretvorena u spomenik namijenjen sakupljaču povijesno-umjetničkih podataka.⁶² U slučaju zagrebačke katedrale ti povijesno-umjetnički podaci nisu ništa drugo do lažna svjedočanstva koja je stvorila regotizacija pod germanskim utjecajem. Narušavanje autentičnosti mjesta koje je nosilo svjedočanstva kulturnih, političkih, ekonomskih i društvenih promjena od 12. do 19. stoljeća i s kojim su se generacije identificirale može se interpretirati kao pokušaj zadiranja u autonomiju Hrvata i nametanje austrougarskih utjecaja. U narednim godinama, shodno političkim i društvenim prilikama, hrvatska kulturna javnost sve je više osvještavala i naglašavala nacionalni značaj koji je sačinjavao kompleks Kaptolskog trga s katedralom i obrambenim utverdama.

Slika 7. Tlocrt Kaptolskog trga prema katastarskoj mapi iz 1864. godine. Crno su označeni srušeni objekti: Kaptolska vijećnica (1), Bakačeva kula (2), zapadni zid utvrda oko katedrale (3-3), Metropolitanska knjižnica (4), južna kaptolska vrata (5). (Knežević, 2012:17)

⁶⁰ Dobronić, 1988:56

⁶¹ Mumford, 1968 (1961):343

⁶² Maruševski, 2006: 86

Rušenje Bakačeve kule potaknulo je niz rasprava i prijedloga za rješenje trga ispred restaurirane katedrale kojima se pokušalo odgovoriti na pitanje „*treba li ga tretirati u skladu s njezinim pročeljem kao široki trg, ili ga restituiranjem srušenih zgrada vratiti u njegove stare dimenzije, što je osobito teško i osjetljivo, jer je tijekom niza stoljeća bio oblikovan prema potrebi, a ne prema ideji nekog umjetnički raspoloženog projektanta*“⁶³.

Godine 1908. raspisan je javni regulatorni i arhitektonski natječaj za regulaciju Kaptolskog trga i okolice u kojem je traženo regulatorno rješenje Kaptolskog trga, Dolca i Vlačke ulice.⁶⁴ Osnovni ciljevi regulatorne osnove bili su regulacija Dolca, provođenje tramvajske pruge Bakačevom ulicom do Nove Vesi i spajanje sjeverozapadne i jugozapadne kule utvrda oko katedrale. U interdisciplinarnoj ocjenjivačkoj poroti bili su arhitekti Josip Vancaš, Ćiril Iveković, Martin Pilar, Milan Kreković, Edo Schön, Benko Deutsch, povjesničari Bojničić i Bulić, kanonici Ivan Krapac, Feliks Suk i Antun Ivančan, u ime grada načelnik Amruš i Lenuci, u ime Društva umjetnosti Kršnjavi i Frangeš a kao strani stručnjak pozvan je Cornelius Gurlitt.⁶⁵ Većinom glasova, prva nagrada dodijeljena je arhitektu Viktoru Kovačiću za projekt *Atrium ecclesiae forum populi*, drugu nagradu dobio je arhitekt Stjepan Podhorski a treću nagradu arhitekt Dionis Sunko.⁶⁶

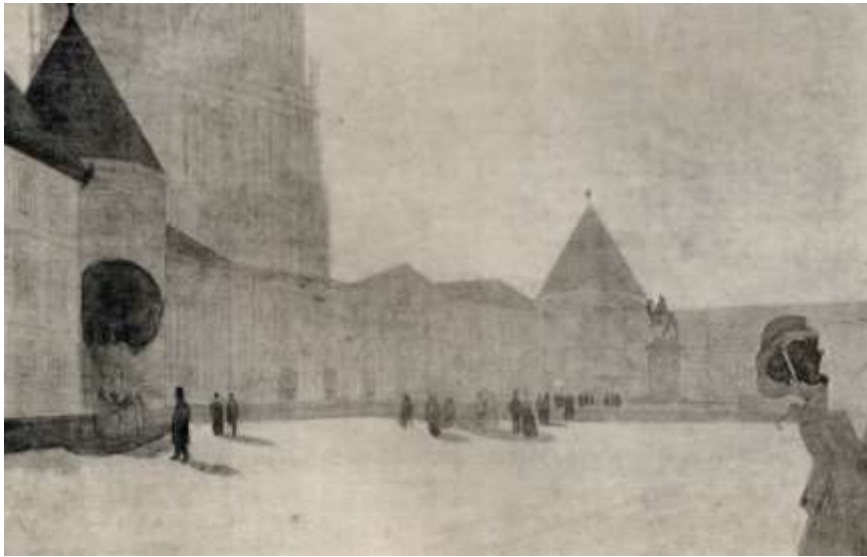
Slika 8. Viktor Kovačić, Natječajni projekt regulacije Kaptola i okolice *Atrium ecclesiae forum populi*, perspektivni pogled sa sjeverozapada Kaptolskog trga na trijem ispred katedrale 1908. godine (Jurić, 2013:61)

⁶³ Maruševski, 2006:101

⁶⁴ Jurić, 2005: 24

⁶⁵ Maruševski, 2006:96

⁶⁶ Jurić, 2005: 27

Slika 9. Viktor Kovačić, Natječajni projekt regulacije Kaptola i okolice Atrium ecclesiae forum populi, perspektivni pogled sa sjeverozapada Kaptolskog trga na trijem ispred katedrale 1908. godine (Jurić, 2013:61)

U natječajnom radu Viktora Kovačića prvi put su tehnički nacrti poduprti opširnim teoretskim obrazloženjem čime je jasno izražena arhitektonska zamisao, ne samo stručnjacima nego i široj javnosti.⁶⁷ Kovačić je projektom koji obuhvaća tri gradske cjeline – Kaptolski trg, Dolac i Vlašku ulicu pokušao odgovoriti suvremenim komunalnim zahtjevima poštujući povijesne, umjetničke i simboličke vrijednosti prostora. Narušenu povijesnu cjelovitost prostora Kovačić vraća ponovnim spajanjem sjeverozapadne i jugozapadne kule pri čemu se odlučuje za modernističku rekonstrukciju novom izgradnjom. Ponovnim spajanjem utvrda katedrale postiglaa bi se prijašnja podjela prostora na zapadni javni gradski trg (*forum populi*) i na istočno sakralno dvorište (*atrium ecclesiae*). Visinska razlika u terenu između Bakačeve ulice i Kaptolskog trga otklonila bi se zgradom dveri koja bi zatvarala južnu stranu trga i čijom bi zapadnom stranom prolazio tramvaj dok je istočna predviđena za monumentalno stubište.⁶⁸ Kod regulacije Dolca i Vlaške ulice vidljiv je potpuno drugačiji pristup pa se tako sve podređuje centralnom prostoru Kaptolskog trga i predviđa za rušenje.

Polazeći od činjenice da arhitektonska kompozicija Kaptolskog trga nosi snažan simbolički naboj temeljen na nacionalnom Kovačić sjedinjuje utilitarne zahtjeve s umjetničkim, simboličkim i nacionalnim vrijednostima. Podjela Kaptolskog trga na zapadni javni gradski trg i istočno sakralno dvorište pokušaj je povezivanja sakralnih i profanih odnosno nacionalnih

---

⁶⁷ Jurić, 2005: 28

⁶⁸ Jurić, 2005: 29-30

vrijednosti što se očituje i u prijedlogu podizanja konjaničkog spomenika Nikole Zrinskog i mauzoleja narodnih mučenika Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana kao reminiscencija nacionalne povijesti. Olga Maruševski opisujući patriotski simbolizam Kovačićeva projekta citira Viollet-le-Duca koji ističe kako katedrala za građane predstavlja nacionalni spomenik odnosno materijalnu reprezentaciju nacionalnog jedinstva, a budući da je, prema Kovačiću, nova katedrala oskvrnula to značenje, na prostoru pred katedralom je da oživi tu ideju.⁶⁹

U narednim godinama postupno se odustalo od regulacije prema projektu arhitekta Viktora Kovačića da bi naposljetku Kovačić u pismu upućenom gradskom poglavarstvu 1918. godine potvrdio raskid ugovora i prekid suradnje s Gradskim građevnim uredom.⁷⁰ Kvaliteta i sveobuhvatnost projekta imali su velik odijek stoga ćemo u nastavku vidjeti kako je dobar dio kasnijih natječajnih radova svoje temeljne ideje crpio upravo na Kovačićevom primjeru, kako u formi tako i u simboličkom povezivanju sakralnih i nacionalnih vrijednosti.

U međuvremenu su se u javnom tisku među stručnjacima nastavile polemike o sudbini Kaptola koje su se uglavnom vodile između pitanja zatvaranja ili otvaranja pročelja katedrale. Izidor Kršnjavi nastavio je zagovarati Baumeister-Stuebbenove teorije gradogradnje opravdavajući rušenje Bakačeve kule dok su se s druge strane našli poznavaoци Sitte-Henricijevih teorija gradogradnje, Martin Pilar, Đuro Szabo i Stjepan Korenić, koji su predlagali ponovnu izgradnju. Među stručnjacima koji su osuđivali rušenje Bakačeve kule postojale su razlike u mišljenju kad je riječ o načinu zatvaranja pročelja katedrale pa se tako Szabo zalagao za rekonstrukciju novom izgradnjom dok je Korenić zagovarao faksimilnu obnovu.⁷¹

Usljedile su ratne godine koje su sa sobom donijele zatišje na graditeljskom polju a pred katedralom kao objektom snažnog simboličkog naboja zjapio je trg desakraliziran nepravilnim razlijevanjem u profani prostor. U tom razdoblju hrvatska kulturna javnost je kroz javni tisak nastavila zazivati prijeko potrebne intervencije na Kaptolu, kako iz prometnih i estetskih razloga tako i u svrhu osnaživanja nacionalnog duha. Stjepan Korenić tada naziva Kaptol „*tisućljetnim nosiocem jedinstvene kulture*“ koji je usko vezan uz povijest grada Zagreba.⁷²

Godine 1925. gradski građevni nadsavjetnik inženjer Karlo Vajda izradio je detaljnu regulatornu osnovu za Dolac i okolicu temeljenu na Baumeister-Stuebbenovim teorijama

---

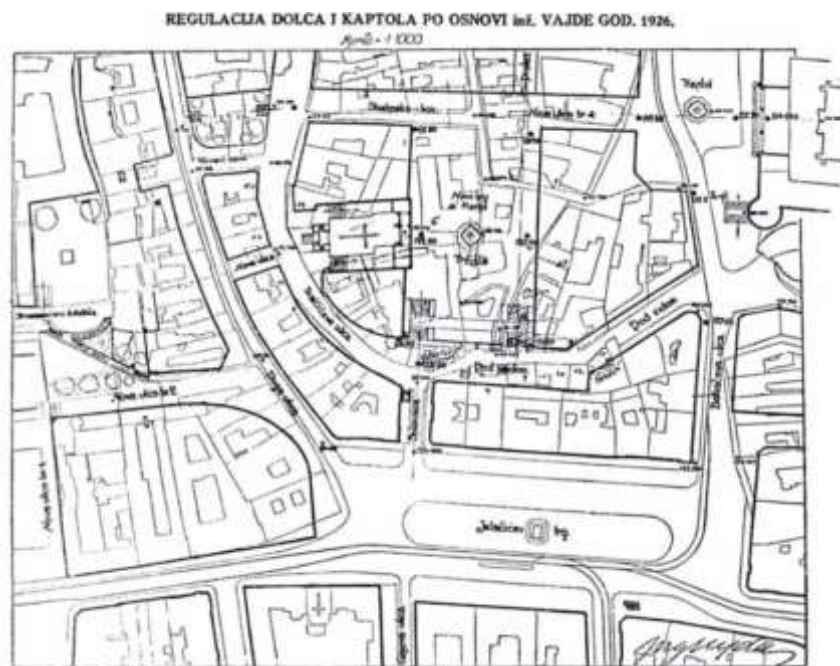
⁶⁹ Maruševski, 2006: 99

⁷⁰ Jurić, Strugar, 2009: 93

⁷¹ Jurić, Strugar, 2009: 93-94

⁷² Korenić, 1926:507

gradogradnje kojom su odbačene sve Kovačićeve zamisli i predviđeno rušenje svih postojećih zgrada na Dolcu kako bi se izgradila nova gradska tržnica s okolnim poslovno-stambenim zgradama.⁷³ „Dolac se po toj osnovi sav demolira i gradi podzemna tržnica. Utrošilo se u gradnju mnogo novaca, dva puta koliko se preliminiralo i usprkos toga ostavlja se torzo od tržnice. I na Dolcu do opustošenog Kaptola stvara se kaos, jer niti je riješeno pitanje trga niti je dovršena tržnica; a nije riješen ni kolni promet do tržnice. (...) Međutim se trg izgradio s nekoliko visokih kuća, na tijesnim gradilištima i još tijesnijim dvorištima, protivno svim higijenskim uslovima. Sanacija koja se htjela regulacijom postići, promašena je. Pregusta izgradnja visokih kuća u higijenskom pogledu je lošija od prijašnjih malih kućica Dolca. Pored svih svojih mana najveća je šteta, što je regulacija Dolca zasebno rješavana, bez organske veze s Kaptolom i ostalim okolišem.“⁷⁴

Slika 10. Karlo Vajda, Regulacijska osnova Dolca, 1925. (Jurić, Strugar, 2009:308)

⁷³ Jurić, Strugar, 2011: 209

⁷⁴ Schön, 1935: 5

Slika 11. Vjekoslav Bastl i Karlo Vajda, Perspektivni pogled na zapadnu stranu nove gradske tržnice na Dolcu, 1926 (Jurić, Strugar, 2009:311)

Regulacija Dolca kojom je narušena naslijeđena ambijentalna vrijednost kao i vremenska distanca od gotovo tri desetljeća izmijenili su prilike na Kaptolu od razdoblja prvog natječaja stoga će se u narednim godinama, u sklopu natječaja za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba ali i mimo njega, javiti prominentna imena hrvatske arhitekture sa svojim prijedlozima za regulaciju Kaptola uslijed čega će se ponovno otvoriti rasprave među hrvatskom kulturnom javnosti koje će kulminirati tridesetih godina 20. stoljeća.

4. MEĐUNARODNI NATJEČAJ ZA GENERALNU REGULATORNU OSNOVU GRADA ZAGREBA 1930/1931

Slika 12. Kaptolski trg i okoliš iz zraka, oko 1930. (Knežević, 2012:78)

Gradsko je zastupništvo 13.02.1928. donijelo odluku o osnivanju posebnog odbora za pripremu Generalne regulatorne osnove grada Zagreba. Na čelo odbora postavljen je tadašnji gradonačelnik Zagreba arhitekt Vjekoslav Heinzl a među članovima našli su se rektor Umjetničke akademije Ivan Meštrović, arhitekti Aleksandar Freudenreich, Stjepan Hribar, Edo Schön, Hugo Ehrlich i drugi. U lipnju 1928. je odlučeno da se regulatorna osnova za grad Zagreb treba dobiti javnim natječajem stoga je osnovan Gradski građevni odsjek za izradu generalne regulatorne osnove odnosno Odsjek za regulaciju grada koji je pripremio podloge i program natječaja. Na čelu Odsjeka za regulaciju grada bio je arhitekt Stjepan Hribar a u izradi programa sudjelovali su i arhitekti Josip Seissel i Antun Ulrich dok je za obradu povijesnih podataka bio zadužen profesor Gjuro Szabo.⁷⁵ U svibnju 1930. natječajni program je prihvaćen te je općina grada Zagreba 30. lipnja 1930. raspisala natječaj za izradu generalne regulatorne osnove za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba. U raspisu natječaja stoji kako će natječaj biti opći i anonimn te međunarodan stoga su podaci i podloge pripremljeni na hrvatskom, francuskom i njemačkom jeziku.⁷⁶ Određen je novčani iznos za prva tri nagrađena rada kao i za otkup nenagrađenih radova uz napomenu kako se nagrade mogu rasporediti drugačije u slučaju da tako odluči ocjenjivački sud s najmanje dvije trećine glasova.⁷⁷

⁷⁵ Laslo, 1984: 25

⁷⁶ HR-DAZG-GPZ., GO 81, Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba, 30.07.1930: 1

⁷⁷ HR-DAZG-GPZ., GO 81, Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba, 30.07.1930: 2

Ocjenjivački sud je, uz gradskog načelnika Stjepana Srkulja, bio sastavljen od predstavnika Gradskog zastupništva (Vjekoslav Heinzl, Stanko Mladić-Kučko, Martin Pilar, August Pisičić), građevnog odjela Gradskog zastupništva (Mate Jurković), Državnih željeznica (Petar Senjanović), Udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekata (Franjo Gabrić, Velimir Stiasni), Tehničkog fakulteta (Edo Schön, Hugo Ehrlich), Umjetničke akademije (Ivan Meštrović), Tehničkog odjela banske uprave (Mirko Ferić), Gradskog odsjeka za regulaciju grada (Stjepan Hribar) i dva strana stručnjaka, građevnog savjetnika iz Dresdena Paula Wolfa i Josefa Gočara, rektora Umjetničke akademije u Pragu.⁷⁸ U glavnim zadacima natječaja, gdje je pod točkom osam navedena izrada detaljne osnove za uređenje Kaptola i okolice, stoji kako se cijela osnova treba izraditi prema zahtjevima modernog urbanizma uz poseban naglasak na to da bude realna i provediva.⁷⁹ Predviđeno vrijeme trajanja natječaja bilo je od 15. kolovoza 1930. do 15. veljače 1931., no na zahtjev s više strana rok za predaju produžen je do 31. ožujka 1931. Interes za ovaj međunarodni natječaj pokazali su stručnjaci iz Jugoslavije, Njemačke, Čehoslovačke, Austrije, Francuske, Mađarske, Španjolske, Rumunjske, Norveške, Finske i Švedske te su ukupno predana 52 rada. Nakon ocjenjivanja, koje je trajalo od travnja do listopada 1931., ocjenjivački sud je zaključio kako veći broj pristiglih radova svojom kvalitetom zaslužuje nagradu ali se nijedan posebno ne ističe stoga je odlučeno da prva nagrada neće biti dodijeljena nego su dodijeljene dvije jednake druge nagrade (*Jelačić*, autori: Erich Kotzer, Ewald Liedecke, Petar Koller; za željeznička pitanja: Karl Wehrmeister i *Metropolis*, autori: Hans Lubke, Edi Reisner), jedna treća nagrada (*Bijeli Zagreb*, autori: Zdenko Stržić, Hans Holzbauer, Karlo Peteln), dvije jednake četvrte nagrade (*Radial* autori: Max Sume, Gunther Hafemann, Hans Grosser i *Grad Hrvata*, autori: Carl Christof Lorcher; za željeznička pitanja: Werner Fabrucci) a pet pristiglih radova je otkupljeno (*Savakrone*, autori: Richard Haffner, Hannes Mayer Brück; za željeznička pitanja: Anton Oberweiler, *Filo* autor: Paul Bonatz, *So!*, autori: Magistratsoberbaurat O. Meffert; za željeznička pitanja: August Wolf, Hans Meffert, *Bijeli Zagreb*, autori: Max Arlt, Otto Schubert, Velimir Stiasni i *Einfach, klar, wirtschaftlich*, autor: Adolf Moesmann).⁸⁰

---

⁷⁸ HR-DAZG-GPZ., GO 81, Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba, 30.07.1930 :3

⁷⁹ HR-DAZG-GPZ., GO 81, Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba, 30.07.1930: 6

⁸⁰ HR-DAZG-GPZ., GO 88, Izvještaj o provedbi natječaja za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 26.10.1931: 7-9

4.1. Analiza radova

Prema prijedlogu stranih stručnjaka, ocjenjivački sud je pri ocjenjivanju pristiglih radova vrednovao sljedeće elemente: rješenje željezničkog pitanja, rješenje cestovne mreže, cestovnog prometa i Savske luke, rješenje zelenih ploha uključujući groblja, rješenje stambenih i industrijskih četvrti, općenitu umjetničku stranu osnove, praktičnu uporabivost i ekonomsku provedivost i rješenje specijalnog pitanja regulacije Kaptola.⁸¹ Upravo je rješavanje kaptolskog pitanja bitan segment koji se ovim međunarodnim natječajem pokušao riješiti stoga u nastavku donosimo analizu nekoliko rješenja regulacije Kaptola koji se čuvaju u Državnom arhivu u Zagrebu.

- Rad 15, *Metropolis* autora iz Berlina ponudio je nekoliko varijanti rješenja. Ovaj projekt kule Nebojan i Severnik povezuje zidom na istočnoj strani Kaptolskog trga, zapadnu stranu zatvara novom izgradnjom a pristup trgu iz Bakačeve ulice rješava stubištem u širini cijele ulice. Kuće u zapadnom dijelu Vlaške ulice ruši i zamjenjuje na sjevernoj strani uz nadbiskupski dvor stepenastim terasama a na južnoj predviđa novogradnju.⁸² Ocjenjivački sud je ovaj rad u pogledu umjetničkog dojma i prijedloga regulacije Kaptola ocijenio nezadovoljavajućim.⁸³
- Rad 38, *Radial* njemačkih autora predviđa rušenje bloka zgrada između Dolca i Kaptola formirajući poprečni forum s novim zgradama na sjeveru i jugu u kojima bi bile smještene Strossmayerova i Moderna galerija. Istočna i zapadna strana trga definirane su modernističkim kolonadama a prilaz iz Bakačeve ulice rješava se širokim stubištem. Projekt u potpunosti ruši Staru Vlašku i smješta zelenilo na sjevernoj strani a na južnoj dva kompleksa koji bi služili za potrebe Nacionalnog i gradskog muzeja i Gradskog arhiva.⁸⁴ Ocjenjivački sud je negativno ocijenio ideju dugog poprečnog trga pred gotičkom katedralom i potpuno isključivanje cestovnog prometa.⁸⁵

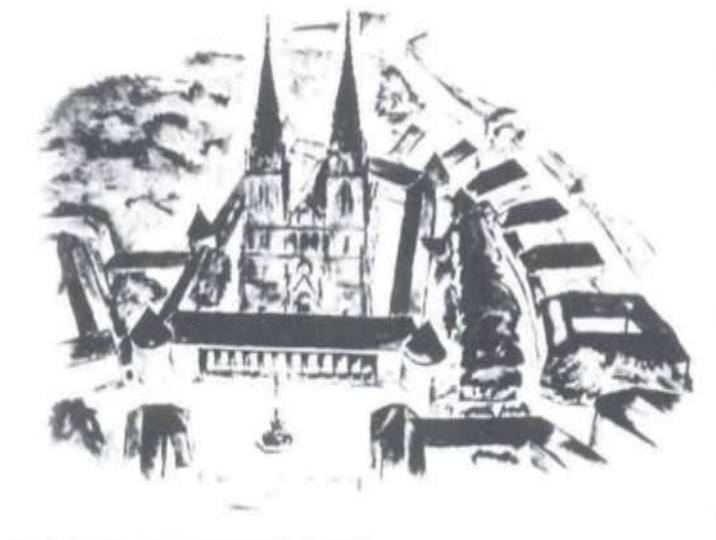
⁸¹ HR-DAZG-GPZ., GO 88, Internacionalni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba, Zapisnik ocjenjivačkog suda, 10.10.1931: 6

⁸² Radović Mahečić, Štok, 1997: 17

⁸³ HR-DAZG-GPZ., GO 88, Internacionalni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba, Zapisnik ocjenjivačkog suda, 10.10.1931: 9

⁸⁴ Radović Mahečić, Štok, 1997: 19

⁸⁵ HR-DAZG-GPZ., GO 88, Internacionalni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba, Zapisnik ocjenjivačkog suda, 10.10.1931: 12-13

Slika 14. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 38, *Radial*, autori: Max Sume, Gunther Hafemann, Hans Grosser (Radović Mahečić, Štok, 1997: 23)

Slika 15. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 38, *Radial*, autori: Max Sume, Gunther Hafemann, Hans Grosser (Radović Mahečić, Štok, 1997: 23)

- Rad 8, *Bijeli Zagreb* nastao suradnjom arhitekta Zdenka Strižića i arhitekta Hanza Holzbauera istočnu stranu Kaptolskog trga zatvara zidom nalik izvornim zidinama s ulazom u dvorište katedrale na mjestu porušene Bakačeve kule. Novogradnjom na zapadnoj strani trg dobiva definirani pravokutni oblik dok je sjeverna granica trga tek

naznačena zelenilom a s juga, iz Bakačeve ulice, pristupa se stubištem. Niz starih kuća u zapadnom dijelu Vlaške zamjenjuje se novim blokom.⁸⁶ Ocjenjivački sud ovu osnovu za uređenje Kaptola smatra iznimno dobrom uz opasku kako je visina predviđene građevine pred crkvom prevelika.⁸⁷

Slika 13. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 8, Bijeli Zagreb, autori: Zdenko Stržić, Hans Holzbauer, Karlo Peteln (Radović Mahečić, Štok, 1997: 19)

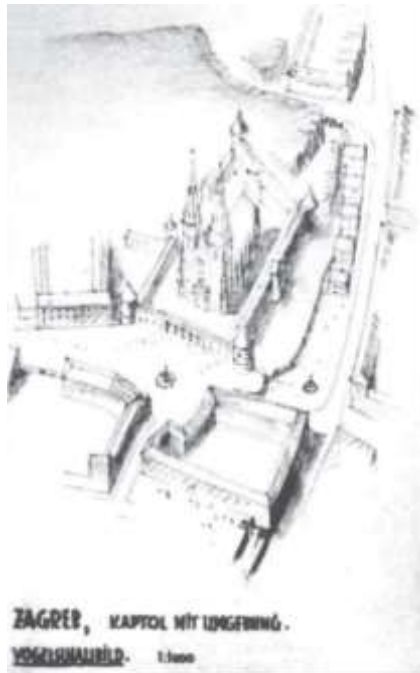
- Rad 22, *Savakrone* autora iz Njemačke dvije sačuvane kule na zapadnoj strani katedrale spaja zidom rastvorenim kolonadom u središtu. Projekt za razliku od većine ostalih ne forsira pravokutan oblik trga. Kuće u Vlaškoj ulici zamjenjuje pojedinačnim malim kućama sa zabatom okrenutim ulici i povezanim prizemnim zidom.⁸⁸ Ocjenjivački sud je zaključio, premda ovaj rad ostavlja dobar umjetnički dojam, rješenje regulacije Kaptola je neuspješno izvedeno.⁸⁹

⁸⁶ Radović Mahečić, Štok, 1997: 17

⁸⁷ HR-DAZG-GPZ., GO 88, Internacionalni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba, Zapisnik ocjenjivačkog suda, 10.10.1931: 12

⁸⁸ Radović Mahečić, Štok, 1997: 17

⁸⁹ HR-DAZG-GPZ., GO 88, Internacionalni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba, Zapisnik ocjenjivačkog suda, 10.10.1931: 13

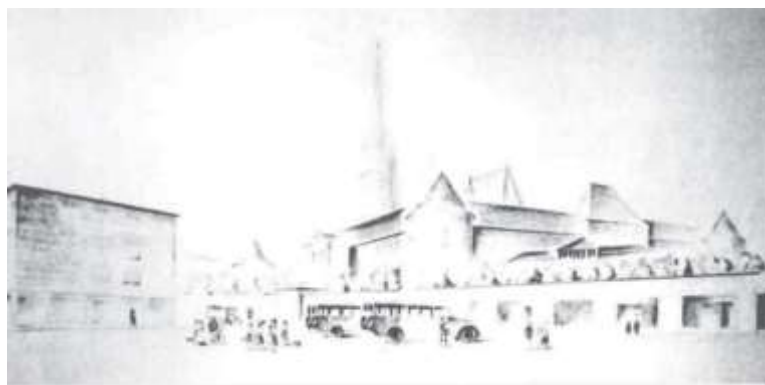
Slika 16. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 22, *Savakrone*, autori: Richard Haffner, Hannes Mayer Brūx; za željeznička pitanja: Anton Oberweiler (Radović Mahečić, Štok, 1997: 20)

- Rad 51, *Einfach, klar, wirtschaftlich* njemačkih autora na istočnoj strani trga, uz kule dodaje trijemove a na zapadnoj gradi modernističke poslovne zgrade čistih pročelja. Područje Stare Vlaške ulice nanovo se izgrađuje blokom novih modernih zgrada na jugu dok je na sjevernoj strani predviđena dugačka prizemnica s autobusnom postajom.⁹⁰ Ocjenjivački sud se izjasnio kako ovaj projekt regulacije Kaptola ne zadovoljava u potpunosti dok je cjelokupan umjetnički dojam osnove dobar.

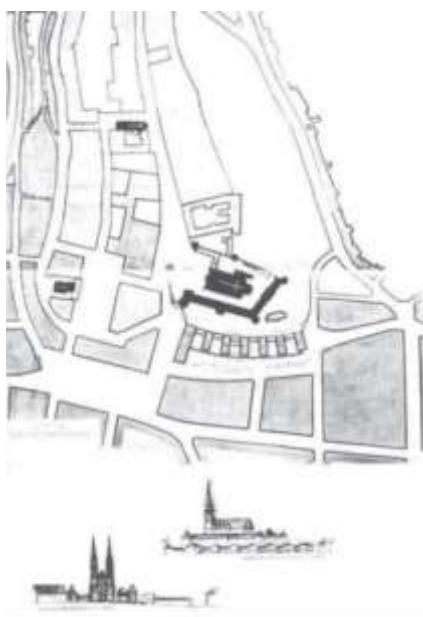
Slika 17. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 51, *Einfach, Klar, Wirtschaftlich*, autor: Adolf Moesmann, pogled na zapadnu stranu Kaptolskog trga (Radović Mahečić, Štok, 1997: 24)

⁹⁰ Radović Mahečić, Štok, 1997: 19

Slika 18. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 51 *Einfach, klar, wirtschaftlich*, autor: Adolf Moesmann, sjeverna strana Vlačke ulice (Radović Mahečić, Štok, 1997: 24)

- Rad 32, *Filo* arhitekta iz Stuttgarta ne povezuje zapadne kule ostavljajući otvoren pogled na pročelje katedrale. Pristup iz Bakačeve ulice do trga riješen je plitkim širokim stubištem ili rampom. Projekt ruši postojeće građevine u Staroj Vlačkoj ulici i gradi poprečne samostalne kuće.⁹¹ U zapisniku ocjenjivačkog suda kod vrednovanja ove osnove izostala je ocjena o regulaciji Kaptola uz kometar kako projekt u umjetničkom pogledu nije u svim dijelovima uspio.⁹²

Slika 19. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 32, *Filo* autor: Paul Bonatz (Radović Mahečić, Štok, 1997: 20)

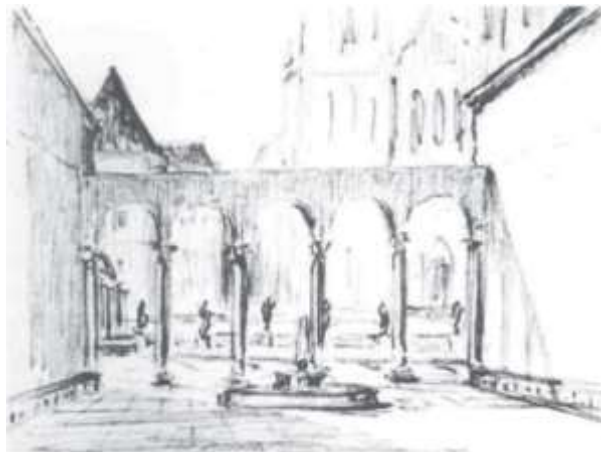
⁹¹ Radović Mahečić, Štok, 1997: 17

⁹² HR-DAZG-GPZ., GO 88, Internacionalni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba, Zapisnik ocjenjivačkog suda, 10.10.1931: 13

- Rad 35, *Bijeli Zagreb* autora iz Dresdena predlaže povezivanje zapadnih kula laganom membranom stupova. Dio površine trga izdignuo bi se na razinu ulaza u katedralu a stubište iz Bakačeve ulice i sa samog trga vodilo bi na plato omeđen kolonadom stupova. Prolaz s Kaptola na Dolac riješen je malim trgom s fontanom u sredini i arkadama na istočnoj i zapadnoj strani.⁹³ Ocjenjivački sud je zaključio kako je cjelokupni umjetnički dojam rada zadovoljavajući ali potpuno uklanjanje prometa s Kaptola nije moguće.⁹⁴

Slika 20. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 35, *Bijeli Zagreb*, autori: Max Arlt, Otto Schubert, Velimir Stiasni, pogled na Bakačevu ulicu i Kaptol s Jelačićevog trga (Radović Mahečić, Štok, 1997: 22)

Slika 21. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 35, *Bijeli Zagreb*, autori: Max Arlt, Otto Schubert, Velimir Stiasni, pogled na arkade koje dijele Kaptol i Dolac (Radović Mahečić, Štok, 1997: 22)

⁹³ Radović Mahečić, Štok, 1997:

⁹⁴ HR-DAZG-GPZ., GO 88, Internacionalni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba, Zapisnik ocjenjivačkog suda, 10.10.1931: 15

Iz pristiglih radova moguće je vidjeti kako dio autora u regulaciji Kaptola pokušava vratiti povijesni izgled pribjegavajući manje ili više uspješnim reminiscencijama na stari Kaptol dok se drugi beskompromisno okreću modernoj arhitekturi negirajući zatečeno stanje. U ovom slučaju ni jedna krajnost ne nudi zadovoljavajuće rješenje. Eklektičkim unošenjem historicističkih elemenata kao pokušaja vraćanja povijesne vrijednosti prostora oslabljuje se izvorna moć simbola dok se modernističke intervencije koje mjerilom narušavaju cjelinu srednjovjekovnog Kaptola unošenjem internacionalnih stilskih elemenata mogu protumačiti kao zadiranje sekularnosti u povijesni sakralni prostor kojem bi prodor profane simbolike odgovarao samo u okrilju nacionalnog.

Iako natječaj nije polučio kvalitetnim konkretnim rješenjem konačne regulacije Kaptola značajno je da se radi o prvom međunarodnom natječaju u Hrvatskoj koji je Zagreb smjestio na kartu aktualnih arhitektonskih zbivanja Europe tridesetih godina. Aleksandar Freudenreich po završetku natječaja ističe kako je ovim međunarodnim natječajem gradska općina dobila u vlasništvo velik izbor kvalitetnih ideja iz kojih treba izraditi definitivnu regulatornu osnovu kojom bi Zagreb bio dostojan titule „*Metropola Hrvata*“.⁹⁵ U narednim godinama, na temelju pristiglih radova, Gradski građevni odsjek izradio je Generalni regulatorni plan za grad Zagreb i Uredbu o njegovom izvođenju te poseban Regulacioni i konzervatorski plan za historijske dijelove grada i Uredbe o njegovom izvođenju.⁹⁶

Nakon ovog natječaja u dnevnom tisku su se među stručnjacima nastavile polemike o sudbini Kaptola i njegova okoliša koje su se, kako su i sami natječajni radovi pokazali, uglavnom vodile između dvije krajnosti; stručnjaka koji su se zalagali za prodor moderne arhitekture u staru gradsku jezgru i konzervatora vođenih načelom *noli me tangere*.

---

⁹⁵ Laslo, 1984: 28

⁹⁶ Radović Mahečić, Štok, 1997: 20

5. ANKETA O REGULACIJI KAPTOLA U *NOVOSTIMA* 1933. GODINE

Godine 1933., dvadeset i pet godina nakon raspisivanja prvog natječaja za regulaciju Kaptola, u *Novostima* je provedena anketa koja je trebala odgovoriti ne samo na pitanje kako očuvati povijesni dio grada, nego se trebala pozabaviti i prometnim problemom Kaptola te pitanjem uspostavljanja sklada starog dijela grada s novim.⁹⁷ U sklopu ankete pozvani su najpoznatiji stručnjaci da iznesu svoje mišljenje o tome što i kako je potrebno poduzeti u svrhu konačne regulacije Kaptola. Redom su se tako oglasili profesor Tehničkog fakulteta arhitekt Edo Schön, šef Gradskog muzeja Gjuro Szabo, direktor Umjetničke akademije Branko Šenoa, kipar Robert Mihanović Frangeš i kipar Robert Jean Ivanović.

Na početku ankete u *Novostima*, 22. listopada 1933., javnosti se obratio arhitekt Edo Schön⁹⁸ upozoravajući kako su mnoge do tada učinjene pogreške posljedica toga što se nije reguliralo po nekoj jedinstvenoj osnovi koja bi obuhvatila cijeli kaptolski okoliš i provodila se parcijalno. Za primjer uzima Dolac, rješenje kojeg je izvedeno bez obzira na okoliš. Povijesni ambijent Kaptola negira i regulatorna osnova koju je gradsko načelništvo predložilo Regulatornom odboru. Ovaj projekt na mjestu postojećih građevina predviđa moderne zgrade koje ne pristaju u povijesni okvir Kaptola. Schön ističe kako se regulacija na ovaj način, brisanjem postojećih i gradnjom novih zgrada, ne može provoditi nego je prije svega potrebno taj dio grada prilagoditi trenutnom stanju i potrebama rješavajući higijenska i prometna pitanja. Kako bi se moglo pristupiti izradi definitivne regulatorne osnove poziva da se izradi katastar snimanjem terena od Jelačićeva trga na jugu do Kaptolske škole na sjeveru te od Ribnjaka na istoku do Tkalčićeve ulice na zapadu.

Profesor Gjuro Szabo⁹⁹ mišljenje o kaptolskom pitanju započinje konstatacijom kako je, nakon tolikih godina rješavanja problema, Kaptol temeljito uređen za smetlište. Osvrće se na projekt koji je bio predložen za regulaciju Kaptola ističući kako u potpunosti negira današnji Kaptol prekidajući sa svakom tradicijom te izražava zadovoljstvo da je takav projekt, koji na Kaptolu predviđa potpuno novu izgradnju, odbijen. Naime, radilo se o izgradnji suvremenih kuća paralelno jedna do druge i okomito na cestu dok bi prostor pred katedralom bio ograđen sklopom visokih kuća. U zapadnom dijelu Vlaške ulice mala arhitektura bila bi zamijenjena

---

⁹⁷ 1933.b/27: 9

⁹⁸ Schön, 1933: 9

⁹⁹ Szabo, 1933:9

samostalnim sedmerokatnicama izgrađenim u formi tornjeva. Za ovakav projekt Szabo smatra da se uopće ne može nazivati regulacijom budući da sve samo negira, ruši i gradi novo. Stoga upućuje, kako je to već predložio profesor Schön, da je prije svake definitivne regulacije Kaptola potrebno točno snimiti teren nakon čega mogu uslijediti projekti, prijedlozi i osnove koji su zadaća stvaralačkih arhitekata. U svakom slučaju, Szabo se zalaže za očuvanje povijesti i tradicije Kaptola naglašavajući kako se sve novo mora prilagoditi starome.

Nakon razgovora s arhitektom Schönom i profesorom Szabom, *Novosti* su se obratile slikaru starog Zagreba, Branku Šenoi¹⁰⁰. On se slaže sa Schönom i Szabom kako je prije svake regulacije potrebno dobro poznavati teren na kojem se regulacija provodi. Podsjeća, kako je to i Szabo u ranijem tekstu učinio, na Kovačićev projekt u kojemu je polazna točka za regulaciju cijelog grada bio upravo Kaptol. Zbog prekasno započete i necjelovito izvedene regulatorne osnove grada došlo je do situacije da se izgradnjom sjeverne fronte Jelačićeva trga dobila velika visinska razlika u terenu čime je stari teren ceste na Splavnici ostao četiri metra viši od novog. Sve se to moralo dovesti u sklad s već započetom izgradnjom novih kuća u Bakačevoj ulici, što je, prema Šenoinom mišljenju, izvedeno poprilično loše. Tu se Šenoa vraća na mnogo veću tragediju koja je zadesila Kaptol, rušenje Bakačeve kule u vrijeme kada se Kölnsku katedralu ponovno zagrađivalo kućicama oko nje. Ovim rješenjem dobio je Kaptol sasvim novi izgled stoga upućuje na sve nove projekte regulacije koji pokušavaju ponovno uspostaviti funkciju koju je nekoć činila Bakačeva kula sa starom metropolitanskom bibliotekom. Sve one kanoničke kurije, koje nisu podlegle restauraciji i izgrađene su prije Bollea, vidi kao nositelje obilježja svog vremena i našeg graditeljstva koji su se prilagodili novom načinu života i potrebama pa ih se nipošto ne smije rušiti nego samo urediti ukoliko su trošne. Naposljetku se Šenoa ponovno vraća na važnost prikupljanja točnih detaljnih podataka što bi se moglo učiniti snimanjem svih objekata i ulica u tlocrtu i nacrtu, slično kako se to u novije doba učinilo za Gornji grad. Time bi se omogućilo da nova regulacija, osim očuvanja svih vrijednih elemenata, uvaži i zahtjeve budućnosti.

Kipar Robert Frangeš Mihanović¹⁰¹ u tekstu o regulaciji Kaptola na početku se osvrnuo na mišljenje stručnjaka za obnovu povijesnih središta Corneliusa Gurlitta s kojim je bio član ocjenjivačkog suda u vrijeme raspisivanja natječaja za regulatornu osnovu Kaptola i okolice 1908. Cornelius Gurlitt je prilikom predavanja u Zagrebu istaknuo kako je zagrebačka katedrala

---

¹⁰⁰ Šenoa, 1933:10

¹⁰¹ Frangeš Mihanović, 1933:9

primjer srednjovjekovnog načina gradnje crkvi utvrđenih kulama i zidovima u svhu obrane od neprijateljskih napada. Upravo iz tog razloga smatrao je uklanjanje zapadnog dijela obrambenog zida velikom pogreškom uspoređujući to s okvirom slike kojem je otkinut donji dio. Dresdenski stručnjak kao logično rješenje vidi ponovnu uspostavu četvrtog dijela ali mu je isto tako jasno da se ne može postaviti ista onakva građevina kakva je bila nego je katedralu potrebno zatvoriti nekom sličnom građevinom koja će se prilagoditi prijašnjem izgledu. Frangeš se slaže kako glavni cilj restauriranja svakako mora biti ispravak učinjene pogreške i za njega nema dvojbe da se to može učiniti samo suvremenom umjetnošću koja mora stajati u skladu s motivima i stilom cijelog Kaptola. Smatra da tu nema potrebe težiti za nekim puritanskim stilom budući da je katedrala gotička a profane građevine uglavnom barokne. Poziva se na mišljenje svjetkih arhitekata izneseno u Beču o pitanju otvaranja pogleda na crkvu sv. Stjepana, koji su jednoglasno zaključili kako gotičke crkve nisu zidane za gledanje iz daleke perspektive budući da njihovi mali dekori daju jedinstvenu sliku tek kada se gledaju izbliza. To je slučaj i kod zagrebačke katedrale koja u donjim dijelovima ima skromnu dekoraciju dok je gornji dio bogato dekoriran stoga se Frangeš beskompromisno zalaže za zatvaranje crkve visokom ogradom kako to predlaže i velik broj dotadašnjih projekata arhitekata od kojih se većina naslanja na Kovačića. Slijedom svega iznesenog Frangeš zaključuje kako Kaptol ima još mnogo toga specifično kaptolskog i na tom prostoru nije potrebno više ništa rušiti i mijenjati jer smo već dovoljno starina izgubili.

Na kraju ankete o regulaciji Kaptola, *Novosti*¹⁰² su objavile mišljenje dvaju stručnjaka, kipara Roberta Jeana Ivanovića i profesora Gjüre Szabe, o privremenoj regulaciji Kaptola na koju ćemo se u nastavku još jednom osvrnuti. Jean Ivanović smatra kako se definitivna regulacija Kaptola, koja mora biti usklađena s regulatornom osnovom za cijeli grad, ne može provesti dok se ne odluči koji nivo terena uzeti i prikupe svi potrebni podaci. On u tom trenutku mogućim smatra samo provizorno uređenje prostora pred katedralom što bi uključivalo intervencije na terenu pred crkvom i uklanjanje crvene Bolleove kuće uz kulu. Profesor Szabo je također mišljenja kako prilike u tom trenutku nisu pogodne za temeljitu regulaciju Kaptola stoga će se ona morati prepustiti nekim drugim vremenima. Ipak, podupire odluku gradskog načelnštva da se na prostoru oko katedrale izvedu neki privremeni zahvati u svrhu poboljšanja izgleda prostora, uz uvjet da te intervencije ni na koji način ne utječu na izvedbu budućeg rješenja.

---

¹⁰² 1933.a/27:8

Zaključci nekih od naših najboljih stručnjaka u pitanjima umjetnosti i arhitekture, prof. Šena, prof. Szabe, dr. Šenoe, prof. Frangeša i prof. Ivanovića, izneseni u anketi o regulaciji Kaptola u *Novostima* 1933. su sljedeći:

1. *„/Ima se bezuvjetno sačuvati historijski izgled starog Kaptola i s najvećim pijatetom pristupiti restauraciji odnosno regulaciji njegovoj*
2. *Kako se u prošlosti već mnogo grijeshilo i Kaptol nagrdjivalo ili mu se oduzimalo ono, što je svojim historijskim razvojem stekao i što je bilo vrijedno sačuvati, regulaciji se mora pristupiti s najvećim oprezom i to najprije tako da se cio teren snimi*
3. *Iz toga dalje slijedi, da se na Kaptolu nema samo rušiti i stvoriti prazna gradilišta, te na njima podići modne visoke kuće, koje spadaju u trgovački i prometni dio grada, a ne u historijski dio grada. Regulirati ne znači rušiti i iznova graditi, nego dovesti staro u sklad s potrebama novog vremena u prometnom, higijenskom i estetskom pogledu*
4. *S obzirom na današnja teška vremena, pomanjkanje materijalnih sredstava i opću pometnju i s obzirom na preče potrebe, temeljitoj se regulaciji ne može sada pristupiti, nego je dovoljno, da se izloženi principi drže na umu i uzmu u obzir već kod prvih pripremnih radova oko izrade regulatornog plana*
5. *Zbog toga je bilo korisno i potrebno, da se pristupi barem provizornoj maloj regulaciji terena pred katedralom. Jer dok se na periferiji grada stalno popravljaju ulice, ceste, uvodi kanalizacija itd., u samom centru oko katedrale teren je ostao neuređen i na sramotu Zagrebu. Uredjenje terena tako da imade ljepši pad i parkiranje da ne bude gol i neprijatan, uklanjanje one crvene gradjevine, bit će zasad dovoljno, da se izvrši./“¹⁰³*

---

¹⁰³ 1933/27:8

6. PRIVREMENA REGULACIJA KAPTOLA

Prije nego što su u sklopu ankete o regulaciji Kaptola mišljenje o planiranim privremenim intervencijama iznijeli kipar Robert Jean Ivanović i profesor Gjuro Szabo u *Novostima* se na nedavnu odluku o privremenim regulacijama na Kaptolu osvrnuo kanonik Stjepan Korenić¹⁰⁴. On navodi kako bi se prema odluci komisije premjestilo skulpturu sv. Juraja u katedralu, zatim bi se privremeno odstranio prednji dio crvene prigradnje uz južnu kulu¹⁰⁵ te bi se ostatak bojom prilagodio kuli i nadbiskupskom dvoru, nakon čega bi uslijedilo privremeno snižavanje terena pred crkvom i postavljanje nužnika sa sjeverne strane katedrale što bi podrazumijevalo rušenje male prigradnje i dijela crkvenog skladišta uz sakristiju. Kanonik Korenić problem prije svega vidi u činjenici da bi svi ovi radovi bili privremeni, na račun gradske općine, budući da još ne postoji regulacija za područje Kaptola. Smatra da se radi o nepotrebnim i za gradsku općinu skupim eksperimentima koji bi se trebali podvrgnuti ozbiljnoj reviziji stoga poziva predstavništvo gradske općine da, ukoliko se u našim stručnim krugovima ne uspijeva naći kvalitetno rješenje ovog problema, potraži mišljenje stranih stručnjaka kako je to praksa u drugim europskim gradovima.

Slika 22. Kaptolski trg nakon rušenja Bakačeve kule i zapadnog utvrdnog zida s Bolléovom prigradnjom uz nadbiskupski dvor (Knežević, 2012:144)

---

¹⁰⁴ Korenić, 1933:6

¹⁰⁵ Nakon pada Bakačeve kule Bollé je započeo izradu dogradnje uz jugozapadnu kulu no budući da je projekt započeo bez odobrenja Zemaljske vlade radovi su uskoro obustavljeni, Usp. Maruševski, 2006: 95

U *Jutarnjem listu* naredne godine kanonik Korenić¹⁰⁶ ponovno otvara pitanje najavljenih privremenih promjena na Kaptolu naglašavajući kako se rješavanjem važnih pitanja intervencijama koje nisu definitivne i nisu dio cjelovite regulatorne osnove stvara ogromna materijalna šteta. Nedugo nakon, u istom glasilu javnosti se obratio arhitekt Ivan Zemljak¹⁰⁷ osvrćući se na izlaganje kanonika Korenića koje drži apstraktnim i nepouzdanim. Zemljak se slaže da je za uređenje nekog dijela grada potrebno izraditi potpunu regulatornu osnovu ali ne isključuje mogućnost da se ponekad pribjegne manjim intervencijama mimo konačne osnove pogotovo u slučaju kada je izrada cjelokupnog građevnog plana stvar daleke budućnosti. Podsjetimo kako, dok kanonik Stjepan Korenić planirane privremene zahvate na Kaptolu u tom trenutku smatra nepotrebnim financijskim izdatkom, Robert Jean Ivanović i Gjuro Szabo dijele mišljenje s Ivanom Zemljakom prema kojem su manji zahvati u svrhu poboljšanja trenutnog stanja na Kaptolu poželjni ukoliko njihovo izvršenje neće imati utjecaja na buduću konačnu regulatornu osnovu za cijelo područje.

---

¹⁰⁶ Korenić, 1934: 7

¹⁰⁷ Zemljak, 1934.a:10

7. ARHITEKTURA 1934. GODINE

Kao posljedica ponovnog buđenja rasprava o kaptolskom problemu u zagrebačkim dnevnicima povezanih s mogućnostima regulacije tog područja a u smislu očuvanja postojećeg ambijenta stručna revija *Arhitektura* u broju iz 1934. donosi mišljenja stručnjaka prof. dr. Petra Knolla te arhitekta Ivana Zemljaka i Zdenka Strižića koji predstavljaju svoje projekte regulacije Kaptola.

7.1. Petar Knoll: Zagrebački Kaptol kao urbanistički problem

Profesor Knoll¹⁰⁸ smatra kako se u ovom važnom pitanju treba voditi načelom *noli me tangere*. On Kaptol vidi kao historijsku jedinicu koja je unatoč teškim oštećenjima sačuvala svoju cjelinu čiji centar čine visoki tornjevi katedrale oko kojih se redaju pravilni i nepravilni pojasevi. O iznimnom značaju položaja Kaptola svjedoči cesta koja se, dolazeći sa sjevera prema jugu, proširuje na prostoru Kaptolskog trga. Dio sjeverno od trga Knoll naziva urbanistički *unicum* kojemu je teško naći premca u cijelom svijetu referirajući se na povijesno i kulturno iznimno zanimljive kanoničke kurije koje se nižu uz cestu a neke od njih su od neprocjenjive arhitektonske ljepote. Kurije predstavljaju kompromis između gradske raskoši sadržane u njihovim pročeljima i gospodarskog elementa koji se krije iza pročelja. Kada govori o katedrali i nadbiskupskom dvoru profesor Knoll ističe kako je za razumijevanje tih odnosa važno poznavanje povijesti arhitekture. Kada se pogledaju analogije sa sličnim spomenicima jasno je kako je duh vremena kojem pripada zagrebačka katedrala išao za tim da crkvu sa svih strana treba opkoliti profanom arhitekturom. Na pitanje što treba učiniti u konkretnom slučaju profesor Knoll odgovara kako „*treba sačuvati sve ono, što postoji na Kaptolu i oko njega, (...) ne maknuti suviše pa niti kamena*“¹⁰⁹. Trenutnu pustoš i ruševan izgled povijesnog dijela grada može umanjiti invencija arhitekta pritom misleći u prvom redu na vegetaciju i nasade koji uljepšavaju okoliš ne šteteći povijesnoj slici. Dakle kada je o metodi i stilu riječ zalaže se za neutralizam a ukoliko je arhitektonsko stvaranje apsolutno neophodno Knoll upućuje na arhitektonski stil Kovačića i na arhitektonski stil arh. Plečnika budući da se radi o stilovima koji nisu ni moderni a nisu ni historijska imitacija nego se prilagođavaju prilikama. Nakon što se založio za konzervaciju trenutnog stanja uz minimalne neutralne intervencije, Knoll

---

¹⁰⁸ Knoll, 1934: 17-18

¹⁰⁹ Knoll, 1934: 18

zaključuje kako se ni u kojem slučaju ne smije na Kaptolu pronaći mjesta za moderni stil koji bi samo ismijao historijsku arhitekturu.

7.2. Ivan Zemljak: Regulacija Kaptola u Zagrebu

Potpuno suprotno stajalište od profesora Knolla iznosi arhitekt Ivan Zemljak¹¹⁰ u istom broju *Arhitekture* predstavljajući prijedlog za regulaciju kaptolskog kraja koji je izradio u suradnji s arhitektom Bahovcem. Iako i sam priznaje da je njegova osnova na neki način radikalna opravdava je činjenicom da trenutno stanje Kaptola nije arhitektonski vrijedno i kao najpovoljnije rješenje vidi potpunu transformaciju postojećeg građevnog stanja pritom odbacujući mogućnost bilo kakvog kompromisnog pristupa. Dobar dio dotadašnjih rasprava o problemu kaptolske regulacije ograničio se na pitanje odnosa zapadnih kula prema katedrali stoga Zemljak nastoji u cijelosti obuhvatiti Kaptol s njegovim okolišem sumnjajući u mogućnost pomirenja tradicije s napretkom. Prije analize i ocjene svih komponenti ovog problema arhitekt postavlja osnovno pitanje: „*ima li se čuvati historijska sredina ili se imadu bez kompromisa otvoriti vrata zahtjevima vremena*“¹¹¹.

Premda nam je iz uvoda već jasno Zemljakovo stajalište u nastavku iznosimo njegovu analizu i ocjene pojedinih segmenata kaptolskog okoliša u kojima pronalazi uporište za svoju osnovu. Ti segmenti, kako bi iznjedrili potpunu i suvislu regulaciju Kaptola, uz sam Kaptolski trg i Dolac, moraju obuhvatiti i Tkalčićevu ulicu, Kaptolsku ulicu te zapadni dio Vlaške ulice. Arhitekt Zemljak Kaptolski trg vidi kao „*tužnu razvalinu i otvorenu ranu*“ za čiju je sudbinu presudno bilo rušenje stare katedrale. Nova, visoka, oštra i hladne katedrala našla se u sukobu s toplom i nepravilnom okolnom arhitekturom zbog čega Zemljak odluku o rušenju Bakačeve kule 1906. godine ne vidi kao toliko neprirodnu i tešku. Naime, ovim preinakama nepovratno je uništen stari građevni ambijent što je kasnija regulacija Dolca samo još više naznačila. Zemljak smatra kako na Dolcu nije postojalo arhitektonskih elemenata koji bi služili kao podloga za neku restauraciju i produžavanje njegovog stila. Zatečene ulice i parcele vidi samo kao rudimente nekog prošlog života gdje je najbolje rješenje bila beskompromisna suvremena izgradnja. Na sličan način arhitekt Zemljak promatra i okolne ulice, izgrađene prije oko sto

---

¹¹⁰ Zemljak, 1934.b: 19-25

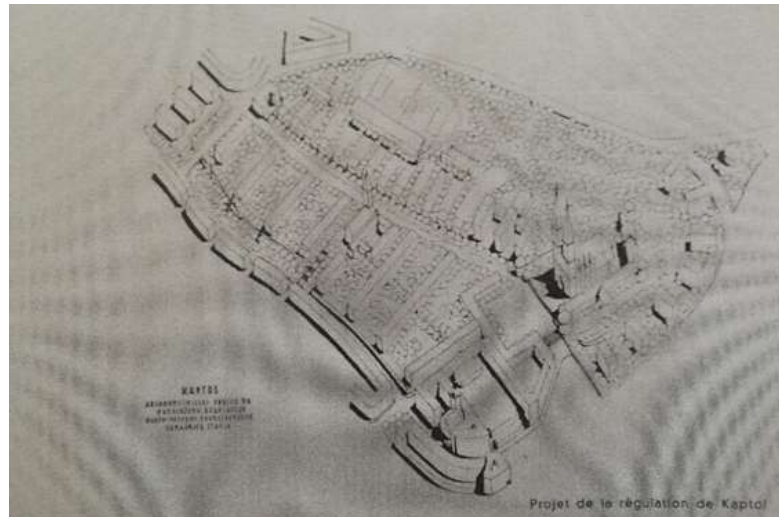
¹¹¹ Zemljak, 1934.b: 19

godina u potpuno drukčijim uvjetima od onih koje pred njih postavlja 20. stoljeće, stoga je prije svega potrebno sagledati utilitarne, higijenske i estetske komponente. Tkalčićeva ulica, koja se izvorno protegla duž kaptolskog obrambenog zida, u svojoj zapadnoj strani ne otkriva nikakve estetski vrijedne elemente, dok se na istočnoj strani nalazi skladan niz starih malograđanskih jednokatnica koje završavaju s tornjem crkve sv. Marije. Nasuprot, u Kaptolskoj ulici, koja je nekoć spajala sjeverna i južna vrata arhitekt ne pronalazi nikakvo jedinstvo građevnog shvaćanja. Većina kuća sagrađena je u 19. stoljeću i, iako postoji nekoliko estetski vrijednih građevina, ne može se govoriti o nečem karakterističnom, vrijednom i cjelovitom. Građevine nisu zaobišle ni suvremene, uglavnom utilitarne intervencije u obliku nove žbuke i ograda stoga bi bilo još teže riješiti problem načina nove izgradnje na tom području kada za to dođe vrijeme. Kuće u zapadnom dijelu Vlaške ulice koje su se prislonile uz zid ispod Nadbiskupskog dvora nemaju nikakvu vrijednost pojedinačno niti u međusobnom odnosu stoga za buduće arhitektonske intervencije ne mogu dati nikakve smjernice. Zemljak ovdje kao najbolje rješenje vidi postavljanje dobrog i elastičnog sistema komasacije za pojedine dijelove kojim bi nova arhitektura dala zasebne završene skupine kuća a na mjestu starih kuća koje će se postepeno napustiti i rušiti predlaže sadnju zelenila. Na ovaj način dobili bismo skladan prijelaz iz starog u novi ambijent. Konkretno u slučaju Tkalčićeve ulice osnova bi podrazumijevala nizove kuća dugačke oko osamdeset metara na zapadnoj strani i jednokatne trgovačke i obrtničke radnje na istočnom dijelu. Na zapadnom dijelu Kaptolske ulice izgradile bi se dvokatnice s prostranim vrtovima i pristupnim cestama čime bi se, u usporedbi sa zatečenim stanjem, dobila dvostruko veća gustoća i mnogo bolji higijenski uvjeti. U istočnom dijelu ulice popravilo bi se postojeće stanje izgradnjom kurija ili stambenih zgrada povučenih deset metara iza građevnog pravca uz mogućnost zadržavanja nekih estetski vrijednih postojećih građevina. U Vlaškoj ulici Zemljakova osnova predviđa rušenje gustih zapuštenih građevina na mjesto kojih, iako kao estetski najprihvatljivije rješenje vidi zeleni pojas, zbog visoke ekonomske vrijednosti zemljišta, predlaže gradnju samostalnih, visokih, stambenih zgrada. Nova izgradnja diktira pravokutnu formaciju Kaptolskog trga na zapadu zatvorenog suvremenim zgradama i ukidanje kolnog prilaza u Bakačevoj ulici.

Na kraju Zemljak rezimira glavne misli vodilje svoje regulatorne osnove za područje Kaptola:

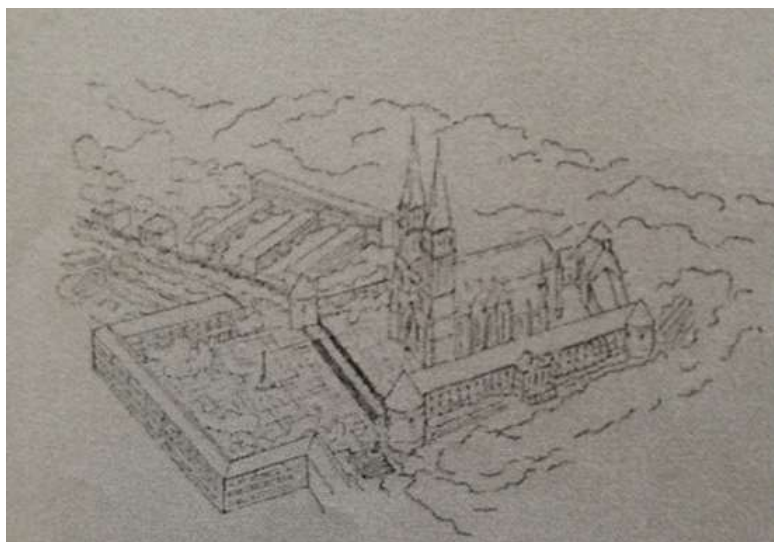
1. „/Staro je stanje u velikom dijelu trošno i nezdravo. Ono je u rukama konzervativnog kapitala. Po simpatiji ono predstavlja domaću malograđansku starinu. Prema tome, može se ovim zgradama produžiti vijek, dok ih podnese vrijeme i povremeni standar. Ali znajući, da će izgradnja novog stanja potrajati dugi niz godina, nova regulacija mora biti podesna, da omogući separaciju pojedinih starih i novih kuća.
2. Na reguliranom području nema ni estetskih ni historijskih građevnih vrijednosti zbog kojih bi trebalo putem nekog plombiranja krnjih mjesta zadržavati njihovo prirodno propadanje. Isto je tako nemoguće iz razloga savremene tehnike i komfora propisati za nove gradnje neki način, čije bi karakteristike potražili u postojećem starom stanju.
3. Dopustiti postepeno supstituiranje novih kuća u stare nizove, stilski je najgore, pogotovo, kad vidimo, da stara gradilišta nisu sposobna dati besprikornu higijensku izgradnju.
4. Nova regulacija mora biti u dovoljnoj mjeri ekonomski privlačiva, da izazove novo građenje./, ¹¹²

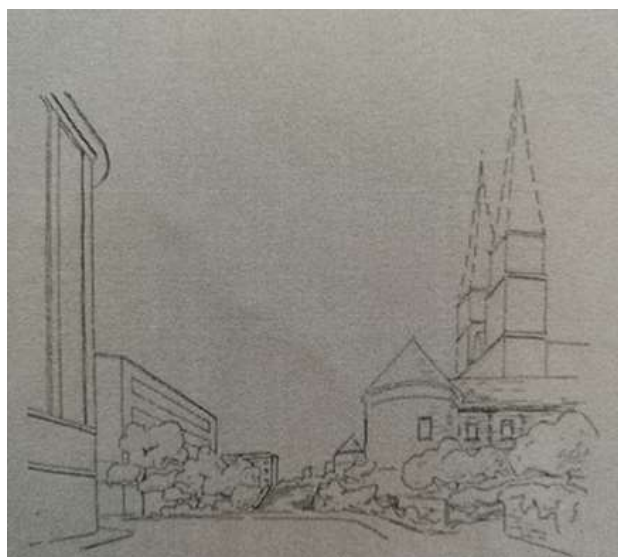
Slika 23. Ivan Zemljak, Projekt regulacije Kaptola, 1933. (Zemljak, 1934.b:23)

---

¹¹² Zemljak, 1934:25

Slika 24. Ivan Zemljak, Projekt regulacije Kaptola, 1933., pogled na Kaptol iz zraka (Zemljak, 1934.b:24)

Slika 25. Ivan Zemljak, Projekt regulacije Kaptola, 1933., pristup Kaptolu iz Bakačeve ulice (Zemljak, 1934.b:24)

7.3. Zdenko Strižić: Kaptol u smislu racionalnog urbanizma

Dok arhitekt Zemljak u promišljanju ispravne regulacije Kaptola uključuje različite segmente tog dijela grada, arhitekt Zdenko Strižić¹¹³ ide korak dalje, promatrajući grad kao cjelokupan organizam s namjerom da se pronađu elementi kojima se regulacija može služiti. Težište problema pronalazi u ispravnom određivanju karaktera zemljišta. Kaptol s jedne strane ima

---

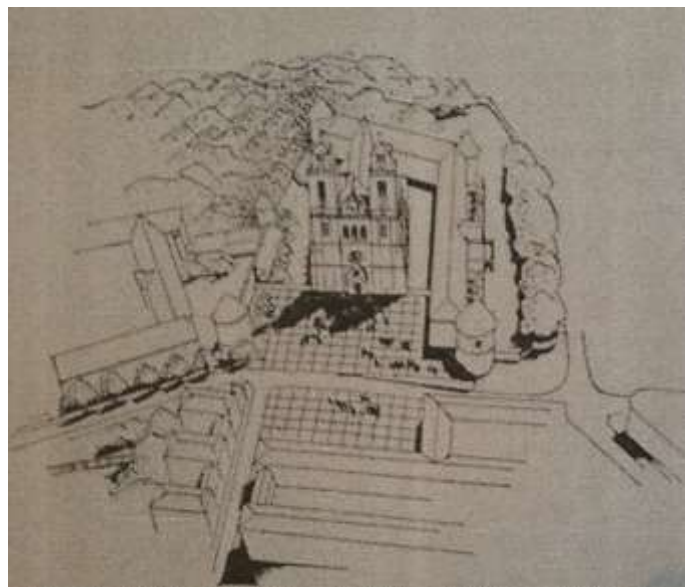
¹¹³ Strižić, 1934: 26-27

ladanjski karakter te bi postojeću nisku i rijetku izgradnju trebalo prevesti u kulturnu formu. Nadalje, Kaptol predstavlja ambijent iznimnog kulturnog i povijesnog značaja kojemu se suvremena rješenja moraju prilagoditi a mjerilo za projektiranje nalažu dvije zapadne kule kao posljednji ostaci povijesnog značaja na Kaptolskom trgu.

Strižićev projekt *Kaptol 1933* ograničava se na Kaptolski trg i najbližu okolicu a polazi od činjenice da se prodor suvremenog duha započet na Dolcu mora dovršiti u što užoj formi. Kako bi se iz postojećeg nepravilnog prostora stvorio trg arhitekt Kaptol nivelira, zatvara na sjeveru i zapadu i dovodi u odnos s katedralom. Zatvaranje trga na sjeveru rješava se nizom niskih kuća koje se podređuju dominantnoj sjeverozapadnoj kuli i s njom prostor optički zatvaraju. Na zapadnom dijelu smješta se niz dvokatnica a kako bi se što bolje prostorno odijelilo Kaptol od Dolca predviđena je indirektna veza preko Opatovine. Niveliranjem prostora nastaje terasa koja je s donjom razinom povezana stepenicama. Nova izgradnja koja trg optički zatvara u južnom dijelu visinom i jednostavnošću oblika podređuje se jugozapadnoj kuli i nadbiskupskom dvoru. U Bakačevoj ulici predviđena je gradnja visokog građevnog bloka na zapadnoj strani kojom se sprječava prelijevanje Jelačićeva trga do Nadbiskupskog dvora. Što se tiče problema spajanja zapadnih kula katedrale ili ostavljanja pogleda na pročelje Strižić se zbog veličine crkve odlučuje za opciju otvaranja a kao rješenje za nezgrapno djelovanje otvorenog pročelja otvara mogućnost skraćivanja tornjeva katedrale. Naposljetku se osvrće na pitanje rekonstrukcije starog stanja Bakačeve kule s obrambenim zidom čime bi se, smatra Strižić, samo postigao utisak smiješnih kulisa. Jedino što je s odmakom od tri desetljeća moguće je novim oblicima koji se prilagođavaju postojećem okviru podsjetiti na propale povijesne oblike koji su nepovratno uništeni u doba obilježeno neshvaćanjem poziva arhitekture.

Slika 26. Zdenko Stržić, Projekt regulacije Kaptola (Stržić:1934:26)

Slika 27. Zdenko Stržić, Projekt regulacije Kaptola, pogled na Kaptolski trg iz zraka (Stržić:1934:27)

8. EDO SCHÖN I MILOVAN KOVAČEVIĆ: PRIJEDLOG URBANISTIČKOG PLANA DOLCA I KAPTOLA IZ 1935. GODINE

Od niza projekata uređenja Kaptola i okolice izrađenih u drugoj četvrtini 20. stoljeća svakako jedan od najpoznatijih je projekt arhitekta Ede Schöna i arhitekta Milovana Kovačevića. Njihov projekt zagrebačkoj javnosti predstavljen je na izložbi u salonu Ulrich u sklopu koje je izdan katalog *Regulacija Kaptola* koji arhitekt Schön započinje obrazloženjem što stoji iza njegove odluke da se primi kaptolskog problema:

„/Regulacija Kaptola bez sumnje je najvažnije i najosjetljivije građevinsko pitanje grada Zagreba. Postoji o tome mnoštvo osnova. Izrađene su i neke parcijalne regulacije (Dolac), a da nijedna nije kao potpuna i definitivna osnova usvojena. Takovo stanje, kao i druga akutna pitanja, koja su u posljednje vrijeme iskrsla (potreba izgradnje ribarnice na Dolcu i provizorno uređenje Kaptolskog trga) dadoše mi povoda za studij tog problema. Nisam to učinio ni po kojoj narudžbi, već sam u suradnji s ing. Milovanom Kovačevićem neovisno izradio studije o regulaciji Kaptola, sa jednom svrhom: da se pospješi i omogući što skorije rješenje tog važnog i mučnog pitanja./“¹¹⁴

Slika 28. Naslovna stranica brošure *Regulacija Kaptola* arhitekta Schöna i Kovačevića, 1935 (Schön, 1935)

---

¹¹⁴ Schön, 1935:1.

8.1. Detaljni urbanistički plan Kaptola

U vrijeme kada je dovršena nivelacija Bakačeve ulice i Kaptolskog trga a u planu je izgradnja ribarnice na Dolcu i adaptacija prigradnje uz južnu kulu arhitekt Schön se osjeća spremnim da, u suradnji s arhitektom Kovačevićem, iznese mišljenje i projekte kako se regulacija Kaptola, koja je po njegovom mišljenju u tom trenutku na mrtvoj točki, ne bi otegnula u nedogled.¹¹⁵ On regulaciju općenito vidi kao rješavanje novonastalih higijenskih, prometnih, urbanističkih ili estetskih problema a u konkretnom slučaju Kaptola u teorijskom obrazloženju svog projekta ističe prvenstvo estetsko-urbanističkih pitanja nad onim utilitarnim. To bi prvenstveno značilo očuvanje preostalih vrijednih dijelova starog Kaptola koje čine nadbiskupski dvor s utvrdama oko katedrale, nadbiskupski park, franjevački samostan i neke arhitektonski vrijedne kurije sjeverno od sjemeništa dok je dio Kaptola južno od sjemeništa predviđen za rušenje jer ne sadržava vrijednije objekte.¹¹⁶ Ovaj plan regulacije obuhvaća područje od Trga bana Josipa Jelačića na jugu do početka Nove Vesi na sjeveru, dok se u smjeru istok- zapad proteže od Ribnjaka i Langova trga do Radićeve ulice.

Slika 29. Prijedlog urbanističkog plana Dolca i Kaptola arhitekta Ede Schöna i Milovana Kovačevića, 1935
(Schön, 1935:1)

Kaptolski trg kao žarišna točka regulacije predviđen je isključivo za crkvene priredbe stoga se ispred katedrale projektira prostrana terasa kojoj bi se pristupalo s juga širokim stepeništem a

¹¹⁵ Schön, 1935:7.

¹¹⁶ Schön, 1935:8.

kolni prilaz bio bi sa sjevera. Kaptolska cesta premješta se na zapadnu stranu trga čineći razdjelnicu između profanog i sakralnog prostora. Na sjevernoj strani terase predviđena je izgradnja nove dvokatne zgrade sjemeništa i probijanje nove ulice koja bi spajala Langov trg, Kaptolsku ulicu i Opatovinu te bi dijelila nadbiskupski park na dva dijela - manji dio ostao bi privatni park neposredno uz nadbiskupski dvor dok bi se veći dio pretvorio u javni park. Zapadna strana zatvorila bi se građevnim blokom čija bi visina bila sukladna visini sjemeništa a istočnu granicu Kaptolskog trga zatvarao portik ispred katedrale.¹¹⁷ Portik, kojim se Schön i Kovačević nastavljaju na prethodne ideje zatvaranja glavnog pročelja katedrale, spaja sjevernu i južnu kulu a u sredini bi bilo rastvoren širokim trijemom kojim bi se povezao svjetovni prostor terase i sakralni prostor pred crkvom.¹¹⁸ Na južnoj strani provela bi se regulacija Vlačke ulice koja „traži najveće žrtve, jer ruši sva kućišta sadanje Vlačke (od Palmotićeve do Bakačeve)“¹¹⁹. Istočnu granicu čini korigirana Branjugova ulica. Na ovaj način katedrala bi bila zatvorena sa svih strana a „da se ta građevna cjelina još jače istakne, projektovan je unaokolo ovako zatvorene katedrale – plato, u razini kaptolske terase koji, omeđan sa sviju strana cestama, iskače poput Akropole od okoliša“.¹²⁰

Slika 30. Prijedlog urbanističkog plana Dolca i Kaptola arhitekta Ede Schöna i Milovana Kovačevića, 1935, pogled na trijem pred katedralom i novu ulicu sjeverno od katedrale (Zemljak, 1935.b:59)

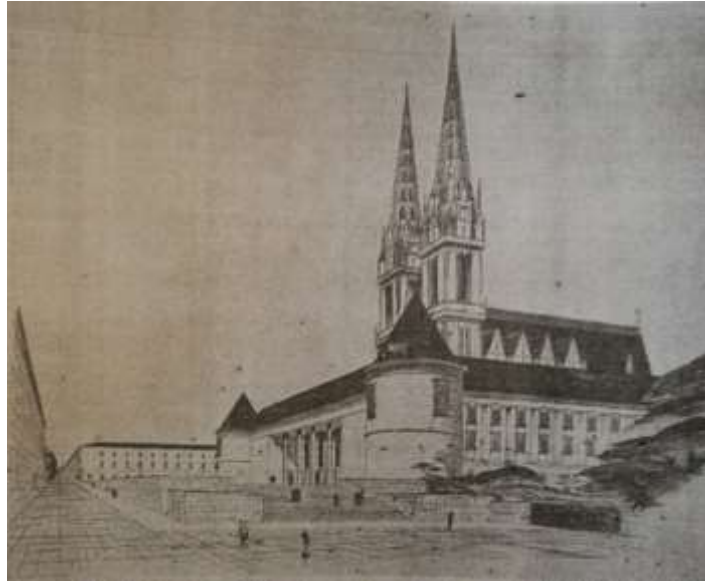
¹¹⁷ Schön, 1935:9.

¹¹⁸ Schön, 1935:10

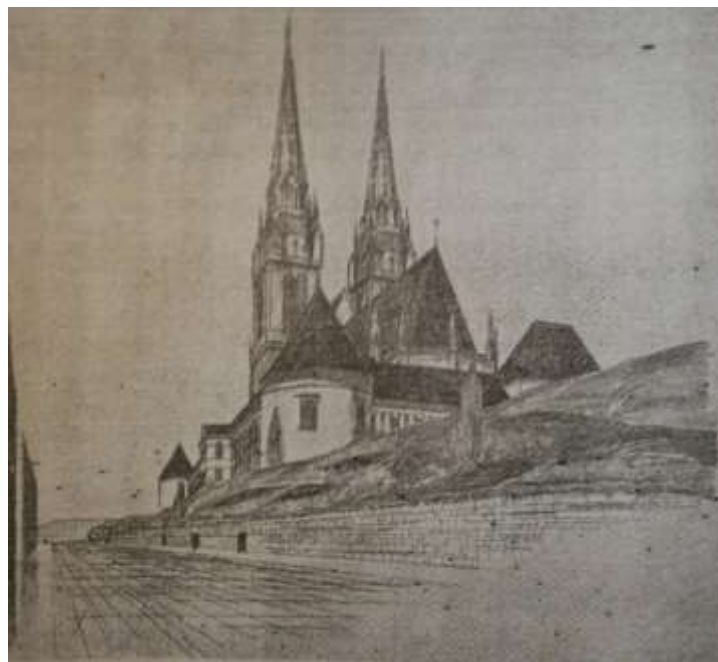
¹¹⁹ Schön, 1935:10.

¹²⁰ Schön, 1935:10.

Slika 31. Prijedlog urbanističkog plana Dolca i Kaptola Ede Schöna i Milovana Kovačevića, 1935, pogled iz Bakačeve ulice (Schön, 1935:2)

Slika 32. Prijedlog urbanističkog plana Dolca i Kaptola arhitekta Ede Schöna i Milovana Kovačevića, 1935, pogled iz Vlaške ulice (Schön, 1935:6)

Osim Kaptolskog trga i užeg područja oko katedrale arhitekti Schön i Kovačević u svojim projektima obuhvatili su i ostatak ulice Kaptol, Opatovinu, Tkalčičevu ulicu te Dolac. Njihova regulacije ne predviđa promjene stanja Kaptola dalje od kurije broj 7 gdje bi se buduća gradnja trebala prilagoditi postojećim uvjetima. Opatovinu produžuju do Dolca s intimnim stambenim građevinama na istočnoj strani ulice i novim dječjim igralištem koje bi se protezalo uz stari kaptolski zid. U dijelu Tkalčičeve ulice uz zid smjestile bi se niske kuće dok bi ostali dio

proširene ulice zauzele visoke stambene građevine. Što se tiče Dolca, ističu u tekstu Schön i Kovačević, nažalost nisu moguće nikakve promjene, stoga tu interveniraju jedino gradnjom ribarnice u formi natkrivenog prolaza na sjevernoj strani.¹²¹

8.2.Hrvatska kulturna javnost o urbanističkom planu Kaptola Schön – Kovačević

1935. godine

Dnevne tiskovine u siječnju 1935. najavljuju otvorenje izložbe projekata i skica profesora Ede Schöna i inženjera Milovana Kovačevića u salonu Ulrich predviđajući kako će izazvati veliki interes javnosti budući da predstavljaju prijedlog rješenja jednog aktualnog i važnog problema.¹²² Tako Novosti donose prikaz ovog urbanističkog rješenja prema Schönovoj ilustriranoj brošuri *Regulacija Kaptola* (Zagreb, 1935.) izražavajući nadu da će upravo ti projekti „/pridonijeti što skorijem i što sretnijem rješenju regulacije Kaptola, da Zagreb konačno, i u svom centru, dobije estetski izgled/“¹²³. Za vrijeme trajanja izložbe javnosti su se sa svojim komentarima obratili brojni stručnjaci čija su mišljenja bila podijeljena.

8.2.1. Ivan Zemljak: „/projekt nije dao dovoljno u pogledu jednog suvremenog umjetničkog tretmana“

Među prvima mišljenje je izložio arhitekt Ivan Zemljak¹²⁴ ističući kako se do tada nije pronašlo sretno i konačno rješenje za Kaptol budući da Odbor za regulaciju grada ne uspijeva odvagati između želje za očuvanjem starina i suvremenih aspekata s ciljem rješavanja utilitarnih problema. U iznesenim projektima regulacije Zemljak vidi jedno od, do tada, najradikalnijih odmicanja od postojećeg stanja s nedovoljno razrađenim suvremenim urbanističkim pristupom. Iz tog razloga smatra kako prijedlog koji predviđa probijanje novih cestovnih pravaca i gradnju višekatnih stambenih blokova zadržavajući samo katedralu s južnim i zapadnim okvirom, franjevački samostan i dio starog zida, neće zadovoljiti ni one sklone konzervaciji niti će ga prihvatiti suvremeno orijentirani stručnjaci koji mogu ponuditi bolja tehnička rješenja. Ideja akropole i probijanja ulice sjeverno od katedrale prema Zemljaku je razbijanje povijesnog koncepta Kaptola kako je to već učinjeno rušenjem Bakačeve kule. Isto tako negativnim

---

¹²¹ Schön, 1935:11.

¹²² 1935.a/24: 7, 1935.b/29: 8.

¹²³ 1935.b/29: 8

¹²⁴ Zemljak, 1935.a:9

ocjenjuje razbijanje nadbiskupskog parka, otkrivanje sjevernog kaptolskog zida i cestu na zapadnom dijelu Kaptolskog trga dok kao svijetlu točku projekta ističe smještaj ribarnice na sjeveru Dolca. Što se tiče gorućeg pitanja zatvaranja ili otvaranja katedrale, arhitekt Zemljak sve tri predložene varijante osnove Schön- Kovačević smatra nedovoljno razrađenim i arhitektonski loše izvedenim. Njegova opaska, osim na zanemarivanje kulturno-povijesnih vrijednosti i lošu tehničku izvedbu, upućena je i na projektiranje zatvorenih stambenih blokova gdje su se arhitekti vodili ekonomskom isplativošću za vlasnike nekretnina zanemarujući činjenicu kako će se interpolacijom novih građevina u stare nizove kuća kroz nekoliko godina dobiti arhitektonski kaos.¹²⁵

8.2.2. Polemika Korenić – Schön, Kovačević

Kanonik Stjepan Korenić pohvaljuje nastojanja arhitekta Schöna i Kovačevića da izlaganjem , informativnih planova, kako ih on naziva, javnost senzibiliziraju za pitanje Kaptola čime bi se brže došlo do konačne regulatorne osnove. Razloge neuspjeha brojnih projekata koji su prethodili osnovi Schön – Kovačević vidi u nerazumijevanju biti problema stoga upućuje: „*Želimo li dakle da ispravno riješimo to pitanje, moramo iznajprije biti na čistu u kakvoj je vezi sadašnji okoliš katedrale sa samom katedralom. T. j., da li oni stoje u kakvoj unutarnjoj i nužnoj medjusobnoj vezi, ili su to možda dva posve zasebna i samostalna objekta*“¹²⁶. Iz vremenske distance u izgradnji, različitih stilskih karakteristika i namjene, za Korenića je sasvim jasno kako su katedrala i obrambeni sklop koji je okružuje dva potpuno samostalna i zasebna objekta stoga bi se trebali zasebno tretirati bez pokušaja uspostavljanja stilskog sklada. Na temelju ovih zaključaka upozorava kako polazišna točka u rješavanju problema Kaptola ne smije biti pitanje zatvaranja katedrale nego pitanje ponovnog zatvaranja obrambenog sklopa koje je moguće ostvariti jedino ponovnim uspostavljanjem Bakačeve kule čime bismo dobili cjeloviti obrambeni sklop oko katedrale.¹²⁷ Da su katedrala i njen neposredni okoliš dva samostalna objekta bez ikakve unutarnje stilske i arhitektonske veze slažu se i arhitekti Schön i Kovačević stoga novi trijem koji zatvara zapadno pročelje katedrale stilski usklađuju s okolišom a ne sa samom katedralom. Ipak, potpuno odbacuju Korenićeve ideju o restituciji Bakačeve kule koja bi bila samo iluzija i falsifikat, dakle upravo ono čega se u regulacijama povijesnog ambijenta treba čuvati.¹²⁸ Ponovnu uspostavu porušene kule, referirajući se na

---

¹²⁵ Zemljak, 1935.b: 58

¹²⁶ Korenić, 1935.a: 8

¹²⁷ Korenić, 1935.a: 8

¹²⁸ Schön, Kovačević, 1935: 5.

Kovačićev prijedlog, Korenić opravdava uspostavljajući poprilično slabe i neutemeljene veze sa zvonikom sv. Marka u Veneciji, pariškom Bastillom i kosim tornjem u Pisi.¹²⁹ Schön i Kovačević ove usporedbe nazivaju potpuno deplasiranima budući da toranj u Pisi nikad nije nanovo izgrađen a Bastilla nikad nije obnovljena, kako to tvrdi Korenić, dok se ponovnim podizanjem zvonika sv. Marka u Veneciji stvorila samo iluzija koja bi se dobila i ponovnom uspostavom Bakačeve kule.¹³⁰ Predloženoj osnovi arhitekta Schöna i Kovačevića kanonik Korenić zamjera prijedlog rušenja 14 kaptolskih kurija, probijanje 7 ulica koje bi Kaptol sjekle na parcele i pretvaranje nadbiskupskog parka u javni park dok kao svijetlu točku osnove vidi rješenje pitanja vlasništva i financija.¹³¹ U odgovoru na kritike kanonika Korenića autori osnove ističu kako je isti neke segmente projekta krivo shvatio ili krivo interpretirao. Navode kako njihova osnova ne zadire u kurije sjeverno od sjemeništa što se jasno vidi iz plana regulacije. Nove ulice, prvenstveno one ispod kaptolskih zidina, projektirane su sa svrhom oživljavanja kaptolskih zemljišta koja su do tada ležala kao mrtvi kapital ali budući da ne čine bitan element projekta moguće ih je izostaviti. Na kritike oko nadbiskupskog parka Schön i Kovačević ističu kako on ne bi bio oduzet nadbiskupiji nego ostavljaju otvorenom mogućnost da ga grad otkupi za javne svrhe. Autori napominju kako se pojedini elementi njihove osnove mogu činiti radikalnim, no zapravo se radi o racionalnim zahvatima koji bi omogućili razlučivanje i zasebno rješavanje problema u svrhu stvaranja konačne regulatorne osnove.¹³²

8.2.3. Aleksandar Freudenreich: „*donosi osnova Schön – Kovačević neka osobito važna i vrijedna rješenja*“

Da osnova arhitekta Schöna i Kovačevića donosi neka zanimljiva i važna rješenja mišljenja je arhitekt Aleksandar Freudenreich¹³³ koji projekt vidi kao iskristalizirani rezultat dosadašnjih nastojanja oko kaptolskog pitanja. Nakon što je Kaptol od 19. stoljeća kontinuirano prolazio kroz etape devastiranja opravdavane higijenskim razlozima i nedostatkom umjetničke vrijednosti pojedinih objekata zadaća arhitekata svela se na spašavanje grijeha iz prošlosti. Slaže se Freudenreich kako svaki objekt pojedinačno nije umjetnina ali nizovi malih srednjovjekovnih kućica tvorili su karakter starog Zagreba i svojim dimenzijama povećavali centralnu kaptolsku građevinu - katedralu. Očuvanje preostalih objekata bilo bi moguće na temelju katastra koji je u to vrijeme bio u pripremi, a na izradu kojeg su pozvali Edo Schön i

---

¹²⁹ Korenić, 1935.a: 8.

¹³⁰ Schön, Kovačević, 1935: 5

¹³¹ Korenić, 1935.a: 8

¹³² Schön, Kovačević, 1935: 5

¹³³ Freudenreich, 1935:11

Branko Šenoa u *Novostima* 1933. kada se provodila anketa o regulaciji Kaptola. Ipak, predviđa Freudenreich, kako će i tu pitanja vlasništva i neki drugi interesi vjerojatno doći ispred povijesne i umjetničke vrijednosti. U toj situaciji osnovu Schön-Kovačević smatra vrlo zrelim rješenjem u nekoliko segmenata. Pristup katedrali proširenjem Bakačeve ulice omogućuje otvoren pogled na katedralu, južnu kulu i nadbiskupski dvor a razlika u visini zgrada na Jelačićevu trgu i bloka koji zatvara Bakačevu ulicu daje prirodan prijelaz prema nadbiskupskom dvoru. Zanimljiv pogled na katedralu dobija se i otvaranjem nove ulice na sjeveru koja olakšava kolni pristup. Najuspjelijim dijelom osnove, arhitekt Freudenreich smatra ideju jednostavno i jasno uokvirene terase pred katedralom s logički izvedenim pristupom opisujući je kao „*najbolje i najzrelije rješenje koje je do sada donijela ikoja regulatorna osnova za Kaptol*“¹³⁴. Svi do tada izrađeni projekti su ili potpuno odbacili promet s Kaptola, pri čemu prvenstveno misli na projekt arhitekta Zemljaka ili su zadržali postojeće stanje koje podrazumijeva neodijeljen kolni prostor od sakralnog prostora pred katedralom gdje za primjer daje projekt arhitekta Kovačića i arhitekta Kauzlarića.

8.2.4. Marko Vidaković: „*prijedlog regulacije sadrži ideje koje smo već sretali*“
Potpuno suprotnog mišljenja od Aleksandra Freudenreicha je arhitekt Marko Vidaković¹³⁵. On kao opasku izložbi projekata i skica arhitekta Schöna i Kovačevića navodi iznošenje nacрта predradova pred širu publiku koji „*donašaju mahom nestaložene ideje sa slabim alternativama, od kojih je ona, sa otvaranjem sjevernih obrambenih zgrada oko katedrale najlošija, jer stvara od pojasa obrambenih zgrada oko katedrale, dakle upravo od onog što je za nju najkarakterističnije, obične kulise*“¹³⁶ te bi se mogli koristiti eventualno za raspravu među stručnjacima. Osvrnivši se na konačan prijedlog regulacije, u kojima pronalazi već videne ideje iz drugih projekata, Schönu i Kovačeviću zamijera nepoštivanje povijesnog ambijenta i odmicanje od teorijskih postavki iznesenih u tekstu *Regulacija Kaptola* kojim je popraćena izložba. Da se predložena osnova odmiče od konzervacije vidljivo je u više elemenata jedan od kojih je rušenje sjemeništa i postavljanje nove građevine izvan dotadašnjeg građevnog pravca čime se napušta karakterističan oblik lijevka. Narušavanje povijesne cjeline vidljivo je i u razdvajanju nadbiskupskog parka iz kojeg se pruža romantičan pogled na katedralu a gradnjom predviđenih novih sjevernih obrambenih zgrada isti će biti narušen. U zatvaranju zapadne strane katedrale Vidaković vidi neuspjelu interpretaciju Kovačićeve ideje dok ideju sakralne terase

---

¹³⁴ Freudenreich, 1935:11

¹³⁵ Vidaković, 1935:12

¹³⁶ Vidaković, 1935:12

uspoređuje s projektom arhitekta Dryaka iz Praga za internacionalni natječaj 1931. godine. Naposljetku rezimira arhitekt Vidaković kako osnova Schön- Kovačević, izvedena s nedostatkom osjećaja za povijesni ambijent, zahtjeva ulaganje prevelike količine kapitala koja nije u skladu s onim što nudi. Iako arhitektima ne osporava uloženi trud i umijeće, izražava žaljenje što se o pitanju regulacije Kaptola nije oglasio ugledni stručnjak za povijesne ambijente, arhitekt Plečnik, na što je pozvao i profesor Knoll 1934. godine.

Iz svega navedenog nedvojbeno je kako je prijedlog regulacije Kaptola arhitekta Schöna i Kovačevića pobudio interes stručne javnosti koja je, izuzev arhitekta Aleksandra Freudenreicha, izložene projekte uglavnom negativno ocijenila. Prije svega, osnovi Schön – Kovačević treba se zamjeriti divergencija između teorijskih postavki iznesenih u tekstu *Regulacija Kaptola* i samog izvedbenog projekta. Naime, dok se u tekstu ističe očuvanje povijesnih vrijednosti i na prvo mjesto stavljaju estetsko-urbanistički aspekti u procesu planiranja, sam projekt uključuje brojna rušenja i odstranjivanja unutar povijesnog ambijenta pod izlikom nedostatka vrijednosti ili trošnosti pojedinih objekata. Na teorijskoj razini korijene osnovi moguće je pronaći u Kovačevićevim neizvedenim projektima s početka stoljeća, dok na praktičnoj razini ove urbanističke planove možemo usporediti s planovima za izgradnju Dolca 1925. godine gdje je primat dodijeljen utilitarnim pitanjima.¹³⁷ Schön opisuje kako je projektom Vjekoslava Bastla i Karla Vajde potpuno nestao stari slikoviti Dolac a unutar svog projekta, gradnjom višekatnih blokova i probijanjem novih cestovnih pravaca, istu sudbinu namjenjuje pojedinim segmentima Kaptola. Većina stručnjaka, među kojima se čulo mišljenje onih koji se zalažu za potpuno očuvanje povijesnog stanja (Korenić) i s druge strane modernistički orijentiranih stručnjaka (Zemljak) kao slabe točke projekta vide ideju akropole, projektiranje novih ulica (prvenstveno ulice sjeverno od katedrale koja podrazumijeva rušenje stare zgrade sjemeništa) i razbijanje nadbiskupskog parka budući da se time negira povijesni koncept Kaptola. Ipak, bitno je istaknuti kako su projekti arhitekta Schöna i njegova asistenta Kovačevića pridonijeli buđenju interesa šire javnosti pa je tako izložba u salonu Ulrich privukla više od dvije tisuće posjetitelja čime se potvrdila važnost što skorijeg rješavanja kaptolskog pitanja.¹³⁸

---

¹³⁷ Jurić, Limani, 2015: 388

¹³⁸ Zemljak, 1935.b: 57

9. OSNOVA ZA REGULACIJU KAPTOLA GRADSKOG GRAĐEVNOG UREDA

Godine 1936. osnova za regulaciju Kaptola Gradskog građevnog ureda došla je u završni stadij. Na sjednici gradskog vijeća Općine grada Zagreba u ožujku 1936.¹³⁹ godine izabrani su, prema prijedlogu Građevno-regulatornog odbora, članovi Građevinskog odbora: Ivan Marjanović, Franjo Horvat, Ignjat Fišer, Vladimir Potočnjak, Milan Prica, Lujo Thaller, Milan Čalogović, Stjepan Szavits Nossan, Edo Schön i Zvonimir Vrkljan. Na sjednici je također odlučeno da se kod pitanja regulatorne osnove za grad Zagreb Građevni odbor proširi dosadašnjim članovima odbora za regulaciju grada dok je kod pitanja regulacije Gornjeg grada ili Kaptola nužno uvažiti mišljenja stručnjaka koji su do sada surađivali s odborom a to su Gjuro Szabo, Petar Knoll i Branko Šenoa.

Osnovu za regulaciju Kaptola Gradskog građevnog ureda čine dva segmenta: regulacija cijelog kaptolskog područja i poseban predmet regulacije okoliša katedrale. Osnova je obuhvatila područje Radićeve, Mikloušičeve i Zvonaričine ulice, Ribnjak, Langov trg, Šoštaricevu ulicu, Vlašku ulicu, ulicu Pod zidom i novu ulicu uz Gradsku štedionicu čime su određeni temeljni pravci i visine. Zadatak osnove bio je briga o povijesnom karakteru Kaptola u skladu sa suvremenim prilikama i mogućnostima za realizaciju osnove s kojima se u tom trenutku raspolaze. Unutar osnove predviđena je uža regulacija područja oko katedrale za koju se na sjednicama Odbora za regulaciju grada raspravljao o više do tada izrađenih osnova, među njima i recentne osnove arhitekta Bruna Bauera i arhitekta Drage Iblera.¹⁴⁰

9.1. Osnova arhitekta Brune Bauera 1936. godine

U reviji *Zagreb* 1936. godine profesor Bruno Bauer¹⁴¹ predstavio je projekt regulacije Kaptola. O Bauerovoj upoznatosti s kaptolskim pitanjem svjedoči činjenica kako se radi o osobi koja je kumstvom povezana s obnoviteljem zagrebačke katedrale Bolléom u čijem je ateljeu surađivao. Ipak, s Bolléom ne dijeli mišljenje o opravdanosti rušenja Bakačeve kule stoga se, trideset godina kasnije, nakon brojnih prijedloga zatvaranja katedrale među kojima ističe projekte

---

¹³⁹ Državni arhiv u Zagrebu, Zapisnik sjednice Gradskog vijeća Općine grada Zagreba od 02. ožujka 1936., čl 121

¹⁴⁰ 1936.c/17: 3

¹⁴¹ Bauer, 1936: 209-217

arhitekta Kovačića, Strižića, Kauzlarića i Schön – Kovačevića, odlučuje okušati u rješavanju ovog problema na sasvim drugom principu.

„Činilo mi se jednom riječi poželjnim pokušati, ne bi li naš stari Kaptol mogao da djeluje svojim vlastitim značajem, svojim vlastitim još sačuvanim elementima. Bio sam si svjestan da iz takovog pokušaja neće nastati nikakav panteon, nikakova akropola, ali da će tako nastalo rješenje biti od svega najbliže onom dojmu što ga je davao stari Kaptol. Stare nesimetrične gradnje s Bakačevom kulom nije moguće uspostaviti a sve kad bi se to i moglo, ne bi one koje su bile u divnom skladu ispred jednako nesimetrične stare stolne crkve, sada nikako pristajale pred simetrički obnovljenu katedralu.“¹⁴²

Kao polazni element osnove Bruno Bauer uzima stari portal stolne crkve biskupa Vinkovića iz 1638. godine smatrajući *„najprirodnijim uzeti ovaj raspoloživi, a ujedno najimpresivniji kaptolski elemenat za glavni akcent osnove“*.¹⁴³

Slika 33. Vinkovićev portal (Knežević, 2012:37)

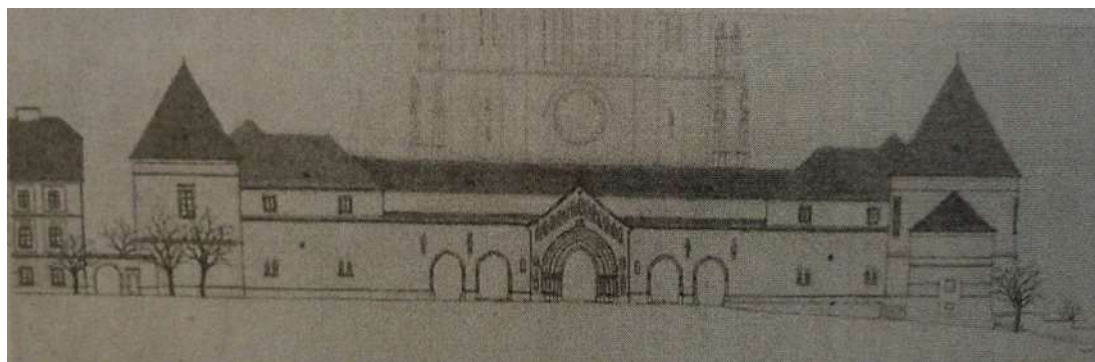
---

¹⁴² Bauer, 1936: 214

¹⁴³ Bauer, 1936: 214

Osnova na južnoj strani uz nadbiskupski dvor zadržava Bolléovu dogradnju uz jugozapadnu kulu, o čijem je rušenju bilo govora kod rasprava o privremenim regulacijama na Kaptolu, s opravdanjem kako je ona sastavni dio nadbiskupskog dvora te je potrebno tek adaptirati u visini dvora i prilagoditi oblik i nagib krova. Na sjevernoj strani sagradila bi se nova zgrada kao dodatak nadbiskupskom dvoru za potrebe dijecezanskog arhiva, kaptolske riznice, muzeja i smještaja osoblja. Postojeća južna i nova sjeverna strana nadbiskupskog dvora bile bi povezane nadsvođenim trijemom koji bi imao funkciju ulaznog krila. U donjem dijelu predviđeni su višestruki otvori za nesmetan pristup vjernika dok su iznad smještene prostorije čiju namjenu i raspored Bauer ne definira u potpunosti. Vinkovićev portal, kao glavni element smješten u središtu, diktirao bi arhitektonsko oblikovanje ostatka trijema uz suvremena obilježja u detaljima kako bi se izbjeglo imitiranje gotičkih elemenata. U sredini trijema, uz portal, Bauer smješta mauzolej Zrinskih i Frankopana ili mauzolej u kojem bi se spomenicima i zidnim pločama odala počast svim hrvatskim mučenicima.¹⁴⁴

Slika 34. Bruno Bauer, Projekt regulacije Kaptola (Bauer, 1936:209)

Jednaku vrijednost kao nadbiskupskom dvoru i kulama Bruno Bauer pripisuje i srednjovjekovnom nepravilnom tlocrtnom obliku Kaptolskog trga ističući kako to nikad nije bio jedinstveni crkveni trg stoga smatra neprihvatljivim prijedloge izrade pravokutnog crkvenog trga i sakralnog pretprostora crkve. Također, Bauer se protivi bilo kakvom rušenju u povijesnom dijelu Zagreba uz iznimku novijih zgrada kao kurije br. 7, zgrade nadbiskupske tiskare i kaptolske škole. Nova izgradnja trebala bi se prilagoditi postojećem ambijentu s posebnim naglaskom na očuvanje otvorenog ili poluotvorenog načina izgradnje sa zelenilom dok bi se suvremene višekatanice trebale izostaviti iz povijesne jezgre.¹⁴⁵

---

¹⁴⁴ Bauer, 1936: 215

¹⁴⁵ Bauer, 1936: 216

9.2.Osnova arhitekta Drage Iblera

O osnovi arhitekta Iblera raspravljalo se na jednoj od sjednica Odbora za regulaciju grada gdje se došlo do zaključka kako ona ne ulazi u njihov okvir regulacije Kaptola.¹⁴⁶ Naime, za razliku od arhitekta Bauera koji se, kako sam ističe, nastoji odmaknuti od uloge osnivača i stvaratelja nove arhitekture preuzimajući ulogu čuvara starih kaptolskih tradicija¹⁴⁷, Iblerova osnova opterećena je suvremenim funkcionalističkim razlozima stoga on regulaciju Kaptola rješava potpuno drugačije. On katedralu sa zapadne strane ostavlja otvorenom. Karakterističan oblik lijevka Kaptolskog trga ispravlja se gradnjom bloka kuća kojim se dobiva pravilan crkveni trg zatvoren s južne strane. Vrjednije kaptolske kurije ostavlja dok blok ispod nadbiskupskog dvora u Vlaškoj ulici ruši i zamjenjuje zelenilom.¹⁴⁸

Slika 35. Drago Ibler, Projekt regulacije Kaptola (Večer, 1936.a/17: 12)

---

¹⁴⁶ 1936.c/17: 3

¹⁴⁷ Bauer, 1936: 217

¹⁴⁸ 1936.a/17: 12

9.3. Osnova Gradskog građevnog ureda

Slika 36. Regulatorna osnova Kaptola Gradskog građevnog ureda, 1936. (Jutarnji list, 1936.b/25: 19.)

Među zagrebačkom javnosti sve više je raslo nestrpljenje oko donošenja regulatorne osnove za Kaptol za koju se ispostavilo da je tajna dok ne bude odobrena od strane Regulatornog odbora.¹⁴⁹ U dnevnom tisku su započela nagađanja kako će nova osnova izgledati pa se tako nepoznati autor u glasilu *Večer* zapitao „*Tko će biti regulator Kaptola, povjesničari ili arhitekti?*“ aludirajući na tridesetogodišnju borbu između očuvanja starina i nove izgradnje.¹⁵⁰ Dovršena regulatorna osnova predstavljena je javnosti u izlaganju koje je trajalo od 15. kolovoza do 14. studenoga 1936.¹⁵¹ *Jutarnji list* javlja kako je osnova izazvala zapažen interes ljudi koji odlaze u regulatorni odsjek informirati se i komentirati izložene projekte.¹⁵² U tom razdoblju pristiglo je 307 primjedbi na Generalni plan i 41 na Regulatorni plan za povijesne dijelove.¹⁵³ „*Sve te prigovore i želje, kao i cijelu osnovu, imao je da ispita posebni odbor*

¹⁴⁹ 1936.c/17: 3

¹⁵⁰ 1936.a/17: 12

¹⁵¹ Radović Mahečić, Štok, 1997: 24

¹⁵² 1936.b/25: 19

¹⁵³ Radović Mahečić, Štok, 1997: 24

*Gradskog vijeća, koji je taj posao vrlo savjesno obavio. Nastojanje odbora bilo je, da udovolji željama građana, u koliko nijesu bile u suprotnosti sa općim interesima, te je skoro polovina tih primjedbi uvažena, a jednom dijelu moći će se udovoljiti prigodom same provedbe.*¹⁵⁴ Na sjednici Gradskog vijeća 23. prosinca 1937. jednoglasno je odlučeno da se, na temelju mišljenja proširenog Građevinskog odbora i zaključaka Građevno-regulatornog odbora, prihvaća *Generalni regulacioni plan za grad Zagreb* i Uredba o njegovom izvođenju kao i *Regulacioni i konzervatorski plan za historijske dijelove grada Zagreba* (Kaptol i Gornji grad) i Uredba o njegovom izvođenju te se imaju ponovno izložiti na javni uvid.¹⁵⁵

U *Uredbi o izvođenju regulacionog i konzervatorskog plana za historijske dijelove grada Zagreba* stoji kako se pri izradi regulatornog plana za Kaptol posebnu pažnju obratilo na uvažavanje njegovog kulturno-povijesnog i urbanističkog karaktera i njihovo usklađivanje sa suvremenim stambenim i prometnim prilikama. „*Najljepše i najvrijednije zgrade na Kaptolu imaju se sačuvati. Nove zgrade imaju se svojim izgledom i visinom prilagoditi karakteru Kaptola, pazeći pri tome na higijensko izgrađivanje. U svim dijelovima Kaptola, ukoliko nije raznim okolnostima drukčije uvjetovano, zadržava se u glavnom uobičajeni način građenja.*“¹⁵⁶ Regulatornim planom predviđeno je ponovno spajanje kula Nebojan i Severnik građevinom koja će se prilagoditi specifičnom urbanističkom karakteru Kaptola. Na taj način ponovno će se zatvoriti zapadna strana katedrale što je, kako stoji u Uredbi, neophodno za arhitektonsku ideju a čime će se dobiti definiran oblik i dimenzije trga. Nova tržnica na Dolcu svojim dimenzijama ne odgovara mjerilu i urbanističkom karakteru Kaptola stoga regulatorni plan predviđa zaustavljanje daljnjeg širenja tržnice izuzev novih zgrada koje bi zatvarale sjeverozapadni ugao i sjevernu frontu trga čime bi Dolac dobio dijagonalnu tendenciju koja odgovara radijalnoj tendenciji Kaptola. Nove dvokatne građevine zamišljene su kao prijelaz od trokatnica na Dolcu prema jednokatnicama na Opatovini i Kaptolu. Odlučeno je kako će se blok kuća na sjevernom dijelu Vlaške ulice sačuvati u svojoj trenutnoj formi i visini budući da se radi o sastavnom dijelu Kaptola koji čini specifičan kaptolski urbanistički karakter. Projektiran je novi blok između Bakačeve, Vlaške i novoosnovane ulice uz Gradsku štedionicu čija je visina sa strane Jelačićevog trga četverokatna a prema Vlaškoj, zbog prirodnijeg prijelaza, trokatna.

---

¹⁵⁴ Državni arhiv u Zagrebu, Zapisnik sjednice Gradskog vijeća Općine grada Zagreba od 23. prosinca 1937, čl 65 (str:429)

¹⁵⁵ Povijesni arhiv u Zagrebu, Zapisnik sjednice Gradskog vijeća Općine grada Zagreba od 23. prosinca 1937, čl 65 (str: 431)

¹⁵⁶ Državni arhiv u Zagrebu, Zapisnik sjednice Gradskog vijeća Općine grada Zagreba od 23. prosinca 1937, čl 65, Uredba o izvođenju Regulacionog i konzervatorskog plana za historijske dijelove grada Zagreba

Pitanje prometa na Kaptolu riješeno je na način da se sav promet, koji se ne zadržava na Kaptolu ili Novoj Vesi, usmjerava na Tkalčićevu ulicu odnosno na novu ulicu uz Gradsku štedionicu prema Ribnjaku.¹⁵⁷

Prepravljena regulatorna osnova s alternativnim rješenjima, u kojoj je uvaženo preko polovice pristiglih primjedbi, izložena je ponovno na javni uvid do 26. ožujka 1938.¹⁵⁸ Osnova je ponovno izazvala veliki interes ne samo direktno zainteresiranih vlasnika nekretnina na tom području, nego i opći interes stanovništva sa željom da grad sačuva svoj povijesni karakter. Nakon ovog izlaganja, stupanje osnove na snagu čekalo je još samo odobrenje ministarstva građevina.¹⁵⁹

9.3.1. Bruno Bauer: „/Kaptol i Gornji grad podvrgnuti su specijalnom građevnom režimu koji mu ima sačuvati historijski karakter/“

Kako bi građane pobliže upoznao s osnovom, oglasio se u *Jutarnjem listu* autor osnove za Gornji Grad i suradnik kod osnove Kaptola, profesor Bruno Bauer.¹⁶⁰ On prije svega ukazuje na niz osnova iz prethodnih godina započevši s natječajem iz 1908. godine koji je obuhvatio samo područje oko Kaptolskog trga i Dolca (osnove arhitekta Kovačića, Sunka i Podhorskog) dok su se kasnije regulacije proširile na cijeli gradski predjel Kaptola (osnove arhitekta Zemljaka i Bahovca, Schöna i Kovačevića, Iblera, Strižića i drugih). Gradsko zastupništvo je profesoru Baueru 1934. godine povjerilo izradu predradnji za konačnu regulaciju Kaptola kada je, kao osnovica za regulaciju i konzervaciju povijesnih dijelova, izvršeno snimanje i izrađen katastar svih objekata s uključenim općim, vlasničkim i povijesnim podacima. Izradu osnove nadzirao je odbor stručnjaka za očuvanje starina koji je sastavio popis građevina koje se zbog svojih specifičnih karakteristika trebaju očuvati a kojima se nove građevine, u projektu i izvedbi, trebaju prilagoditi kako bi se očuvala ambijentalna vrijednost. Osim toga, pri izradi regulacije posebna pozornost obratila se na udovoljavanje zahtjevima prometa, omogućavanje što prirodnijeg prijelaza između starog i novoizgrađenog dijela grada i provođenje asanacije gusto izgrađenih nehiigijenskih blokova. U nastavku Bauer iznosi konačan izgled osnove za Kaptol nakon što su razmotreni prigovori pristigli tijekom javnih izlaganja uz napomenu kako se cijela regulatorna osnova za Kaptol temelji na načelu čuvanja ne samo svih vrijednih

---

¹⁵⁷ Državni arhiv u Zagrebu, Zapisnik sjednice Gradskog vijeća Općine grada Zagreba od 23. prosinca 1937, čl 65, Uredba o izvođenju Regulacionog i konzervatorskog plana za historijske dijelove grada Zagreba

¹⁵⁸ Radović Mahečić, Štok, 1997: 24

¹⁵⁹ Bauer, 1938.a: 19

¹⁶⁰ Bauer, 1938.a: 19

građevina nego i povijesnog načina izgradnje. „/Osnova zato naglašava urbanističku ideju ovog nekad biskupskog utvrđenog grada, oko kojeg se nižu kurije kanonika u zelenilu otvorenog načina izgradnje, a izvan vanjskog kaptolskog zida kuće građana u zatvorenim gustim nizovima./“¹⁶¹ Sukladno tomu, osnova ponovno uspostavlja zatvoreni obroč oko katedrale i čuva sve povijesno ili umjetnički vrijedne kurije dok na mjestima nove izgradnje nastoji uspostaviti što obzirniji prijelaz. Dalje Bauer navodi otvaranje nove ulice uz Gradsku štedionicu i stvaranje novog bloka zgrada, očuvanje postojeće izgradnje u Vlaškoj ulici i zatvaranje Dolca sa sjeverne strane višekatom gradskom tržničkom zgradom. Također, osnovom je predviđeno da se s vremenom ukloni zgrada kaptolske škole i otvori park čime bi se otvorili ostaci kaptolskog zida s Prišlinovom kulom.

9.3.2. Polemika Knoll – Bauer 1938. godine

Opsežnu kritiku regulatorne osnove iznio je profesor Petar Knoll¹⁶² koji se još 1934. godine založio za potpunu konzervaciju trenutnog stanja uz minimalne neutralne intervencije. On ističe kako je bolje loše rješenje za prijelaz iz starog u moderni grad nego uništavanje povijesti za primjer dajući intervencije koje nova osnova predviđa na križanju Palmotićeve i Vlaške ulice nasuprot nadbiskupskom dvoru. Knoll navodi kako se u ovom slučaju žrtvuje sjeverni niz kuća u Vlaškoj ulici i ruši kapela sv. Martina te se narušava križanje važno zbog svojih karakterističnih oblika i korespondencije s katedralom čime se mijenja jedinstveni plan Kaptola. Nadalje profesor Knoll kritizira planirane javne nasade umjesto sjevernog niza kuća u Vlaškoj ulici zatim na Ribnjaku umjesto kanoničkih vrtova i nad Tkalčićevom ulicom. Ponovno ističe kako su kanoničke kurije sa svojim specifičnim načinom izgradnje koji spaja gradske i gospodarske elemente urbanistički unicum stoga izražava nezadovoljstvo da su se stari organski raspoređeni kanonički vrtovi odvojili od pripadajućih zgrada i pretvorili u javni park koji tom prostoru idejno, estetski i praktički ne odgovara. Govoreći o regulatornoj osnovi za Stari Zagreb koja uključuje Gornji Grad i Kaptol, profesor Knoll navodi kako osnova u pojedinim segmentima nije uspjela ispravno odrediti granicu povijesnog dijela grada, ne poštuje važnost uskih i nepravilnih povijesnih ulica i križanja, ne shvaća ideju srednjovjekovnih trgova i postavlja nasade ne mareći za povijesnu urbanističku cjelinu iako je zakonom vezana uz zadaću konzervacije. „/Osnovi manjka osjećaj za duh i historičku sliku Staroga Zagreba, koji je sve te oblike stvorio i sve te predele pretvorio u dragocijeni spomenik naše prošlosti. Manjka joj

---

¹⁶¹ Bauer, 1938.a: 19

¹⁶² Knoll, 1938.a: 6

*osjećaj za čedne oblike starih gradskih predjela i za čednu gradsku cjelinu, iako je baš ta sredina tako savršena i iskristalizirana (...)/.*¹⁶³

Profesor Bauer, kao autor Regulatorne osnove za Gornji Grad i suradnik na osnovi za Kaptol, osjetio se prozvanim da odgovori na kritike profesora Knolla.¹⁶⁴ Prije svega se osvrnuo na tvrdnju profesora Knolla kako su Gornji Grad i Kaptol savršene urbanističke cjeline ističući kako se osnova temelji na činjenici da su ovi povijesni dijelovi nekada doista bili savršene cjeline ali u tom trenutku, zbog prethodnih rušenja urbanistički važnih objekata i nove izgradnje, to više nisu. Upravo ova rušenja, kojima je narušena povijesna urbanistička slika Kaptola, provođena su po principu „od slučaja do slučaja“ stoga Bauer izražava čuđenje da profesor Knoll ponovno zagovara takav pristup i drži kako je ispravnije i sigurnije rješenje da se osnovom odredi okvir za buduće odluke. Drugi argument kojim pobija tvrdnju o urbanistički savršenoj cjelini je prekid graditeljskih tradicija sredinom 19. stoljeća kada se započelo s izgradnjom koja se po mjerilu, izvedbi i detalju kosi s tradicijama Kaptola (zgrada Nadbiskupske tiskare, Kaptolska škola, sve crvene kurije i drugo) i čije bi očuvanje bilo na štetu urbanističke slike Kaptola. *„/Kod prosuđivanja koje su stare građevine vrijedne da se održe uzeta je zato faktična historijska ili umjetnička vrijednost i važnost značaja dotičnog objekta za njegovu okolinu. Skup svih zaštićenih zgrada sačinjavati će dakle onu čistu historijsku i umjetničku imovinu grada koju osnova želi obraniti – onaj čvrsti kostur, oko kojeg bi se ti predjeli imali obzirno tako izgradjivati, da slika mjesta ili ulice ne izgubi ništa od svoje historijske ili umjetničke vrijednosti. Na ovakav način mogli bi ti predjeli opet postati urbanističkim cjelinama, što su sada samo efemerno./*¹⁶⁵ U nastavku profesor Bauer pobija kritiku na pretvaranje kaptolski vrtova uz Ribnjak u javne nasade navodeći povijesne činjenice, koje su profesoru Knollu promaknule, a koje svjedoče kako su to u prošlosti bile tek livade izvan kaptolskih zidina a tek u novije vrijeme su pretvoreni u kaptolske vrtove. Osnova predviđa zadržavanje postojeće vegetacije i probijanje vrtnih putova a otkupom bi se ta zemljišta osigurala od izgrađivanja u budućnosti. Na zapadnoj strani ulice Kaptol, postojeći konglomerat u razne svrhe prenamijenjenih gospodarskih zgrada zamijenio bi se čistim stambenim jednokatnim građevinama s pristupom iz javnih nasada koji bi se s vremenom protegli preko zemljišta koje u tom trenutku zauzima Kaptolska škola čime bi dobio pogled na sjeverni završetak Kaptola i na Gornji Grad. Što se tiče kritike koja se odnosi na križanje Vlačke

---

¹⁶³ Knoll, 1938.a: 6

¹⁶⁴ Bauer, 1938.b:3-4

¹⁶⁵ Bauer, 1938.b:3

i Palmotićeve ulice te rušenje kapele svetog Martina, Bauer ističe kako taj teritorij ne ulazi pod regulaciju Kaptola ali upućuje kako razlog toj intervenciji treba tražiti u novoj izgradnji koja je već došla do tog predjela. Bauer upućuje na činjenicu kako je profesor Knoll bio član posebnog Odbora za regulaciju povijesnih dijelova grada koji je dao upute i smjernice za osnovu i unutar kojeg se u više navrata o osnovi raspravljalo stoga smatra besmislenim da, nakon što njegovo stajalište u odboru nije prihvaćeno, ponovno iznosi kritike. Ovakvo ekstremno konzervativno stajalište, po mišljenju profesora Bauera, želi od povijesnih dijelova grada napraviti muzej koji bi uključivao i dobre i loše izložke raznih stilskih epoha a unutar kojeg bi se ljudi trebali odreći svojih suvremenih potreba. Naposljetku autor zaključuje: „*Naš Gornji Grad i Kaptol po mojem dubokom uvjerenju tek su torza ovakvih cjelina, kojima bi trebalo i oduzeti i dodavati, kako bi se iz sadanjeg fragmentarnog stanja ponovno stvorile cjeline. Te cjeline zaostajati će po historijskoj vrijednosti bez dvojbe za onim cjelinama, koje su ti predjeli predstavljali prije devastacije, ali će zato biti neusporedivo bliže svojoj nekadanjoj historijskoj cjelovitosti i ljepoti nego što su to u današnjem stanju. Budući da će za to ipak biti potrebno neko stvaranje, i ako diskretno i obazrivo, ne će se to moći da provede po historičarima a bez arhitekata...*“¹⁶⁶.

Nakon odgovora profesora Bauera, o pitanju sudbine starog dijela Zagreba još jednom se oglasio profesor Petar Knoll u članku naslovljenom „*Historičari, kramp, vika purgera i potpuno nesnalazjenje: Smijemo li dopustiti, da Kaptol i Gornji Grad budu upropašteni?*“¹⁶⁷. On profesora Bauera vidi kao glasnika gradskog poglavarstva koje optužuje da je zauzelo nepristupačan pristup napuštajući akademsku debatu. Potvrđuje da je kao član Regulatornog odbora sa svojim argumentima, pri kojima još stoji, ostao osamljen. Citirajući Uredbu o izvođenju regulatorne osnove gdje stoji da Kaptol i Gornji Grad predstavljaju cjeline povijesnog i umjetničkog značaja ukazuje na nelogičnost Bauerovih tvrdnji u prethodnom članku gdje su Kaptol i Gornji grad okarakterizirani tek kao „torza“ takvih cjelina. Da se radi o slučajnoj grešci Knoll odbacuje navodeći kako „*to nije lapsus, to je, budite uvjereni, svijesno zamišljeni program uništavanja, što nam ga grad u tom svom članku otvoreno najavljuje*“¹⁶⁸. Prema Knollovu mišljenju, ovakva regulatorna osnova, kojoj nedostaje teorijske podloge, dovesti će do već tradicionalne zagrebačke sudbine uništavanja povijesnih i umjetničkih spomenika za kojima će žaliti buduće generacije.

---

¹⁶⁶ Bauer, 1938.b:4

¹⁶⁷ Knoll, 1938.b: 5

¹⁶⁸ Knoll, 1938.b: 5

Raspravu na relaciji Knoll – Bauer zaključio je profesor Bauer¹⁶⁹ naglašavajući kako ne govori u ime gradskog poglavarstva nego iznosi svoje vlastito mišljenje. U odgovoru stoji kako se profesor Knoll raznim neutemeljenim tvrdnjama bori protiv osnove koja je netom prihvaćena u gradskom zastupništvu i čiji kredibilitet počiva na činjenici da su na njoj surađivali brojni stručnjaci među kojima se nitko, izuzev profesora Knolla, nije žalio na konačan ishod.

---

¹⁶⁹ Bauer, 1938.c:5

10. TRIDESET GODINA POLEMIKE OKO TRAGEDIJE KAPTOLA

Od početka 20. stoljeća među hrvatskom kulturnom javnosti mogla su se čuti razna mišljenja o prostoru zagrebačkog Kaptola sve u cilju konačnog rješenja kaptolskog pitanja. Među najistaknutijim stručnjacima iz područja povijesti, povijesti umjetnosti i arhitekture vodile su se brojne polemike koje su išle od teorijskih neslaganja i generacijskog sraza do osobnih obračuna. Iako je među određenim stručnjacima moguće povući paralele nezahvalno je, radi lakšeg razumijevanja, pribjeći podjeli u skupine.

Jedan od najglasnijih čuvara starog Zagreba i Kaptola svakako je Gjuro Szabo (1875-1943.) koji još od rušenja Bakačeve kule 1906. godine znanstvenim radovima i kratkim novinskim člancima na osnovi izvrsnog poznavanja suvremenih zbivanja na polju gradogradnje i zaštite spomeničke baštine ali i osobnog odnosa prema gradu Zagrebu brine o sudbini Kaptola. Szabo se bezuvjetno zalagao za ponovno zatvaranje zapadnog pročelja katedrale za što je najsretnije rješenje pronašao već na prvom natječaju za regulaciju Kaptola u projektu Viktora Kovačića koji vidi kao dokaz da „*ne trebamo kopirati djela prošlosti, već da iz vlastite snage možemo onima dostojna djela izvoditi i izvesti*“¹⁷⁰. „*Tijekom godina Gjuro Szabo načinio je pomak od bezrezervne adoracije regulacijskih zamisli Viktora Kovačića prema objektivnijem i smirenijem mišljenju o natječajnoj regulaciji Kaptola i okolice iz 1908. godine.*“¹⁷¹ Iako se u *Obzoru* 1916. godine oprostio od Bakačeve kule prepuštajući posljednju riječ umjetnicima, tridesetih godina ponovno se vraća pitanju Kaptola. U vremenu kada je Kovačićev projekt zastario ukazuje na nužnost traženja novog rješenja koje se mora oslanjati na tradicije Kaptola bez negiranja postojećih objekata, rušenja i nove izgradnje.¹⁷² Ipak, 1933. godine, u vrijeme kada se u *Novostima* provodila anketa o Kaptolu Szabo zaključuje kako prilike ne dopuštaju da se pristupi temeljitoj regulaciji Kaptola stoga podržava izvođenje privremenih intervencija.¹⁷³ Da se rješenje kaptolskog pitanja ne nazire tako skoro naglasit će i 1936. godine kada rezimirajući povijest kaptolske tragedije izražava zadovoljstvo što su u Građevni ured došli ljudi koji posjeduju znanje i volju za popravak rana prošlosti i udovoljavanje sadašnjosti.¹⁷⁴ U jednom od

---

¹⁷⁰ Szabo, 1914: 69-70

¹⁷¹ Jurić, Strugar, 2009: 91

¹⁷² Szabo, 1933:9

¹⁷³ 1933.a/27:8

¹⁷⁴ Szabo, 1936:10

svojih posljednjih tekstova o Bakačevoj kuli Szabo će uzviknuti „*Neka stoji taj memento, grdni memento!*“ referirajući se na nesretnu sudbinu čitavog niza boljih i gorih, nikad izvedenih projekata regulacije Kaptola i predviđajući kako će do konačnog zatvaranja zapadnog pročelja katedrale proći još mnogo vremena „*jer sada svi osjećaju, da stvorili mi i najbolje djelo, udesili ga umjetnički do najvišeg stepena, neće nikada nadomjestiti moći one jednostavne kule i njenog silnog govora, koji tutnji i danas...*“.¹⁷⁵

U rasprave oko sudbine Kaptola već nakon rušenja Bakačeve kule uključio se i kanonik Stjepan Korenić (1856-1940.) koji je sa Szabom dijelio mišljenje o nužnosti ponovnog povezivanja zapadnih kula utvrda oko katedrale ali su se razilazili u viđenju arhitektonske kompozicije buduće interpolacije. Naime, Korenić se zalagao za faksimilnu obnovu Bakačeve kule kao povijesne znamenitosti i nacionalnog spomenika čime bi se prostoru vratio povijesni i umjetnički sklad.¹⁷⁶ Optužbe kako bi ponovna uspostava porušenog spomenika bila historijski falsifikat opovrgava tvrdnjom da je u ovom konkretnom slučaju u pitanju forma koja predstavlja neku ideju: „*Ideja dakle, koja je te kule stvarala, koja ih je držala, ta ideja imperativno traži, da se natrag opet podignu zidovi i Bakačeva kula, kako je to bilo i prije.*“¹⁷⁷ Tijekom tridesetogodišnjih polemika u kojima je sudjelovao svoje argumente za ponovno podizanje Bakačeve kule i potpunu konzervaciju svih objekata na Kaptolu opravdavao je stvarajući, uglavnom nevjerodostojne, usporedbe s drugim europskim spomenicima zbog čega mu se može spočitati nedovoljno poznavanje povijesti arhitekture i zaštite spomenika.

Načelom *noli me tangere* vodio se povjesničar umjetnosti Petar Knoll (1872-1943.) koji je držao da je cijeli Kaptol povijesna jedinica koja je, unatoč preinakama koje je pretrpjela tijekom godina, ipak sačuvala svoju cjelinu stoga upozorava kako na tom prostoru više nema mjesta nikakvim rušenjima kao ni invenciji modernih arhitekata.¹⁷⁸ Zalagao se za potpunu zaštitu Kaptola i Gornjeg grada kao urbanističkih cjelina i zaštitu pojedinačnih objekata.¹⁷⁹ U jeku polemika gdje se suprotstavio osnovi Gradskog građevnog ureda metaforički je prikazao tradicionalnu zagrebačku sudbinu riječima: „*Najprije dolazi obrana historičara, zatim odmah kao nježan odgovor i kao deus ex machina – kramp, onda vika purgara i obustava rušenja, a*

---

¹⁷⁵ Szabo, o.1936

¹⁷⁶ Jurić, Strugar, 2009: 92

¹⁷⁷ Korenić, 1935.b:7

¹⁷⁸ Knoll, 1934:17-18

¹⁷⁹ Radović Mahečić, Štok, 1997: 21

*na koncu konca podpuna dezorijentacija, što da se učini i gorko naricanje zahvalnih potomaka na ruševinama svojih otaca.*¹⁸⁰

Aktivni sudionik zbivanja oko regulacije Kaptola bio je i arhitekt Edo Schön (1877-1949.) koji je na natječaju iz 1908. godine bio član ocjenjivačke porote a istu dužnost obnašao je, kao predstavnik Tehničkog fakulteta, i na Međunarodnom natječaju 1931. godine. Godine 1927. u vlastitoj nakladi objavio je opsežnu monografiju o životu i djelu arhitekta Viktora Kovačića u kojoj je istaknuo uspjeh Kovačićeva rješenja tehničkih i prometnih zahtjeva kao i poštivanje umjetničke koncepcije i hrvatske povijesti.¹⁸¹ U vrijeme provođenja ankete o regulaciji Kaptola u *Novostima* 1933. godine istaknuo je kako nova regulatorna osnova treba biti kombinacija Kovačićevih pokušaja i promijenjenog stanja na Kaptolu.¹⁸² Slijedom toga 1935. godine u suradnji s Milovanom Kovačevićem Schön je izradio projekt regulacije Kaptola koji se na teorijskoj razini oslanja na ranije Kovačićeve zamisli. Iako je ovaj urbanistički plan Kaptola pobudio zapažen interes javnosti kritika ga je proglasila preradikalnim jer za razliku od teorijske podloge u kojoj se ističe prioritet urbanističko – estetskih razloga na praktičnoj razini sve je podređeno utilitarnim razlozima stoga bi se moglo reći da predstavlja „*logičan i sukladan završetak Heinzl – Vajdinog urbanističkog plana*“¹⁸³

Predstavnik radikalne modernističke struje kod rješavanja regulacije Kaptola bio je arhitekt Ivan Zemljak (1893-1963.) koji je mišljenja kako odgovor na ovaj problem mogu dati samo i jedino stručnjaci arhitekti.¹⁸⁴ Njegov prijedlog za regulaciju Kaptola izrađen u suradnji s arhitektom Bahovcem polazi od stajališta da zatečeno stanje ne posjeduje arhitektonsku vrijednost stoga predlaže potpunu transformaciju postojećeg stanja novom izgradnjom odbacujući mogućnost kompromisa jer bi tretiranje problema opterećeno sentimentalnošću kao produkt dalo jednu „*nečistu kulturu*“.¹⁸⁵

Beskompromisnim putem suvremene izgradnje koja podliježe higijenskim i prometnim zahtjevima krenuli su svojim projektima i Zdenko Strižić (1902-1990.) i Drago Ibler (1894-

---

¹⁸⁰ Knoll, 1938.b: 5

¹⁸¹ Jurić, 2013:60-61

¹⁸² Schön, 1933:9

¹⁸³ Jurić, Limani, 2015:392

¹⁸⁴ Zemljak, 1935.b:57

¹⁸⁵ Zemljak, 1934.b:19

1964.) koji odustaju od ponovnog zatvaranja zapadnog pročelja katedrale i pokušaja oživljavanja prošlosti.

Naposljetku ćemo još spomenuti jedan od najradikalnijih projekata koji je obuhvatio područje Kaptola i Jelačićeva trga a javnosti je predstavljen 1940. godine. Radi se o projektu slikara Kristijana Krekovića koji sve ruši i stvara monumentalnu arhitekturu s nacionalnim reminiscencijama centar koje čini grandiozna palača koja bi se uzdigla na visinu katedrale a prostirala bi se od Bakačeve ulice do tržnice te do Franjevačke crkve na sjeveru.¹⁸⁶

---

¹⁸⁶ 1940/21:6-7

11. ZAKLJUČAK

Ovaj diplomski rad pokušao je obuhvatiti Kaptol kao fizičku i simboličku tvorevinu koja je nastala i razvijala se u različitim povijesnim društvenim i političkim uvjetima te se u određenom obliku zadržala do danas.

Kako bismo razumjeli fenomen Kaptola i doveli u međuodnos njegove fizičke i simboličke karakteristike, bilo je potrebno sagledati opće antropološke pretpostavke koje nas uvode u čovjekovu percepciju okoline. Uzimajući kao ishodišta ljudske potrebe općenito došli smo do potrebe za pripadanjem odnosno identifikacijom koja je temelj za stvaranje različitih oblika identiteta. S obzirom da u izgradnji identiteta bitnu ulogu imaju simbolički kodovi, određivanjem samog pojma simbola i uzimajući simbol kao ključ za shvaćanje ljudske prirode, pokušali smo utvrditi simboličku bit identiteta. Čovjek kao simboličko biće svoj fizički okoliš nadopunjuje sustavom simbola percipirajući okolinu kao fizičko – simbolički milje. Stvarajući sustave artefakata koji tvore mjesta čovjek izgrađuje svoj fizički okoliš kojem pridodaje simbolička značenja. Na taj način konstruiran svijet svojstven je čovjeku i daje viši smisao ljudskoj egzistenciji.

Na temelju ovih antropoloških ishodišta definirali smo elemente hrvatskog nacionalnog identiteta i ulogu objekata i mjesta uz koje se taj identitet stvarao i vezao kroz povijest.

U nastavku rada naglasak je bio na definiranju simboličkih vrijednosti Kaptola i njegovog mjesta u hrvatskom nacionalnom identitetu. Nekoliko je dimenzija na temelju kojih možemo odrediti nacionalnu bit Kaptola. Prva, najjasnija je sakralna dimenzija koja ima važnu ulogu u hrvatskom nacionalnom identitetu općenito budući da se Hrvati često poistovjećuju s kršćanstvom odnosno katoličanstvom. Kaptolu kao važnom sakralnom središtu doprinosi kontinuitet crkvene moći koja je bila prvi katalizator međusobne identifikacije stanovništva i titula *predziđa kršćanstva*. Druga dimenzija nacionalnog identiteta je povijesnost. U hrvatskom nacionalnom identitetu kontinuitet je često naglašavan kao važan konstruktivni element koji se na primjeru Kaptola očituje u kontinuitetu biskupije i urbanističkom kontinuitetu s korijenima u srednjovjekovlju. Nakon što smo izolirali osnovne karakteristike Kaptola koje povezujemo s nacionalnim identitetom možemo zaključiti kako se radi o nacionalnom spomeniku kulture zahvaljujući njegovim simboličkim i povijesno – umjetničkim vrijednostima s kojima su se Hrvati identificirali kroz tisućljetnu povijest.

Ta činjenica navodi nas na postavljanje pitanja u kojoj se mjeri nacionalni značaj Kaptola odrazio na način tretiranja mjesta u sklopu brojnih projekata izgrađenih za to područje. Jasno je kako se različite političke klime manifestiraju na tretman spomenika primjenjujući sebi svojstvene simboličke strategije. Ovaj rad nije cjelovito obuhvatio politički kontekst koji može biti vrlo indikativan za proučavanje načina tretiranja spomenika stoga ta dimenzija ostavlja prostora za daljnja istraživanja.

Kada govorimo o projektima regulacije Kaptola u 20. stoljeću bitno je istaknuti kako ideja naručitelja nije definirala simboličko usmjerenje radova ali je prema ishodima natječaja odnosno kritičkoj recepciji javnosti u slučajevima kada natječaj nije bio raspisan moguće govoriti o simboličkim preferencijama tih godina.

Kontekst projekta arhitekta Viktora Kovačića na natječaju za regulaciju Kaptola 1908. godine obilježen je netom dovršenim uništavanjem stoljetnog spomenika hrvatske povijesti – Bakačeve kule i „germanizacijom“ arhitektonske baštine. Pobjeda Kovačićevog projekta koji sjedinjuje utilitarne zahtjeve s umjetničkim i simboličkim vrijednostima pokazuje tendenciju da se na sakralni spomenik stavi vidljiv pečat nacionalnog čime bi se Kaptol uprizorio kao dvojaki (sakralni i nacionalni) centar.

S obzirom na način rješavanja trga pred katedralom, tretman okolne arhitekture i ulogu simboličkih vrijednosti moguće je napraviti uvjetnu podjelu projekata za regulaciju Kaptola tridesetih godina 20. stoljeća.

U prvu skupinu možemo svrstati modernističke projekte koji na Kaptol unose internacionalne stilske elemente i kojima, zbog pretjeranog fokusa na rješavanje utilitarnih zahtjeva, manjka senzibilitet za povijesne i simboličke vrijednosti. Modernističkom izgradnjom i nerijetkim prijedlozima rušenja i zamjene postojeće arhitekture racionalno geometrijskim strukturama došlo bi do pretjerane sekularizacije prostora čime se osiromašuje religiozno iskustvo. Jedan od najpoznatijih primjera projekta koji anticipira prodor moderne arhitekture na Kaptol, nastao suradnjom arhitekta Ivana Zemljaka i Franje Bahovca, u potpunosti zanemaruje estetske, povijesne i simboličke vrijednosti zatečenog stanja. Arhitekt Zdenko Strižić ističe kulturni i povijesni značaj Kaptola za grad Zagreb dok projektom iz 1933. godine tradicije Kaptola poštuje isključivo prilagođavanjem mjerila nove modernističke arhitekture preostalim kulama oko katedrale.

Drugu skupinu projekata karakterizira veći osjećaj za povijesne i simboličke vrijednosti ali to nije nužno popraćeno zadovoljavajućom izvedbom u formi. Ovdje možemo istaknuti prijedlog

urbanističkog plana Dolca i Kaptola iz 1935. godine autora Ede Schöna i Milovana Kovačevića u kojem je kod podizanja katedrale na sakralnu terasu i zatvaranja zapadnog pročelja moguće iščitati aluziju na nekadašnju simboliku katedralnog kompleksa kao otoka izolacije. Ipak, zbog radikalnog tretmana kaptolskog okoliša u cjelini i odmicanja od teorijskih postavki koje ističu poštivanje kulturnih, povijesnih i umjetničkih vrijednosti Kaptola, prijedlog nije dobro prihvaćen od strane stručne javnosti. Arhitekt Bruno Bauer, suradnik na osnovi Kaptola Gradskog građevnog ureda, 1936. godine predstavio je svoj prijedlog regulacije Kaptola u kojem je naglasak na povijesnim i simboličkim vrijednostima. Bauer ističući povijesnu vrijednost Kaptola za glavni naglasak svoje osnove uzima Vinkovićev portal koji povezuje s mauzolejem Zrinsko-Frankopana smatrajući da je Kaptol najprikladnije mjesto u gradu Zagrebu za odavanje počasti hrvatskim mučenicima. Na taj način Kaptolski trg zamišljen je kao nacionalni simbol svjetovnog karaktera u povijesno logičnom odnosu sa sakralnim vrijednostima biskupske crkve.

Unatoč neujednačenosti ideja, projekata i stručnih mišljenja neosporan je značaj nacionalne simbolike Kaptola koji se kroz povijest afirmirao kao prepoznatljiv simbol ne samo Zagreba nego i hrvatske nacije. U jeku polemika oko regulacije Kaptola Zagreb se često naziva „*Metropolom hrvatskog naroda*“¹⁸⁷ čije je središte upravo biskupski grad kao „*tisućljetni nosioc jedinstvene kulture*“¹⁸⁸. Bitna karakteristika Kaptola i element oko kojeg su se najviše lomila koplja kod pokušaja regulacije su „*historijske zidine koje nam jamče da smo vječni i nepokolebljivi*“¹⁸⁹. Prvostolnu crkvu kao „*središte Hrvata*“ opisuje Velimir Deželić naglašavajući kako upravo ta simbolika treba nadahnuti autora pri rješavanju urbanističkih, arhitektonskih i estetskih pitanja regulacije Kaptola.¹⁹⁰ Na sličnom je tragu i Aleksandar Freudenreich kada, komentirajući Međunarodni natječaj za generalnu regulatornu osnovu Zagreba 1930/1931, ističe kako Zagreb mora težiti gospodarskom i kulturnom razvoju čime će postati dostojan svoje prošlosti i konačno, afirmirati se kao „*Metropola Hrvata*“.¹⁹¹

Spomenici kao vidljiv znak u prostoru čine temeljni dio nacionalnog identiteta. Nacionalni simboli u vidu arhitekture najčešće se izvode s namjerom da odašilju određenu simboličku poruku ali mogu biti i preuzeti kao što je slučaj kod Kaptola koji je primarno izgrađen kao

---

¹⁸⁷ 1925/2:25

¹⁸⁸ Korenić, 1926:507

¹⁸⁹ 1925/2:25

¹⁹⁰ Deželić, 1935:23

¹⁹¹ Laslo, 1984: 28

sakralno središte koje se povijesnim razvojem afirmiralo kao nacionalni simbol. Razlog stagniranja obnove Kaptola moguće je tražiti u redefiniranju nacionalnog identiteta u vrijeme Jugoslavije a današnje vrijeme u kojem politička klima pogoduje sakralnim vrijednostima i kada se podižu spomenici hrvatskim nacionalnim herojima čini se kao plodno tlo za revitalizaciju ideja oko regulacije Kaptola iz prve polovice 20. stoljeća.

12. POPIS ARHIVSKIH IZVORA I LITERATURE

1. *** (1933.a) Kako da se regulira Kaptol: Rezultati naše ankete. *Novosti*, 27 (298), 8, Zagreb.
2. *** (1933.b) Problem koji se rješava 25 godina: Kako da se regulira Kaptol?. *Novosti*, 27 (291), 9, Zagreb.
3. *** (1935.a) Pitanje regulacije Kaptola: Izložba projekata o regulaciji Kaptola u salonu Ede Ullricha. *Jutarnji list*, 24 (8253), 7, Zagreb.
4. *** (1935.b) Spor oko katedrale: Prof. arhitekt Šen je projektirao „Zagrebačku akropolu“. *Novosti*, 29 (20), 8, Zagreb.
5. *** (1936.a) Na Kaptolu se opet bije bitka... Tko će biti regulator Kaptola, povjesničari ili arhitekti?. *Večer*, 17 (4649), 12, Zagreb.
6. *** (1936.b) Regulatorna osnova Kaptola. *Jutarnji list*, 25 (8827), 19, Zagreb.
7. *** (1936.c) Slijedećeg mjeseca bit će konačno donešena osnova za regulaciju Kaptola. *Večer*, 17 (4646), 3, Zagreb.
8. *** (1940.) Regulacija Kaptola: Zanimljiv projekt jednog slikara. *Večer*, 21 (5883), 6-7, Zagreb.
9. *** (1925.)Kako će izgledati Kaptol: Opis regulacije Kaptola u Zagrebu. *Hrvatska metropola*, 1(2), 25. Zagreb.
10. *** *Simbol hrvatske nacije, identiteta, otpora*
http://www.h-r-z.hr/images/mediji/Presscut_16883316.pdf (pregledano 19.06.2017.)
11. Bauer, B. (1936.) Uz moj prijedlog za izgradnju Kaptolskog trga. *Zagreb*, 4 (7), 209-217, Zagreb.
12. Bauer, B. (1938.a) Regulacija Gornjeg grada i Kaptola. *Jutarnji list*, 27 (9480), 19, Zagreb.

13. Bauer, B. (1938.b) Bitka o starom Zagrebu: Odgovor prof. Bauera prof. Knollu. *Večer*, 19 (5271), 3-4, Zagreb.
14. Bauer, B. (1938.c) Diskusija o regulatornoj osnovi... Profesor Bauer odgovara profesoru Knollu: „Historičari, kramp, vika purgera i potpuno nesnalaženje“. *Večer*, 19 (5281), 5, Zagreb.
15. Biti, V. (2000.) *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica Hrvatska
16. Budak, N. (2010.) Hrvatski identitet između prošlosti i moderniteta, u: *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*, (ur.) Budak, N., Katunarić, V., Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo : Pravni fakultet, Zagreb. 3-12.
17. Cassirer, E. (1978.) *Ogled o čovjeku : uvod u filozofiju ljudske kulture*. Zagreb: Naprijed
18. Cifrić, I., Nikodem, K. (2006.) Socijalni identitet u Hrvatskoj. Koncept i dimenzije socijalnog identiteta. *Socijalna ekologija*, 15(3), 173-202, Zagreb.
19. Deželić, V. (1935.) Oko zagrebačke katedrale. *Hrvatska prosvjeta*, 22(1-2), 21-23, Zagreb.
20. Dobronić, L. (1986.) *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*. Zagreb: Školska knjiga
21. Dobronić, L. (1988.) *Zagrebačka biskupska tvrđa*. Zagreb: Školska knjiga
22. Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, Građevinski odbor, kut. 88, Internacionalni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba, Zapisnik ocjenjivačkog suda, 10.10.1931.

23. Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, Građevinski odbor, kut. 88, Izvještaj o provedbi natječaja za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 26.10.1931
24. Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb, Građevinski odbor, kut. 81, Raspis natječaja za izgradnju, proširenje i regulaciju grada Zagreba, 30.07.1930
25. Državni arhiv u Zagrebu, Zapisnik sjednice Gradskog vijeća Općine grada Zagreba od 23. prosinca 1937., čl 65.
26. Državni arhiv u Zagrebu, Zapisnik sjednice Gradskog vijeća Općine grada Zagreba od 02. ožujka 1936., čl 121
27. Eliade, M. (2002.) *Sveto i profano*. Zagreb: AGM
28. Eliade, M. (2006.) *Slike i simboli*. Zagreb: Fabula nova.
29. Erlih, E. (1935.) Zagrebački gradski bedemi. *Zagreb*, 3(7-8), 230-233, Zagreb.
30. Frangeš Mihanović, R. (1933.) Kako da se regulira Kaptol: Katedrala se mora opet zatvoriti. *Novosti*, 27 (296), 9, Zagreb.
31. Freudenberg, A. (1935.) Regulacija Kaptola: Povodom izložbe regulatorne osnove Kaptola gg. arh. prof. Šena i arh. Kovačevića. *Novosti*, 29 (46), 11, Zagreb.
32. Guibernau, M. (2007.) *The Identity of Nations*, Cambridge: Polity Press.
33. Heršak, E. (ur.) (1998.) *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti – Školska knjiga.
34. Ivančević, R. (1994.) Revalorizacija nadbiskupskog kompleksa na Kaptolu. u: *Zagrebačka biskupija i Zagreb : 1094-1994 : zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, (ur.) Škvorčević, A., Nadbiskupija zagrebačka, Zagreb. 539-550.
35. Jurić, Z. (1996.) Ne rušite Bakačevu kulu!. *Čovjek i prostor*, 43 (3-4), 70-71, Zagreb.

36. Jurić, Z. (2005.) Viktor Kovačić – Prolog u regulaciju Kaptola, 1908. *Prostor*, 13 (1), 23-39, Zagreb.
37. Jurić, Z. (2013.) Kristička recepcija regulatorne osnove zagrebačkog Kaptola Viktora Kovačića od 1908. do 1945. *Portal*, 4 (4), 49-69, Zagreb.
38. Jurić, Z.; Limani, S. (2015.) Urbanistički plan Kaptola i Dolca u Zagrebu iz 1935. godine: Nova arhitektura u starom dijelu grada. U: Obad Šćitaroci, M., ur. *Međunarodni znanstveni skup: Prostorne i razvojne mogućnosti kulturnog naslijeđa*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, 388-393.
39. Jurić, Z.; Strugar, M. (2009.) Karlo Vajda i Vjekoslav Bastl – detaljna regulacijska osnova i arhitektonski projekti tržnice na Dolcu u Zagrebu, 1925.–1927. godine. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33(33), 308, Zagreb.
40. Jurić, Z.; Strugar, M. (2011.) Karlo Vajda i Vjekoslav Bastl: Izgradnja tržnice na Dolcu u Zagrebu 1928-1936. *Prostor*, 19 (1), 201-2013, Zagreb.
41. Jurić, Z.; Strugar, M.; Ćorić, F. (2011) Rasprave o Bakačevoj kuli u Zagrebu 1901. godine: „Taj nesgrapni, ružni toranj...” ili „...karakterističan primjer srednjovječnog utvrdnog vraništa“. *Portal*, 2 (2), 69-101, Zagreb.
42. Jurić, Z.; Strugar, M. (2009.) Đuro Szabo i Stjepan Korenić: Polemika o regulaciji Kaptola 1913-1916. *Peristil*, 52 (1), 87- 96, Zagreb.
43. Knežević, S. (ur.) (2012) *Gjuro Szabo: O Zagrebu*. Zagreb: AGM.
44. Knoll, P. (1934.) Zagrebački Kaptol kao urbanistički problem. *Arhitektura*, 4 (2), 17-18, Zagreb.
45. Knoll, P. (1938.a) Sutrašnji izgled Kaptola: Regulatornoj osnovi ne dostaje osjećaj za duh i historijsku sliku starog Zagreba. *Večer*, 19 (5270), 6, Zagreb.
46. Knoll, P. (1938.b) Historičari, kramp, vika purgera i potpuno nesnalaženje: Smijemo li dopustiti, da Kaptol i Gornji grad budu upropašteni?. *Večer*, 19 (5279), 5, Zagreb.

47. Korenić, S. (1926.) Kako namjerava gradska općina regulirati Kaptol zagrebački. *Katolički list*, 77(37), 505-508. Zagreb
48. Korenić, S. (1933.) Pitanje regulacije Kaptola. *Novosti*, 27 (280), 6, Zagreb.
49. Korenić, S. (1934.) Opet pitanje regulacije Kaptola. *Jutarnji list*, 23 (8112), 7, Zagreb.
50. Korenić, S. (1935.a) Najteži problem Zagreba: Regulacija Kaptola. *Jutarnji list*, 24 (8265), 8, Zagreb.
51. Korenić, S. (1935.b) Da li je uspostava Bakačeve kule historijski falsifikat. *Novosti*, 29 (80), 7, Zagreb.
52. Korunić, P. (2005.) Nacija i nacionalni identitet. *Sociological review*, 36 (1-2), 87-105, Zagreb.
53. Laslo, A. (1984.) Internacionalni natječaj za generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba 1930.-1931. *Čovjek i prostor*, 31 (1), 25-31, Zagreb.
54. Maruševski, O. (2006.) *Iz zagrebačke spomeničke baštine*. Zagreb: Matica hrvatska
55. Maslow, A. H. (1943.) A theory of human motivation. *Psychological review*, 50(4), 370-396
56. Maslow, A. H. (1954.) *Motivation and personality*.
http://s-f-walker.org.uk/pubsebooks/pdfs/Motivation_and_Personality-Maslow.pdf
(pregledano 19.06.2017.)
57. Milić, B. (1995.) *Razvoj grada kroz stoljeća. 2, Srednji vijek*. Zagreb: Školska knjiga
58. Mumford, L. (1968.) *Grad u historiji : njegov postanak, njegovo mijenjanje, njegovi izgledi*. Zagreb: Naprijed
59. Nejašmić, I. (1994.) Populacijski razvitak Zagreba. *Sociologija sela*, 32 (1-2), 1-12, Zagreb.
60. Norberg-Schulz, C. (2009.) *Intencije u arhitekturi*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk

61. Poljak Trako, T. (2013.) Uloga državotvornih simbola u izgradnji identiteta hrvatskog društva, doktorski rad, Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
62. Radović Mahečić, D.;Štok, S. (1997.) Presedan zagrebačkog urbanizma. *Život umjetnosti*, 31 (59), 10-27, Zagreb.
63. Schön, E.; Kovačević, M. (1935.) Važan regulatorni problem Zagreba: Restauracija Bakačeve kule bila bi samo iluzija prošlosti. *Jutarnji list*, 24 (8275), 5, Zagreb.
64. Schön, E.; Kovačević, M. (1935.), *Regulacija Kaptola*. Zagreb
65. Skoko, B. (2009.) Nacionalni identitet kao temelj imidža i brendiranja države, u:
Skoko B., *Država kao brend. Upravljanje nacionalnim identitetom*, Zagreb: Matica Hrvatska, 15-25.
66. Strižić, Z. (1934.) Kaptol u smislu racionalnog urbanizma. *Arhitektura*, 4 (2), 26-27, Zagreb.
67. Szabo, G. (1914.) Nakon pada Bakačeve kule. U: Knežević, S. (ur.) *Gjuro Szabo: O Zagrebu*, Zagreb: AGM., str. 129-131.
68. Szabo, G. (1933.) Kako da se regulira Kaptol: Sve novo mora se prilagoditi starome. *Novosti*, 27 (293), 9, Zagreb.
69. Szabo, G. (1934.) Obnova i dogradnja građevnih spomenika. *Narodna starina*, 13 (33), 10, Zagreb.
70. Szabo, G. (1936.) Tragedija Kaptola. U: Knežević, S. (ur.) *Gjuro Szabo: O Zagrebu*. Zagreb: AGM., str. 145-149.
71. Szabo, G. (o. 1936.) O Bakačevoj kuli. U: Knežević, S. (ur.) *Gjuro Szabo: O Zagrebu*, Zagreb: AGM., str.151-154.
72. Šenoa, B. (1933.) Kako da se regulira Kaptol: Zakašnjela generalna regulatorna osnova mnogo je toga pokvarila. *Novosti*, 27 (294), 10, Zagreb.

73. Vidaković, M. (1935.) Izložba nacrtā za regulaciju Kaptola. *Novosti*, 29 (48), 12, Zagreb.
74. Zemljak, I. (1934.a) Opet pitanje regulacije Kaptola. *Jutarnji list*, 23 (8119), 10, Zagreb.
75. Zemljak, I. (1934.b) Regulacija Kaptola u Zagrebu. *Arhitektura*, 4 (2), 19-25, Zagreb.
76. Zemljak, I. (1935.a) Izložba gg. arh. Šena i arh. Kovačevića o regulaciji Kaptola. *Jutarnji list*, 24 (8260), 9, Zagreb.
77. Zemljak, I. (1935.b) Izložba o regulaciji Kaptola. *Zagreb*, 3 (1), 57-60, Zagreb.
78. Zevi, B. (2000.) [1948.] *Znati gledati arhitekturu : ogleđ o interpretaciji prostora u arhitekturi*. Zagreb: Lukom.

13. POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Slika 1. Peter Hailler, Plan Zagreba (Knežević, 2012:25)

Slika 2. Kaptolska vijećnica, foto M. Antonini 1875-6. (Knežević, 2012:38)

Slika 3. Pogled sa sjeverozapada na zapadni utvrđni zid i katedralu prije stilske restauracije, foto Julius Hühn (Jurić, Strugar, Ćorić, 2011:80)

Slika 4. Pogled na zapadno pročelje katedrale nakon restauracije i zapadni utvrđni zid s kulama, 1902-1906. godine (Jurić, Strugar, Ćorić, 2011:84)

Slika 5. Rušenje Bakačeve kule 1906. godine (Knežević,2012: 153)

Slika 6. Pogled na zapadno pročelje katedrale nakon restauracije i rušenja Bakačeve kule (Knežević, 2012: 134)

Slika 7. Tlocrt Kaptolskog trga prema katastarskoj mapi iz 1864. godine. Crno su označeni srušeni objekti: Kaptolska vijećnica (1), Bakačeva kula (2), zapadni zid utvrda oko katedrale (3-3), Metropolitanska knjižnica (4), južna kaptolska vrata (5). (Knežević, 2012:17)

Slika 8. Viktor Kovačić, Natječajni projekt regulacije Kaptola i okolice *Atrium ecclesiae forum populi*, perspektivni pogled sa sjeverozapada Kaptolskog trga na trijem ispred katedrale 1908. godine (Jurić, 2013:61)

Slika 9. Viktor Kovačić, Natječajni projekt regulacije Kaptola i okolice *Atrium ecclesiae forum populi*, perspektivni pogled sa sjeverozapada Kaptolskog trga na trijem ispred katedrale 1908. godine (Jurić, 2013:61)

Slika 10. Karlo Vajda, Regulacijska osnova Dolca, 1925. (Jurić, Strugar, 2009:308)

Slika 11. Vjekoslav Bastl i Karlo Vajda, Perspektivni pogled na zapadnu stranu nove gradske tržnice na Dolcu, 1926 (Jurić, Strugar, 2009:311)

Slika 12. Kaptolski trg i okoliš iz zraka, oko 1930. (Knežević, 2012:78)

Slika 13. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 8, *Bijeli Zagreb*, autori: Zdenko Stržić, Hans Holzbauer, Karlo Peteln (Radović Mahečić, Štok, 1997: 19)

Slika 14. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 38, *Radial*, autori: Max Sume, Gunther Hafemann, Hans Grosser (Radović Mahečić, Štok, 1997: 23)

Slika 15. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 38, *Radial*, autori: Max Sume, Gunther Hafemann, Hans Grosser (Radović Mahečić, Štok, 1997: 23)

Slika 16. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 22, *Savakrone*, autori: Richard Haffner, Hannes Mayer Brūx; za željeznička pitanja: Anton Oberweiler (Radović Mahečić, Štok, 1997: 20)

Slika 17. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 51, *Einfach, Klar, Wirtschaftlich*, autor: Adolf Moesmann, pogled na zapadnu stranu Kaptolskog trga (Radović Mahečić, Štok, 1997: 24)

Slika 18. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 51 *Einfach, klar, wirtschaftlich*, autor: Adolf Moesmann, sjeverna strana Vlaške ulice (Radović Mahečić, Štok, 1997: 24)

Slika 19. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 32, *Filo*, autor: Paul Bonatz (Radović Mahečić, Štok, 1997: 20)

Slika 20. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 35, *Bijeli Zagreb*, autori: Max Arlt, Otto Schubert, Velimir Stiasni, pogled na Bakačevu ulicu i Kaptol s Jelačićevog trga (Radović Mahečić, Štok, 1997: 22)

Slika 21. Međunarodni natječaj za generalu regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/1931, Rad 35, *Bijeli Zagreb*, autori: Max Arlt, Otto Schubert, Velimir Stiasni, pogled na arkade koje dijele Kaptol i Dolac (Radović Mahečić, Štok, 1997: 22)

Slika 22. Kaptolski trg nakon rušenja Bakačeve kule i zapadnog utvrdnog zida s Bolléovom prigradnjom uz nadbiskupski dvor (Knežević, 2012:144)

Slika 23. Ivan Zemljak, Projekt regulacije Kaptola, 1933. (Zemljak, 1934.b:23)

Slika 24. Ivan Zemljak, Projekt regulacije Kaptola, 1933., pogled na Kaptol iz zraka (Zemljak, 1934.b:24)

Slika 25. Ivan Zemljak, Projekt regulacije Kaptola, 1933., pristup Kaptolu iz Bakačeve ulice (Zemljak, 1934.b:24)

Slika 26. Zdenko Strižić, Projekt regulacije Kaptola (Strižić:1934:26)

Slika 27. Zdenko Strižić, Projekt regulacije Kaptola, pogled na Kaptolski trg iz zraka (Strižić:1934:27)

Slika 28. Naslovna stranica brošure *Regulacija Kaptola* arhitekta Schöna i Kovačevića, 1935 (Schön, 1935)

Slika 29. Prijedlog urbanističkog plana Dolca i Kaptola arhitekta Ede Schöna i Milovana Kovačevića, 1935 (Schön, 1935:1)

Slika 30. Prijedlog urbanističkog plana Dolca i Kaptola arhitekta Ede Schöna i Milovana Kovačevića, 1935, pogled na trijem pred katedralom i novu ulicu sjeverno od katedrale (Zemljak, 1935.b:59)

Slika 31. Prijedlog urbanističkog plana Dolca i Kaptola arhitekta Ede Schöna i Milovana Kovačevića, 1935, pogled iz Bakačeve ulice (Schön, 1935:2)

Slika 32. Prijedlog urbanističkog plana Dolca i Kaptola arhitekta Ede Schöna i Milovana Kovačevića, 1935, pogled iz Vlaške ulice (Schön, 1935:6)

Slika 33. Vinkovićev portal (Knežević, 2012:37)

Slika 34. Bruno Bauer, Projekt regulacije Kaptola (Bauer, 1936:209)

Slika 35. Drago Ibler, Projekt regulacije Kaptola (Večer, 1936.a/17: 12)

Slika 36. Regulatorna osnova Kaptola Gradskog građevnog ureda, 1936. (Jutarnji list, 1936.b/25: 19.)